

**Sosyal Bilimler
Enstitüsü**

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK BİLİM DALI

**KÜLTÜRLERARASI FARKLILIKLARIN TİCARETE ETKİSİ:
TÜRKİYE-İRAN ÜZERİNE BİR ANALİZ**

Yüksek Lisans Tezi

SARE GÜRLER

İSTANBUL, 2022

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İŞLETMECİLİK BİLİM DALI

**KÜLTÜRLERARASI FARKLILIKLARIN TİCARETE ETKİSİ:
TÜRKİYE-İRAN ÜZERİNE BİR ANALİZ**

Yüksek Lisans Tezi

SARE GÜRLER

Danışman: PROF. DR. MEHMET MELEMEN

İSTANBUL, 2022

KÜLTÜRLERARASI FARKLILIKLARIN TİCARETE ETKİSİ: TÜRKİYE-İRAN ÜZERİNE BİR ANALİZ

Adı ve Soyadı:	Sare Gürler
Anabilim Dalı:	İşletme
Programı:	Uluslararası İşletmecilik
Tez Danışmanı:	Prof. Dr. Mehmet Melemen
Tez Türü ve Tarihi:	Yüksek Lisans, 2022
Anahtar Kelimeler:	kültür, kültürlerarası farklılıklar, ticaret kültürü, kültürün ticarete etkisi, Türkiye-İran Analizi

ÖZET

Geçmişten günümüze doğru insanoğlunun sosyal ve ekonomik anlamda etkileşim hâlinde olduğu gözlemlenmektedir. İnsanlar ve toplumlar arasındaki etkileşimin oluşmasının ve hızla artmasının ana nedenlerinin merkezinde temel ihtiyaçların karşılanması yatmaktadır. İlkel toplumlardan beri temel ihtiyaçların -barınma, beslenme, giyinme vb.- giderilmeye çalışılması hayati önem arz etmektedir. İnsanlık tarihinin başladığı zamanlarda bu ihtiyaçların giderilmeye çalışılması için topluluklar değiş-tokuş yapmaktaydı. İçinde bulunulan yer ve zamanın gerektirdiği koşullar nedeniyle insanların ihtiyaç duyduğu şeylerin temin edilebilmesi için takas usulüne dayalı bu değiş-tokuş ticaretin temelini oluşturmaktaydı. Zamanla takas usulüne bağlı olarak toplulukların birbiriyle olan etkileşimleri artmaktaydı ve bu durum ticareti geliştirmekteydi. Bu etkileşimler sayesinde takas usulüyle başlayan ticaret olgusu sadece ürün, mal vb. 'nin alışverişine dayalı bir kavram olmaktan çıkıp toplumsal ve kültürel etkileşime de yol açmaktaydı. Böylelikle farklı sosyal yapılara ve kültürel özelliklere sahip toplumlar arasındaki etkileşim artmakta, deniz aşırı ve kıtalararası ticari ilişkiler gelişmekteydi. Bu sayede toplumsal ve kişisel ihtiyaçlar

doğrultusunda başka bir coğrafi sınıra sahip toplumdaki gerekli mal temin edilmekte ve karşılığında istenilen ürün verilmekteydi. Özellikle ticaret yollarının oluşturulmasıyla önemi artan belli başlı topluluklarla daha çok ticaret geliştirilmeye çalışılmaktaydı. Bunlardan biri önemli ticaret yollarından biri olan İpek Yolu üzerinde yer alan ve yüzyıllardır ticarete önem arz eden Ortadoğu ülkelerinden İran'dır. İran, tarih boyunca coğrafi konumunun getirdiği güç sayesinde her zaman önemli bir ticari merkez konumundaydı.

Bu çalışmada, ticarete yüzyıllardır önemli yer tutan İran'ın ticaret kültürünün derinlemesine incelenmesi, Türkiye ve İran arasındaki ticarete kültürel farklılıkların etkisinin ortaya konulması, Türkiye-İran ticaretinin yıllardır devam etmesinde kültürün ticaret üzerindeki etkisinin Hofstede'in Kültürel Boyutlar Teorisine göre Türkiye-İran arasında karşılaştırmalı analizi yapılarak teorik birikim ve uygulamadaki vakaların değerlendirilmesi ile iki ülkenin ticaretinin artışına yönelik çözüm önerileri sunulacaktır.

**THE IMPACT OF CROSS-CULTURAL DIFFERENCES ON TRADE:
THE ANALYSIS OF TURKEY-IRAN**

Name and Surname: Sare Gürler
Field: Business Administration
Programme: International Business
Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Melemen
Degree Awarded and Date: Master Thesis-2022
Keywords: culture, cross-culture differences, trade culture, the effect of culture on trade, the analysis of Turkey-Iran

ABSTRACT

It has been observed that human beings have been interacting socially and economically from past to present. At the center of the main reasons for the formation and rapid growth of interaction between people and societies is the fulfillment of basic needs. Since primitive societies, basic needs-housing, nutrition, dressing, etc.- it's very important to try to eliminate it. At the beginning of human history, communities exchanged to try to meet these needs. At the beginning of human history, communities exchanged to try to meet these needs. Because of the conditions required by the current place and time, this exchange was the basis of trade, based on the exchange procedure, so that people could provide what they needed. Over time, the interaction of communities with each other increased and trade improved due to the exchange procedure. Thanks to these interactions, the trade phenomenon that begins with the clearing procedure is only products, goods, etc.it ceased to be a concept based on exchange and also led to social and cultural interaction. Thus, interaction between societies with different social structures and cultural characteristics increased, and overseas and intercontinental trade relations developed. In this way, in line with social and personal needs, the necessary goods were provided from the society with another geographical border and the desired product was given in return. Especially with the creation of trade routes, there

was an attempt to develop more trade with the main communities, whose importance increased. One of them is Iran, a Middle Eastern country located on the Silk Road, one of the important trade routes, which has been important in trade for centuries. Throughout history, Iran has always been an important commercial center thanks to the power brought by its geographical location.

In this study, it is aimed to examine the trade culture of Iran, which has been important in trade for centuries, to reveal the impact of cultural differences in trade between Turkey and Iran, to analyze the impact of culture on trade in the continuation of Turkey-Iran trade for years according to Hofstede's Theory of Cultural Dimensions to evaluate the theoretical knowledge and cases in practice and solution proposals will be presented for the increase of trade between the two countries.

ÖNSÖZ

Ticaret, insanlık tarihinden beri var olan ve günümüzde de devam eden yaşam ile bütünleşmiş bir olgudur. Ayrıca temel gereksinimleri karşılamak ve toplumların hayatlarını idame ettirebilmesi için bir zaruriyettir. Birçok toplum ticaret yaparken birbirlerinin kültürlerini göz ardı ederek etkileşim içine girmeye çalışmaktadır. Lakin, ticaret sadece mal alışverişi üzerine dayalı değildir. Aynı zamanda toplumların birbirleriyle olan sosyal, ekonomik ve kültürel etkileşimlerini arttıran bir dinamiktir. Kültürel farklılıkların özellikle uluslararası ticaret üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Bundan dolayı ‘ticaret kültürü’ kavramı toplumların birbirleriyle olan ticaretinde önemli bir dinamik sayılmaktadır.

Bir Ortadoğu ülkesi olan İran, zengin doğal kaynakları ve önemli ticaret yollarına sahip olması nedeniyle yüzyıllarca yabancı güçler tarafından işgal edilmiş, sayısız medeniyete ev sahipliği yaparak çok kültürlü bir toplum olmuştur. Bu sebeple, Ortadoğu’da bulunmasına rağmen Ürdün, Mısır, Katar, Yemen gibi diğer pek çok Ortadoğu toplumundan tarihi, kültürü ve gelenekleriyle ayrılmaktadır.

Bu tezin yazılış amacı, yüzyıllardır Türkiye’nin komşusu olan ve sürekli etkileşim halinde bulunulan eşsiz bir tarihe sahip olan İran’ın kültürü ve ticaret kültürü incelenerek Türkiye ve İran arasındaki uluslararası ticarete kültürlerarası farklılıkların etkisinin olup olmadığını ortaya koymaktır. Yapılan birçok çalışmada İran’ın ekonomik ve siyasi durumları incelendiğinden dolayı bu tezde yadsınamaz bir gerçek olan kültürün ticaret üzerindeki etkisinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Tez süreci boyunca yaşadığım tüm zorluklarda çözümcü yapısı ile engin bilgi ve deneyimlerini paylaşan saygıdeğer hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet MELEMEN’e, yüksek lisans sürecimde desteğini esirgemeyen kıymetli hocam bilim dalı başkanı Prof. Dr. Göksel ATAMAN’a,

Hayatımın her aşamasında yanımda olan maddi ve manevi her türlü desteği esirgemeyerek bugünlere ulaşmamda en büyük role sahip, varlıklarıyla yaşamıma anlam katan çok değerli annem Asuman KILIÇ'a ve babam Oğuz KILIÇ'a,

Hayatıma girdiği günden beri hayatımın her alanını güzelleştiren ve kolaylaştıran, zorluklar karşısında her daim beni cesaretlendiren, azmi, başarısı ve merhametiyle örnek aldığı özel hukuk alanında yüksek onur derecesi sahibi doktora adayı, hayat arkadaşım, kıymetli Avukat Halil Emre GÜRLER'e,

Tez yazma sürecimde çalışmamdaki katkılarından dolayı başta Beste Pelin ÇELEM, Begüm AKDENİZ ve Derya GÜVEN olmak üzere her anımda desteklerini ve sevgilerini esirgemeyen tüm kıymetli dostlarıma teşekkür ederim.

SARE GÜRLER

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	3
KÜLTÜR VE TİCARET KÜLTÜRÜ KAVRAMI	3
1.1. Kültür Kavramının Tanımı.....	3
1.2. Kültür Kavramının Tanımına İlişkin Genel Bakış	3
1.3. Kültürün Özellikleri	4
1.4. Kültürün Kapsamı	5
1.4.1. Maddi Kültür Öğeleri.....	6
1.4.2. Manevi Kültür Öğeleri.....	6
1.5. Ticaret Kültürü Kavramı ve Önemi	6
1.6. Kültürün Bileşenleri	7
1.6.1. Dil	8
1.6.2. Din	9
1.6.3. Değerler, Normlar ve Tutumlar	10
1.6.4. Ritüeller, Semboller ve Batıl İnançlar	11
1.6.5. Estetik	12
1.6.6. Eğitim.....	12
1.6.7. Teknoloji.....	12
1.6.8. Ekonomi.....	13
1.6.9. Siyasi Yapı.....	13
1.6.10. Sosyal Yapı.....	13

1.7. Kültürel Farklılıklarla İlgili Teori: Hofstede'in 'in Kültürel Boyutlar Teorisi	14
1.7.1. Güç Mesafesi Boyutu.....	14
1.7.2. Bireysellik ve Kolektivizm Boyutu	17
1.7.3. Erillik ve Dişilik Boyutu.....	19
1.7.4. Belirsizlikten Kaçınma Boyutu.....	21
1.7.5. Kısa Döneme ve Uzun Döneme Yönelim Boyutu.....	23
1.7.6. Hoşgörü ve Kısıtlayıcı Yönelim Boyutu	25
BÖLÜM 2	27
İRAN'IN GENEL DURUMU VE ULUSLARARASI TİCARETİ	27
2.1. İran'ın Genel Durumu	27
2.1.1. İran Tarihi	27
2.1.1.1. Erken Dönem 'de İran.....	28
2.1.1.2. İslamiyet Öncesi Dönem 'de İran	28
2.1.1.3. Orta Çağ'da İran	30
2.1.1.4. Modern Çağ'da İran.....	32
2.1.1.5. İran İslam Cumhuriyeti	38
2.1.2. İran'ın Coğrafi Yapısı ve Topografyası.....	39
2.1.3. İran'ın İklim Yapısı	40
2.1.4. İran'ın Sosyal ve Demografik Yapısı	41
2.1.5. İran'ın Siyasi Yapısı	41
2.1.5.1. Devlet Yapısı	42
2.1.5.2. İdari Yapısı	43
2.1.6. İran'ın Ekonomik Yapısı	43
2.1.6.1. İran'a Uygulanan Uluslararası Ekonomik Yaptırımlar.....	45
2.1.7. İran'ın Uluslararası Ticareti.....	48
2.1.7.1. Türkiye-İran Dış Ticareti	49
2.1.7.2. İran'ın Üye Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	53
BÖLÜM 3	55
İRAN KÜLTÜRÜ VE TİCARET KÜLTÜRÜ	55
3.1. İran Kültürünün Genel Özellikleri	55
3.1.1. İran Kültüründe Dil.....	55
3.1.2. İran Kültüründe Din.....	56

3.1.2.1. İran’da Zerdüştlük.....	57
3.1.2.2. İran’da Yahudilik.....	59
3.1.2.3. İran’da Şiilik	60
3.1.2.4. İran’da Hristiyanlık.....	61
3.1.2.5. İran’da Bahailik	62
3.1.3. İran Kültüründe Mutfak.....	62
3.1.4. İran Kültüründe Kılık-Kıyafet	63
3.1.5. İran Kültüründe Önemli Günler: Takvim, Dini ve Ulusal Bayramlar.....	64
3.1.5.1. İran’da Çalışma Saatleri.....	64
3.1.5.2. İran Takvimi	64
3.1.5.3. İran’da Dini Bayramlar	65
3.1.5.4. İran’da Ulusal Tatiller.....	66
3.1.5.5. İran’da Dinsel Seremoniler.....	67
3.1.6. İran Kültüründe Batıl İnançlar.....	67
3.1.7. İran Kültüründe İçtenlik ve Konukseverlik	68
3.1.7.1. İran Kültüründe Taarof	68
3.1.8. İran Kültüründe İletişim.....	68
3.1.8.1. İran Kültüründe Hitap Şekli.....	69
3.1.8.2. İran Kültüründe Hediyeleşme	69
3.1.8.3. İran Kültüründe Selamlaşma	69
3.1.8.4. İran Kültüründe Yol Verme.....	70
3.1.9. İran Kültüründe Sembolik Değerler	70
3.1.9.1. İran Kültüründe Safran	70
3.1.9.2. İran Kültüründe Nar.....	70
3.1.9.3. İran Kültüründe Firuze Taşı.....	71
3.1.9.4. İran Kültüründe Tavla.....	71
3.2. İran Ticaret Kültürü.....	71
3.2.1. İranlılar ile İş Müzakereleri	74
3.2.2. İranlılar ile İş Müzakerelerindeki Hiyerarşik Roller.....	75
3.2.3. İranlılar ile İş Müzakerelerinde “Kadın”	75
3.2.4. İranlılar ile İş Müzakerelerinde Din Etkisi	75
3.2.5. İranlılar ile İş Müzakereleri Sırasındaki İletişimdeki Belirsizlik.....	76

3.2.6. İş Müzakerelerinde İranlılar ile İlgili Bilinmesi Gereken Diğer Önemli Özellikler.....	77
3.3. Vakalar	77
3.3.1. Vaka-1.....	77
3.3.2. Vaka-2.....	78
3.3.3. Vaka-3.....	79
3.3.4. Vaka- 4.....	80
BÖLÜM 4	82
HOFSTEDE'İN KÜLTÜREL BOYUTLARINDA İRAN- TÜRKİYE ANALİZİ	82
4.1. Araştırmanın Amacı	82
4.2. Araştırmanın Önemi.....	83
4.3. Araştırmanın Yöntemi.....	83
4.4. Hofstede'in Kültürel Boyutlarında İran	84
4.4.1. Güç Mesafesi Boyutu.....	84
4.4.2. Bireysellik ve Kolektivizm Boyutu	84
4.4.3. Erillik ve Dişilik Boyutu.....	85
4.4.4. Belirsizlikten Kaçınma Boyutu.....	85
4.4.5. Uzun Döneme Yönelim Boyutu	85
4.4.6. Hoşgörölülük ve Kısıtlayıcı Boyutu	86
4.5. Hofstede'in Kültürel Boyutlarında Türkiye	86
4.5.1. Güç Mesafesi Boyutu.....	86
4.5.2. Bireysellik ve Kolektivizm Boyutu	87
4.5.3. Erillik ve Dişilik Boyutu.....	87
4.5.4. Belirsizlikten Kaçınma Boyutu.....	87
4.5.5. Uzun Döneme Yönelim Boyutu	88
4.5.6. Hoşgörölülük ve Kısıtlayıcı Boyutu	88
4.6. Hofstede'in Kültürel Boyutlarında İran-Türkiye Analizi.....	88
BÖLÜM 5	92
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	92
KAYNAKÇA	99
EKLER	109
EK-1 ARAŞTIRMA AMAÇLI VAKA ANALİZİ İÇİN AYDINLATILMIŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU	109

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1:	Hofstede ‘İn Güç Mesafesi Boyutunun Yüksek Ve Düşük Olduğu Toplumlar Arasındaki Farklılıklar	16
Tablo 2:	Hofstede ‘İn Bireysellik Ve Kolektivizm Boyutunun Yüksek Olduğu Toplumlar Arasındaki Farklılıklar	18
Tablo 3:	Hofstede ‘İn Erillik Ve Dişilik Boyutunun Yüksek Olduğu Toplumlar	20
Tablo 4:	Hofstede ‘İn Belirsizlikten Kaçınma Boyutunun Güçlü Ya Da Zayıf Olduğu Toplumlar Arasındaki Farklılıklar	22
Tablo 5:	Hofstede ‘İn Kısa Döneme Yönelim Ve Uzun Döneme Yönelim Boyutunun Güçlü Olduğu Toplumlar Arasındaki Farklılıklar	24
Tablo 6:	Hofstede ‘İn Hoşgörü Ve Kısıtlayıcı Yönelim Boyutunun Güçlü Olduğu Toplumlar Arasındaki Farklılıklar	26
Tablo 7:	Türkiye-İran Dış Ticareti (2012-2020) (Milyar Dolar)	50
Tablo 8:	Türkiye-İran Arasındaki Ticari Antlaşmalar	52
Tablo 9:	İran’ın Üye Olduğu Uluslararası Kuruluşlar	53
Tablo 10:	Hofstede’in Kültürel Boyut Teorisine Göre İnan Analizi	84
Tablo 11:	Hofstede’in Kültürel Boyut Teorisine Göre Türkiye Analizi	86

KISALTMALAR

<i>AB</i>	Avrupa Birliği
<i>ABD</i>	Amerika Birleşik Devletleri
<i>AIOC</i>	Anglo Iranian Oil Company
<i>BMGK</i>	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
<i>DTÖ</i>	Dünya Ticaret Örgütü
<i>GSYH</i>	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
<i>IAEA</i>	International Atomic Energy Agency
<i>MÖ</i>	Milattan önce
<i>T.C.</i>	Türkiye Cumhuriyeti
<i>t.y.</i>	Tarih yok
<i>WB</i>	World Bank
<i>yy.</i>	Yüzyıl

GİRİŞ

Yüzyıllardan beri toplumların merkezinde yer alan ticaret, temel ihtiyaçların karşılanması amacıyla ortaya çıkan hayatın önemli bir parçası olan bir olgudur. Dönemlerin getirdiği koşullar nedeniyle önceleri para kavramının olmaması sebebiyle takas usulüyle başlayan ticaret zaman içerisinde günümüz koşullarına ulaşmıştır.

Ticaretle birlikte etkisini oldukça fazla hissettiren “kültür” kavramı toplumlar arası faaliyetlerde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu durum zamanla önemini hissettirerek oluşan “ticaret kültürü” kavramını öne çıkarmaktadır. Ticari etkileşimler sırasında toplumların kültürel özellikleri en az yapılan ticari faaliyet kadar önem arz etmektedir. Kendisinden farklı ya da benzer bir kültürel yapıya sahip toplumla ticari bir faaliyette bulunan toplum, mal, hammadde vb. alışveriş yapacağı zaman o toplumun kendisinden farklı kültürel bir özelliğe sahip olduğunu bildiğinde, onun kültürünü öğrendiğinde ve ona göre ticari bir faaliyet gerçekleştirdiğinde birbirleri arasındaki ticaret olumlu anlamda gelişmektedir. Bu durum, toplumlar arasındaki ticaret kültürünü oluşturmaktadır ve ticareti olumlu anlamda ileri taşımaktadır. Tüm bunlardan kaynaklı farklı coğrafi sınırlara sahip toplumların ticaret yaparken birbirlerinin kültürlerini yakından tanımaları ve öğrenmeleri elzemdir.

Özellikle yıllardan beri jeopolitik konumu ve tarihin en önemli ticaret yollarından biri olan İpek Yolu üzerinde olması nedeniyle İran, ticari anlamda büyük önem taşımaktadır. Yüzyıllar boyunca ve hâlâ Türkiye ile ticari ilişkilerin devam ettiği İran’ın kültürü Türkiye kültürü ile benzerlikler ve farklılıklar taşımaktadır. Bu çalışmada bu benzerlik ve farklılıklar değerlendirilerek, bunların Türkiye ve İran arasındaki uluslararası ticareti ne kadar etkilediği tespit edilecektir. Bu gibi kültürel farklılıkların tespitinin değerlendirilmesini kültür alanında birçok araştırması bulunan Hollandalı antropolog Geert Hofstede açıklamaktadır. Hofstede 1980’lerde bu yaklaşımı açıklamak amacıyla kültür üzerine birçok araştırma yaparak Kültürel Boyutlar Teorisini ortaya koymuştur. Hofstede’in Kültürel Boyutlar Teorisi’ne göre kültürün altı farklı boyutu vardır ve bu boyutlar; güç mesafesi boyutu, bireyselliğe karşı kolektivism (ortaklaşa yaşamcılık) boyutu, belirsizlikten kaçınma boyutu, maskülenliğe

karşı feminenlik boyutu, uzun döneme yönelim boyutu (Bolat ve Yüksel, 2016) ve hoşgörölülük ve kısıtlılık boyutudur. Bu teoriye göre Türkiye-İran ticaretinin yıllardır devam etmesinde kültürün ticaret üzerindeki etkisine değinilecektir. İran kültürü ve ticareti tarihsel süreç içerisindeki sırasıyla incelenip, İran ticaret kültürüne değinilip Türkiye-İran ticaretinde kültürel farklılıkların etkisinin olup olmadığı Hofstede kriterlerine göre analiz edilerek teori ve uygulama vakaları değlendirilmeye çalışılacaktır. Bu analizler ışığında da Türkiye-İran ticaretinin artışına ilişkin çözüm önerileri sunulacaktır.

BÖLÜM 1

KÜLTÜR VE TİCARET KÜLTÜRÜ KAVRAMI

1.1. Kültür Kavramının Tanımı

Kültür, içerisinde disiplinler arası etkileşimi sağlayarak birçok bilim dalını- tarih, sosyoloji, antropoloji, coğrafya, uluslararası ticaret, siyasal ve ekonomik çalışmalar, psikoloji vb.- barındırarak yüzyıllar boyunca bir dönüşüm geçirerek günümüze gelen ve hâlâ gelişmeye ve şekillenmeye devam eden bir kavramdır. Her bilim dalında farklı şekillerde kendine özgü anlamlara sahip olan kültür kavramını tek bir tanımla sınırlamak mümkün değildir. Antropolojiden siyasal bilimlerdeki tüm tanımlamalar mukayese edildiğinde günümüzde yaygın olarak benimsenen dar anlamıyla kültür; toplum üyelerinin veya bir toplum içindeki grupların yaşam biçimlerini ifade eden, nasıl giyindiklerini, evlilik geleneklerini, dil ve aile yaşamlarını, çalışma kalıplarını, dini törenlerini ve boş zaman uğraşlarını içeren bir kavramdır (Giddens, 2005).

Kültür kavramı, etimolojik olarak Latin kökenli toprağın işlenmesini ifade eden 'colo' fiil kökünden türetilerek oluşturulduğu bilinen bir kavramdır (Hofstede, Hofstede, Minkov 2010, s. 5). Türk tarihinde bilinen en eski kaynaklardan biri olan *Yeni Türkçe Lügat* sözlüğünde ise kültürün, dilimize yabancı isim olarak aktarılmış 'te'dip, te'eddüp, hars' olarak adlandırılan 'yola getirme, edep, terbiye, kültür' anlamlarına gelen tanımlara sahip olduğu görülmektedir (Toven, 2015, s. 414). Genellikle Batı uygarlıklarında, 'medeniyet' kelimesiyle ilişkilendirilerek kullanılan kültür kavramı, Fransızca' da köken bilimi olarak 'toprağı ekip biçme, terbiye' anlamlarına karşılık gelmektedir.

1.2. Kültür Kavramının Tanımına İlişkin Genel Bakış

Kavramsal olarak anlaşılması güç olmasına rağmen yaşamın bir parçası olarak sıkça kullanılan kültür kavramının birçok farklı tanımı bulunmaktadır. Yalnızca 1920 ile 1950 yılları arasında Amerikalı antropologlar Kroeber ve Kluckhohn tarafından eleştirel bir

şekilde gözden geçirilerek yapılan kültür kavramının tanımlamalarına ilişkin araştırma sonucunda kültürün en az 157 farklı tanımına ulaşılmıştır (Matthew, 2013, s. 97). Kavramın ortaya çıkışından bu yana farklı birçok tanıma sahip olması, onu tanımlanması en güç kavramlardan biri haline getirmektedir (Williams, 1960, s. 76-77).

Kültür kavramının etimolojik anlamıyla bilinen ilk kullanımının Romalı filozoflar Cicero ve Horatius'a ait olduğu bilinmektedir. Sonrasında ise sözlük kullanımlarının dışında zaman içerisinde disiplinler arası çalışan antropologlar ve araştırmacılar tarafından önemli tanımlamaları yapılmıştır. Bunlardan biri de kültür antropolojisinin kurucusu antropolog E.B. Tylor'ın kültür üzerine yaptığı çalışmalardan oluşan tanımlamalardır. Tylor, kültür ve uygarlık kelimelerinin bir arada kullanılarak çalışılmasını önererek (Oğuz, 2011, s. 127) kültürü, "insanın toplumun bir üyesi olarak kazandığı bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, örf ve diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütünü" olarak tanımlamaktadır (Adeleke, 2005, s. 99). Kültürlerarası etkileşimler ile ilgili birçok çalışması ve teorisi bulunan antropolog Geert Hofstede ise kültürü, "bir grup veya insan kategorisinin üyelerini diğerlerinden ayıran, zihnin kolektif programlanması" (Hofstede, Hofstede, Minkov, 2010, s. 6) olarak tanımlamaktadır.

Ülkemizde ise kültür ve medeniyet kavramlarını ve kullanım şekillerini ilk kez sistematik bir çerçevede değerlendirerek tarif eden Türk toplumbilimci Mehmet Ziya Gökalp'in kültür üzerine çalışmaları bulunmaktadır. Gökalp, Batı uygarlıklarında genellikle ilişkilendirilerek kullanılan kültür ve medeniyet kavramlarının farklı olduğunu, her kültürün kendi -millî- özelliğinin olduğunu ve bu özelliği "Cemiyetin tüm fertlerini birbirine bağlayan yâni aralarındaki tesanütü husule getiren müesseseler harsî müesseselerdir. Bu müesseselerin mecmuu, o cemiyetin harsını teşkil eder" şeklinde belirtmektedir (Çay, 2014, s. 49).

1.3. Kültürün Özellikleri

Toplumların ortaya çıkışından beri var olan ve şekillenen kültür kavramı, her toplumun içinde yaşadığı coğrafi sınırlara, dil, din ve sahip olduğu değerlere göre farklılık

göstermesine rağmen tüm toplumlar tarafından kabul edilen esasî özelliklere sahiptir. Bu esasî özellikler şu şekildedir:

- *Kültür doğuştan gelen değil öğrenilerek kazanılandır* (Hofstede, Hofstede, Minkov, 2010, s. 6). Kültür genetik olarak insandan insana aktarılan alışkanlıklar bütünü değil; zaman içerisinde içinde bulunulan toplumun sosyal yapısı ve kendine has özelliklerinden kaynaklanan doğrudan ya da dolaylı olarak yaşam süresince öğrenilen bir bütündür.

- *Kültür, toplumdan topluma değişir* (Oğuz, 2011, s. 127). İçinde yaşanılan zaman diliminin etkisi ve toplumun özellikleri dolayısıyla toplumların sahip olduğu kültür alışkanlıkları farklılık göstermektedir.

- *Kültür aktarılır ve süreklidir* (Oğuz, 2011, s. 127). Kültür, nesiller boyunca kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bu sayede içerisinde bulunulan toplumun ortak tutum, değer ve davranışları bir sonraki nesle aktarılarak süreklilik sağlanmaktadır.

- *Kültür soyuttur* (Oğuz, 2011, s. 127). Kültür kavramı, elle tutulur ve gözle görülebilir bir kavram değildir.

-*Kültür bütünleştiricidir* (Oğuz, 2011, s. 127). Kültürü oluşturan maddi ve manevi tüm öğeler, toplumu tüm alanlarda –sosyal yapı, ekonomik yapı vb.- sistemli ve birbiriyle uyumlu bir şekilde kompoze etmektedir.

-*Kültür gereksinimleri karşılamaktadır* (Erden Özsoy, 2018, s. 39). Kültür, toplum üyelerinin biyolojik, sosyal, kültür vb. bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını giderici fonksiyona sahiptir.

1.4. Kültürün Kapsamı

Her toplumda farklılık gösteren kültür kavramını oluşturan temel unsurlar maddi ve manevi kültür öğeleri olarak iki gruba ayrılmaktadır. Maddi ve manevi kültür öğelerindeki değişimler birbirlerini etkilemektedir (Melemen, 2017, s. 64).

1.4.1. Maddi Kültür Ögeleri

Maddi kültür, toplumların kültürlerini tanımlamak için kullandıkları insan yapımı nesnelere – inşa edilen binalar, araç ve gereçler vb.-, kaynaklardan ve alanlardan oluşan nesnel dünyada var olan şeyleri ifade eden her toplumun kendine özgü değerleridir. Tüm bu değerler, içerisinde bulunulan toplumdaki kültürün davranışlarını, fiziksel yönlerini ve algılarını tanımlamaya yardımcı olmaktadır. Sanat, mimari eserler, camiler, kiliseler, köprüler, üretilen ürünler ve teknoloji maddi kültür ögelerine örnek olarak verilmektedir.

1.4.2. Manevi Kültür Ögeleri

Manevi kültür, toplumların kendi kültürleri hakkında sahip oldukları inançlar, kurallar, dil, din ve normlar gibi fiziksel olmayan değerlerdir. Toplumun üyelerinin düşüncelerini, duygularını ve davranış şekillerini tanımlamaya yardımcı olmaktadır. Her toplumun kendine özgü olan değer yargıları, dil, din, ritüeller, semboller, estetik ve eğitim manevi kültür ögelerine örnek olarak verilmektedir.

1.5. Ticaret Kültürü Kavramı ve Önemi

İlk çağlardan beri toplum üyelerinin temel ihtiyaçlarını –beslenme, barınma, giyinme vb.- karşılamaları amacıyla çevre toplumlarla etkileşim haline girmesi takas usulüyle başlayan “ticaret” olgusunu ortaya çıkarmıştır. İhtiyaçların tedarik edilmesi amacıyla kıtalararası ve denizaşırı ticari ilişkiler gelişmeye başlamış ve böylelikle “uluslararası ticaret” ortaya çıkarak gelişmiştir. Bu bağlamda ticaret, ülkeler arasında bir köprü görevini üstlenmiştir ve hâlâ bu göreve devam etmektedir.

“Ülkelerin dış ticaret yapmadan vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılamaları mümkün olmayıp her ülke değişen oranlarda dış ticaret yoluyla birbirine bağımlıdır. Hiçbir ülke diğer ülkeden mal veya hammadde ithalatı yapmadan kendi başına her şeyi üretilip tüm ihtiyaçlarını karşılayamaz. Bu yüzden kendisinin sahip olmadığı yer altı kaynaklarını, teknolojiyi, hammaddeyi, enerjiyi, kalifiye, emeğin üretimini veya gıda ürünlerini ithal etmek zorundadır” (Melemen, 2016). İhtiyaçlar doğrultusunda bu durum, aynı ve farklı coğrafi

sınırlarda bulunan toplumları uluslararası ticaret vasıtasıyla birbirine bağılı hâle getirmektedir.

Farklı coğrafi sınırlara sahip toplulukların birbirleriyle olan ticari ilişkileri sadece mal alışverişi üzerine kurulu olmamaktadır. Aynı zamanda ülkelerin birbirleri ile sosyal anlamda temas etmesi toplumsal ve kültürel alışverişe de vesile olmaktadır. Bu şekilde farklı sosyal ve kültürel özelliklere sahip toplumlar birbirlerini yakından tanımaya başlamakta ve bu durum da ülkelerin kültürleri aralarındaki ticarete etki etmektedir. Böylelikle “ticaret kültürü” olgusu oluşmaktadır. Ticaret kültürüne kavramsal olarak bakıldığında, farklı sınırlara sahip bölgelerdeki toplum üyelerinin karşılıklı ticari faaliyetlerde bulunmasıyla birbirlerinin kültürel ve sosyal etkileşimini önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan etkileşimler yapılacak ticari faaliyetlere rota oluşturmaya katkıda bulunmaktadır.

Kendisinden farklı ya da benzer bir kültürel yapıya sahip toplumla ticari bir faaliyette bulunan toplum, mal, hammadde vb. alışverişi yapacağı zaman o toplumun kendisinden farklı kültürel bir özelliğe sahip olduğunu bildiğinde, onun kültürünü öğrendiğinde ve ona göre ticari bir faaliyet gerçekleştirdiğinde, birbirleri arasındaki ticari ilişkiler daha fazla gelişmektedir. Bu durum, toplumlar arasında ticaret kültürü oluşturmakta ve ticareti olumlu anlamda bir üst seviyeye taşımaktadır.

Tüm bunlardan dolayı farklı coğrafi sınırlara sahip toplumların ticaret yaparken birbirlerinin kültürlerini öğrenmeleri ve buna uygun olarak hareket etmeleri hâlinde uluslararası ticaret olumlu anlamda bir boyut kazanmaktadır.

1.6. Kültürün Bileşenleri

Toplumlar ortaya çıktığından beri farklı coğrafi konuma, siyasi, sosyal, ekonomik yapıya ve tarihsel birikime sahiptir. Toplumların gelişimlerdeki bu farklılıklar sayesinde oluşan ve gelişen kendine özgü kültürleri bulunmaktadır. Her kültür, içerisinde bulunduğu topluma özgü olmasına rağmen ortak bileşenlerden oluşmaktadır (Barutçugil, 2011, s. 26).

Bu bileşenler sayesinde toplumlar birbirlerinin benzer ve farklı ortak yanlarını tespit ederek birbirleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Kültürü oluşturan bu bileşenleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Dil
- Din
- Tutumlar, Normlar ve Değerler
- Ritüeller, Semboller ve Batıl İnançlar
- Estetik
- Eğitim
- Teknoloji
- Ekonomi
- Siyasi Yapı
- Sosyal Yapı

1.6.1. Dil

Dil, düşüncelerimizi ve fikirlerimizi ifade ettiğimiz ve başkalarıyla etkileşimde bulunduğumuz iletişim aracıdır (Leveridge, 2008). Bu iletişim aracı, insan topluluklarında önemli bir konumda bulunmaktadır (Yazoğlu, 2005, s. 131). Dil sayesinde toplum üyeleri kendilerini ifade edebilmekte, birbirleriyle iletişim kurabilmekte ve yaşamla ilgili müşterek bir alan oluşturabilmektedir. Bu alan kuşaktan kuşağa dil vasıtasıyla aktarılmaktadır. (Yazoğlu, 2005, s.124).

Dil, kültürü ve kültürel bağları sürdürmek ve iletmek için önemli bir araçtır. Kültür, temel geleneklerimizi, değerlerimizi ve toplumdaki diğer kişilerle etkileşim biçimimizi etkiler. Dil, bu etkileşimleri toplum üyelerine ve diğer toplumlara aktararak kolaylaştırmaktadır.

Dünya çapında çok sayıda dil bulunmaktadır. Bu diller yapılarına, benzerlik ve farklılıklarına göre sınıflandırılmaktadır (Bardakçı, 2012, s.33). Dil, farklı coğrafi sınırlara

sahip toplumların dışında aynı sınırlar içerisinde bulunan toplumlarda bile farklılık göstermektedir (Melemen, 2017, s. 81). Bu durum, toplum üyelerinin birbirleriyle etkileşimlerinin yanı sıra uluslararası ticaret kültürünü de oldukça etkilemektedir. Her kültürdeki dil yapısının, sözlü ve yazılı kullanımının farklı olması, uluslararası ticarete tesir etmektedir. Örnek verilecek olursa, Japon kökenli iş insanının uluslararası ticaret görüşmeleri sırasında “evet” yanıtını vermesi, olumlu bir ifade yerine konuyu anlamadığı anlamına gelmektedir (Melemen, 2017, s.82). Bu gibi durumlar iletişim kopukluklarına ve anlaşmazlıklara neden olmaktadır. Ticaretin olumlu bir sürece sahip olması ve sonuçlanması için iş yapılacak ülkenin dilinin öğrenilmesi veya dil kuralları ve yapısı hakkında bilgi sahibi olunması ticari ilişkilerde avantaj sağlamaktadır.

1.6.2. Din

İnsanlar, varoluşlarının en eski zamanlarından beri varlıkları ve çevrelerindeki dünya hakkında çeşitli temel gerçekleri sorgulamaktadırlar. Nasıl var oldukları ve ölümlerinden sonra ne olduğu gibi yaşamla ilgili sorulara cevap vermeye çalışmışlardır. Keşfettikleri bu sorulara din ve bilim yoluyla cevap vermeye başlamışlardır.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan “yol, yaşam tarzı, din günü, tevhit, hüküm, inanç” gibi anlamlara sahip olan ve her kültürde din kavramını ifade etmek için bulunan ortak benzer anlamlara sahip olan din, toplumun önemli yapı taşıdır. Din, toplum üyeleri arasındaki benzer düşünce ve hareketlerden yola çıkarak toplumu müşterek değerler etrafında toplamaktadır (Tanrıverdi, 2018, s. 598).

Eski zamanlardan bu yana var olan din, her zaman kültür ile yakın bir ilişki içerisinde olmuştur (Beyers, 2017, s. 1). Din, toplum üyelerinin barınma, yeme-içme, giyim gibi temel ihtiyaçlarını, dua ve ibadet şekillerini, toplumun değer yargılarını ve bireysel ve toplumsal davranış şekillerini önemli ölçüde etkileyen bir bileşendir (Tanrıverdi, 2018, s. 598).

Mikrodan makroya toplum kültüründe önemli bir yer tutan din, uluslararası boyutta toplumların karşılıklı faaliyetleri sırasında toplumları birbirlerine en çok yaklaştıran veya uzaklaştıran mühim bir etkidir (Bardakçı, 2012, s. 49). Birçok ticari faaliyet, birbirleriyle din ve mezhep bakımından benzer olan toplumlarda daha rahat gerçekleşirken, birbirlerinden farklı inanç kültürlerine sahip toplumlarda daha çelişkili gerçekleşmektedir. Örneğin, İslam dininin gerekliliklerini benimseyen pek çok ülkede domuz, domuz yağı vb. içeren gıda ürünleri, içerisinde yaşanan toplumun dinî inançlarına aykırı düşüğünden dolayı (Can, 2012, s.244) İslam dini dışındaki din ve mezheplere sahip olan ülkelerin işletmeleriyle yapılacak ticari faaliyetlerde dikkat edilmesi gereken bir durumdur.

1.6.3. Değerler, Normlar ve Tutumlar

Değerler, toplumun üyeleri tarafından belirli durumları diğerlerine tercih etmelerine yönelik geniş eğilimlerdir (Hofstede, Hofstede, Minkov, 2010, s. 9). Değerler içerisinde bulunan topluma göre farklılık göstermektedir. Her toplumun kendine özgü iyi-kötü, kirli-temiz, yasak-izin verilen, doğru-yanlış, paradoksal-mantıksal gibi ölçütlerden oluşan içinde bulunan toplumda doğru olduğuna inanılan müşterek değerleri bulunmaktadır. Örnek verilecek olursa, birçok toplumda ticari faaliyetler sırasında misafirperverlik önemli bir değer iken bazı toplumlarda öncelikli ve önemli olan iştir.

Bir kültürün değerleri, normlarını şekillendirmektedir. Normlar, bir kültür içinde ne tür davranışların kabul edilebilir ve uygun olduğuna ilişkin resmi ve gayri resmi kurallardır. Normlar, her toplumun kendine özgü olan kültürüne göre şekillenen toplumdaki bireylerin hayat tarzlarını düzenleyen (Barutçugil, 2011, s. 28) kurallar bütünüdür. Normlar sayesinde belirli bir kültür yapısına sahip toplum bireylerinin birbirleriyle olan karşılıklı etkileşimlerinin düzenliliği sağlanmaktadır (Nirun ve Özönder, 1988, s. 340).

Kişilere veya olaylara yönelik duygu, inanç ve davranışları ifade eden tutumlar, genellikle elde edilen tecrübelerin ve içinde bulunan toplumdaki yetiştirilmenin sonucudur. Tutumlar kalıcı olsa da elde edilen yeni deneyimlerin sonucunda değişebilmektedir. Farklı kültürlere sahip toplumların zaman kullanımı ile ilgili tutumları farklılık göstermektedir.

Örneğin, New York'ta planlanmış toplantılar için gösterilen gecikme toleransı en fazla 5 dakika iken Doğu, Ortadoğu ve Latin Amerika kültürlerine sahip toplumlarda bu durum farklılık göstermektedir (Can, 2017, s. 235).

1.6.4. Ritüeller, Semboller ve Batıl İnançlar

Ritüel, toplum üyeleri tarafından bilinçli bir şekilde oluşturulan, zamanla uygulamaya yönelik şekillenen ve tekrarlanan sembolik ve bedensel davranışlardır (Olgun, 2016, s. 84). Ritüeller, toplum içerisindeki kültürel değerleri sabitlemek için toplum üyeleri arasındaki alışkanlıkların resmîleştirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır (Herrmann-Pillath, Feng ve Guo, 2019, s. 776). Her toplum, kendilerine özgü kültürlerinin olmasından dolayı farklı ritüellere ve yaşam akışındaki geçişleri belirleyen yerleşik prosedürler ve törenlere sahiptir. Bu nedenle ritüeller, bir kültürün normlarını ve diğer unsurlarını nesilden nesile aktarmakta ve toplumun kültürel yapısını yansıtmaktadır.

Başka bir şeyi temsil eden herhangi bir görüntü, nesne vb. olarak tanımlanan semboller, içinde bulunulan toplumun kültürel değerlerini ve deneyimlerini yansıtmada önemli bir rol oynamaktadır (Temel Eğinli, Nazlı, 2018, s. 59). Her kültür, sembollerle veya o kültürü temsil eden çeşitli tepkiler ve duygu uyandıran eylemlerle dolu olmaktadır. Örneğin, bazı toplumlarda arkadaşlığı, selamlama ve ayrılma işareti olarak kullanılan tokalaşma yapılırken bazılarında yapılmamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde başı aşağı yukarı sallamak 'evet' anlamına gelirken ileri-geri sallamak 'hayır' anlamına gelmektedir. Bu durum, her toplumun fikir ve duygularını sembollerle aktarmasında farklılıklar yaşadığının göstergesidir (Axtell, 1998, s. 226).

Akla dayanmayan genellikle şansa veya kadere atfedilen inançlar batıl inanç olarak adlandırılmaktadır. Toplum üyeleri ve toplumlar yaşadıkları olaylara, günlük akıştaki durumlara ve objelere anlam yükleyerek bu inançları oluşturmuş ve yaşadıkları olayların nedenlerini bu inançlara bağlamışlardır. Hemen hemen her kültürün tarihinde bir batıl inanç bulunmaktadır ve bir nesilden diğerine aktarılmaktadır. Örneğin, Japon kültüründe pilava

yemek kaşığı saplamağ uğursuzluk anlamına gelirken Batı kültürüne sahip toplumlarda böyle bir inanış bulunmamaktadır (Bardakçı, 2012, s. 72).

1.6.5. Estetik

Bir tasarımın oluşmasında ve niteliklerinin tanımlanmasında mühim olan estetik, renk, denge, hareket ve desen gibi faktörlerden meydana gelen bir anlayıştır. Her toplumun kendine özgü kültürü, her kültürün de kendine mahsus güzellik anlayışı mevcuttur (Bulduker, 2020, s. 24). Örneğin, bazı toplumların renk konusundaki estetik anlayışı farklılık göstermektedir. Pembe rengi Batı kültürüne mensup ülkelerde aşk anlamına gelirken Belęika'da erkek ocuk rengi olarak sembolize edilmektedir. Dünyanın birçok kesiminde mavi rengi erkek çocuğu yansıtırken Belęika'da bu şekilde olması uluslararası ticaret sırasında dezavantaja dönüşebilmektedir (Bardakçı, 2012, s. 17).

1.6.6. Eğitim

Sözlük anlamıyla, hem elde edilen bilgiyi toplum üyelerine öğretme hem de diğerlerinden bilgi elde etme eylemi olarak tanımlanabilen eğitim, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılabilmesinde önemli bir etkidir (Coşkun, Taş ve itçi, 2016, s. 231). Uluslararası ticaret sırasında toplumların aldıkları eğitim sonucundaki okur-yazarlık oranları o toplumun eğitim kalitesi hakkında bilgi verebilmektedir (Melemen, 2017, s. 89). Örneğin, okur-yazarlık oranı yüksek toplumlarda ticaret için yapılan reklamlar, okur-yazarlık oranı düşük olan toplumlarda anlaşılması zor olabilir. Bu durum, uluslararası ticaret kültürünün aktarılmasının eğitim kapasitesine de bağlı olduğunu vurgulamaktadır (Kneller, Tezcan, 2019 s. 263).

1.6.7. Teknoloji

Küreselleşmenin etkisiyle daha fazla ortaya çıkıp kendini sürekli yenileyen yaşamın bir parçası olan teknoloji, yenidoğya düzeninde temel gerekliliklerden biri haline gelmiştir. Birçok alandaki –sağlık, eğitim, ulaşım vb.- teknolojik gelişmeler ticaret sırasında toplumları

etkilemektedir. Örneğin, teknoloji seviyesi daha düşük olan toplumlar, teknoloji seviyesi yüksek olan toplumlara göre daha zayıf konumda gözükmektedir.

1.6.8. Ekonomi

Tarih boyunca, tüm toplumların yapı taşı olan ekonomi, toplumun refahının üretimi, dağıtımı ve tüketimini inceleyerek alıcıların ve satıcıların bir araya geldiği bir mekanizmadır. İçerisinde bulunan toplumun kültürel ve sosyal özellikleri, ekonomik ilişkilerindeki gelişmeleri etkilemektedir. Örneğin, Ortadoğu’da toplum tarafından benimsenen dinin gereklilikleri dolayısıyla domuz eti ve domuz yağı içeren gıdaların tüketilmemesi, bu ürünlerin ticaretinin yapılmamasına neden olmaktadır. Buna benzer ürünlerin üretimi, dağıtımı ve tüketiminin bu tarz toplumlarda olmaması ekonomik olarak alıcı ve satıcıları bir araya getirmemektedir. Bu vb. durumlardan yola çıkılarak, toplum içerisinde benimsenen kültürün, toplumların, kurumların, toplum üyelerinin ekonomik faaliyet ile –uluslararası ticaret gibi- ilişkili olduğu görülmektedir.

1.6.9. Siyasi Yapı

Toplumların ve kurumların yaşam ve gelişme kuvvetini fazlasıyla etkileyen etken siyasi yapıdır. Her toplumun izlediği siyasi yol farklıdır ve kendine özgüdür. Hükümetlerin hem toplum içerisinde hem de uluslararası ortamdaki faaliyetlerinde siyasi yapı önemli bir rol oynamaktadır. Siyasi yapıdaki farklılıklar, birbirleriyle uluslararası faaliyet yapmak isteyen toplumlarda, ev sahibi toplumların ticareti güçleştirmeleriyle yatırımları zorlaştırabilmektedir (Can, 2017, s. 259) veyahut kolaylaştırmalarıyla yatırımları olumlu gelişme gösterebilmektedir.

1.6.10. Sosyal Yapı

Her toplum, kendi yapısına uygun bir şekilde aile, siyaset, ekonomi, din ve eğitim olmak üzere temel sosyal kurumlardan oluşmaktadır. Bu sosyal kurumlar, toplum içerisindeki üyelerin uygun davranışlarını, statülerini ve rollerini tanımlayarak toplumun kendine has sosyal yapısını oluşturmaktadır. Bu sosyal yapı, toplumların kendine özgü olan

kültürel özelliklerinden yola çıkarak oluşan gayeler, düşünceler ve hedeflerden meydana gelmektedir (Merton, 1957, s. 132-133). Sosyal yapıdaki farklılıklar uluslararası ticaret kültüründe belirleyici olmaktadır. Örneğin, birçok toplumda aile bireyleriyle –gelin, kardeş, kuzenin kuzeni vb.- ticaret yapmak daha güvenli bulunurken Amerikan aile anlayışına göre kan veya evlilik bağı olan üyeler aile kavramına dâhil edilmemektedir (Melemen, 2017, s. 90).

1.7. Kültürel Farklılıklarla İlgili Teori: Hofstede'in 'in Kültürel Boyutlar Teorisi

1980 yılında Hollandalı araştırmacı Geert Hofstede tarafından oluşturulan Kültürel Boyutlar Teorisi, toplumların kültürlerinin farklılık gösterdiği boyutları incelemek amacıyla oluşturulmuştur. Hofstede tarafından geliştirilen bu teori, farklı coğrafi sınırlara sahip toplumların kültür farklılıklarını ve bu kültür farklılıklarından doğan iş yapma şekillerini ayırt etmek için kullanılan bir yapıdır. Bu yapı, farklı sınırlarda bulunan toplumların ulusal kültürlerini, kültürün boyutları arasındaki farklılıkların ayrımını ve bunların iş çevresi üzerindeki etkilerini değerlendirmek için kullanılmaktadır (*What is the Hofstede's Cultural Dimensions Theory?* t.y.). İlk zamanlar, güç mesafesi, bireysellik ve kolektivizm, erillik ve dişilik ve belirsizlikten kaçınma boyutlarından oluşan Kültürel Boyutlar Teorisine, kısa dönem ve uzun döneme yönelim ve hoşgörülülüğe ve kısıtlayıcılığa yönelim boyutlarının eklenmesiyle ulusal kültür farklılıkları incelenmeye çalışılmıştır (Coşkun, Taş ve Çitçi, 2016).

1.7.1. Güç Mesafesi Boyutu

Güç mesafesi boyutu, toplumların oluşturdukları kurum ve kuruluşların içerisindeki daha az güçlü üyelerinin, toplum içerisindeki gücün eşdeğer olmayacak şekilde dağıtılmasını bekleme ve kabullenme derecesi olarak tanımlanmaktadır. Başka bir deyişle, güç mesafesi boyutu toplum içerisinde bulunan daha az güçlü üyelerin değer sistemine dayalı olarak açıklanmasıdır (Hofstede, Hofstede, Minkov, 2010, s. 61).

Güç mesafesi aralığının yüksek olduğu toplumlarda, kurumların daha merkezci bir yapıda olduğu (Yüksel ve Bolat, 2016, s.179), güç mesafesi aralığının düşük olduğu toplumlarda ise örgüt yapılarının daha eşitlikçi ve demokratik olduğu görülmektedir. Bu durum her toplumun kendine has kültürünün etkisiyle birbirinden farklı olduğunu ve güç mesafelerinin birbirlerine eşit olmadığını göstermektedir.

Örnek vermek gerekirse, Hofstede 'in Kültürel Boyutlar Teorisi Güç Mesafesi Endeksi'nde hesaplanan puanlara istinaden Gana'nın ABD'ye (Amerika Birleşik Devletleri) göre güç mesafesi aralığı daha yüksektir. Bu durum, statü ve rütbe ayrımlarının Gana'da ABD'ye kıyasla daha büyük bir önem ve etkiye sahip olduğu anlamına gelmektedir (Agodzo, 2015, s. 4).

Güç mesafesi farkının yüksek ve düşük olduğu toplumlardaki farklılıklar Tablo 1'de bulunan Hofstede 'in Kültürel Boyutlar Teorisi Güç Mesafesi Endeksi'ndeki araştırma sonuçlarından yola çıkılarak ortaya konmaktadır.

Tablo 1

Hofstede 'in Güç Mesafesi Boyutunun Yüksek ve Düşük Olduğu Toplumlar Arasındaki Farklılıklar

DÜŞÜK GÜÇ MESAFESİ	YÜKSEK GÜÇ MESAFESİ
Herkes eşit haklara sahip olmalıdır.	Güçlülerin ayrıcalıkları olmalıdır.
Merkezileşme ön plandadır.	Adem-i merkeziyetçilik ön plandadır.
Üst ve alt kesim arasında dar bir maaş aralığı bulunmaktadır.	Üst ve alt kesim arasında geniş bir maaş aralığı bulunmaktadır.
Toplum üyeleri arasındaki eşitsizliğin en aza indirgenmesi amaçlanmaktadır.	Toplum üyeleri arasındaki eşitsizliklerin olması gerektiğine inanılmaktadır.
Güç, resmi pozisyona dayanmaktadır.	Güç, aileye ve geleneğe dayanmaktadır.
Daha fazla diyalog ve iç politikada daha az zorlama ön plandadır.	Daha az diyalog ve iç politikada daha fazla zorlama ön plandadır.
Öğrenci odaklı eğitim ön plandadır.	Öğretmen odaklı eğitim ön plandadır.

Kaynak: (Hofstede ve diğerleri, 2010, s. 72,76,83)

1.7.2. Bireysellik ve Kolektivizm Boyutu

Bireysellik ve kolektivizm boyutu, içerisinde bulunulan toplum üyelerinin ‘ben’ merkezli olarak bireysel gereksinimlerine mi, yoksa ‘biz’ odaklı olarak içerisindeki grubun gereksinimlerine mi daha çok değer verdiğini inceleyen boyuttur (Melemen, 2017, s.68).

Bireysellik boyutu daha ön planda olan kültürlerde, bireysel başarıyı ve eylemlere verilen değeri destekleyen bir sosyal anlayış (Arasaratnam, 2011, s.45) önemliyken, kolektivizm boyutunun yüksek olduğu kültürlerde ise kişisel tercihler yerine kolektif hedeflerin daha büyük önem arz ettiği vurgulanmaktadır.

Misal, Hofstede ‘in Kültürel Boyutlar Teorisi Bireysellik ve Kolektivizm Endeksi’nde hesaplanan puanlara bakıldığında bireysellik konusunda ABD, Mısır’dan daha yüksek puan almış bulunmaktadır. Bu iki toplumun üyelerinin sosyal yükümlülükler ve bireysel tercihler gibi konularda çok farklı bir tutum sergiledikleri anlamına gelmektedir (Hofstede, t.y.).

Bireysellik ve kolektivizm boyutunun yüksek olduğu toplumlardaki farklılıklar Tablo 2’de Hofstede ‘in Kültürel Boyutlar Teorisi Bireysellik-Kolektivizm Endeksi ‘ne göre açıklanmaktadır.

Tablo 2

Hofstede 'in Bireysellik ve Kolektivizm Boyutunun Yüksek Olduğu Toplumlar Arasındaki Farklılıklar

BİREYSELLİK	KOLEKTİVİZM
Okul, iş yeri vb. yerlerde yönetim, bireylerin yönetimindedir. “Ben” olgusu vurgulanmaktadır.	Okul, iş yeri vb. Yerlerde yönetim, grupların yönetimindedir. “biz” olgusu vurgulanmaktadır.
İşveren-çalışan ilişkisi, bir işgücü piyasasında taraflar arasındaki gibi bir sözleşmedir.	İşveren-çalışan ilişkisi, aile bağı gibi temelde ahlakidir.
Görev, toplumun diğer üyeleriyle kurulan ilişkilerden daha üstündür.	Toplumun diğer üyeleriyle kurulan ilişki, görevden daha üstündür.
Her bireyin kendini gerçekleştirme isteği nihai amaçtır.	Toplumda uyum ve fikir birliği nihai amaçtır.
Bireysel çıkarlar, kolektif çıkarlardan üstündür.	Kolektif çıkarlar, bireysel çıkarlardan üstündür.
Ekonomik sistemde, devletin rolü kısıtlıdır.	Ekonomik sistemde, devletin rolü baskındır.

Kaynak: (Hofstede ve diğerleri, 2010, 113, 117 ve 124)

1.7.3. Erillik ve Dişilik Boyutu

Erillik ve dişilik boyutu, her toplumun sahip olduğu kùltürdeki kadın ve erkek arasındaki rollerin dağılımının derecesini belirleyen değişkendir (Chen ve Starosta, 2005, s. 53).

Eril kùltüre sahip toplumlarda, erkeklerin daha ön plana çıkması, iddialı, hırslı olması ve iş, aile vb. ortamlarda rekabetçi davranması beklenirken; kadınların daha arka planda kalarak, yardımcı ve saygılı olmaları beklenmektedir (Chen ve Starosta, 2005, s. 186).

Dişil kùltürün daha baskın olduğu toplumlarda ise kadın ve erkek arasındaki farklılıklar belirgin bir şekilde ayrılmamaktadır. Toplumun üyeleri arasındaki ilişkilerde uyum, iş birliği ve dayanışmanın önemi vurgulanmaktadır (Barutçugil, 2011, s. 87-88).

Dişilik boyutunun daha baskın olduğu toplumlardan biri olan Norveç'te aile bireylerine kıyasla arkadaş çevresi ile yapılan iş birliğine ve çalışmalara daha çok değer verilmektedir (Can, 2017, s.247).

Toplumdaki değerler tarafından şekillenip belirlenen erillik ve dişilik boyutu, Tablo 3'te Hofstede 'in Kùltürel Boyutlar Teorisi Erillik ve Dişilik Endeksi'ne göre ortaya konmaktadır.

Tablo 3

Hofstede ‘in Erillik ve Dişilik Boyutunun Yüksek Olduğu Toplumlar

ERİLLİK	DIŞİLİK
Erkekler rekabet etmek için oyun oynarlar; kızlar ise birbirleriyle olmak için oynarlar.	Kızlar ve erkekler aynı nedenlerden dolayı birbirleriyle oynarlar.
Toplum üyeleri çalışmak için yaşamaktadır.	Toplum üyeleri yaşamak için çalışmaktadır.
Ödüller hakkaniyete dayalıdır	Ödüller eşitlik üzerine kuruludur.
Profesyonel işlerde çalışan kadınların oranı daha düşük.	Profesyonel işlerde çalışan kadınların oranı daha yüksek.
Güçlü olanın kazanmasına izin verilerek anlaşmazlıklar çözülmektedir.	Anlaşmazlıklar, uzlaşma ve müzakere yoluyla çözülmektedir.
Yönetim olarak belirleyici ve agresif bir yönetim hakimdir.	Yönetim olarak sezgisel ve fikir birliği olan bir yönetim hâkimdir.
Erkekler için kariyer zorunludur, kadınlar için isteğe bağlıdır.	Kariyer, her iki cinsiyet içinde isteğe bağlıdır.

Kaynak: (Hofstede ve diğerleri, 2010, s. 165 ve 170)

1.7.4. Belirsizlikten Kaçınma Boyutu

Hofstede ‘in Kültürel Boyutlar Teorisi’ndeki dördüncü boyut belirsizlikten kaçınma boyutudur. Bu boyut, toplum üyelerinin içerisinde bulunan toplum kültürünün belli olmayan durumlarını ne derecede kabul edebileceğini ve gelecekte de ne derecede tolerans gösterebileceklerini ölçmektedir (Chen ve Starosta, 2005, s. 52).

Hofstede, belirsizlikten kaçınma boyutunun güçlü olduğu toplumların yaşanabilecek durumlar karşısında hazırlıklı olduklarını ve farklı olan şeylerin tehdit olarak hissettiklerini belirtirken; belirsizlikten kaçınma boyutunun zayıf olduğu toplumların herhangi bir farklılıkları tehlike olarak görmediklerini vurgulamaktadır (Kristjánsdóttir, Guðlaugsson, Guðmundsdóttir ve Aðalsteinsson, 2017, s. 3).

Örneğin, Hofstede ‘in Kültürel Boyutlar Teorisi Belirsizlikten Kaçınma Endeksi’nde hesaplanan puanlara göre Meksika’nın ABD’den daha yüksek belirsizlikten kaçınma puanına sahip olduğu görülmektedir (Hofstede, t.y.). Bu sebeple, Meksika kültürünün, ABD kültürüne göre belirsizlikten ve tehlikelerden kaçınan bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Farklı kültüre sahip olan toplumların belirsizlikten kaçınma algısının güçlü ya da zayıf özelliklere göre sınıflandırılması Tablo 4’te Hofstede ‘in Kültürel Boyutlar Teorisi Belirsizlikten Kaçınma Endeksi’ne göre açıklanmaktadır.

Tablo 4

Hofstede ‘in Belirsizlikten Kaçınma Boyutunun Güçlü ya da Zayıf Olduğu Toplumlar Arasındaki Farklılıklar

ZAYIF BELİRSİZLİKTE KAYINMA GÜÇLÜ BELİRSİZLİKTE KAYINMA

Düşük stres ve kaygı seviyesine sahiptirler.	Yüksek stres ve kaygı seviyesine sahiptirler.
Riskli yatırımlar mevcut.	Muhafazakâr yatırımlar mevcut.
Belirsizlik ve kaosa karşı tolerans vardır.	Belirsizlik ve kaosa karşı tolerans çok az bulunmaktadır.
Karar sürecine odaklanma vardır.	Karar içeriğine odaklanma vardır.
Liberalizm mevcut.	Muhafazakârlık, kanun ve düzen mevcut.
İtiraz durumlarında hızlı sonuç alınmaktadır.	İtiraz durumlarında yavaş sonuç alınmaktadır.
Daha fazla yeni ticari marka bulunmaktadır.	Daha az yeni ticari marka bulunmaktadır.

Kaynak: (Hofstede ve diğerleri, 2010, s. 203, 208, 217 ve 223)

1.7.5. Kısa Döneme ve Uzun Döneme Yönelim Boyutu

Kısa döneme ve uzun döneme yönelim boyutu, geçmişe ve şimdiye yönelim, geleneğe saygı ve sosyal yükümlülüklerin yerine getirilmesi gibi değerlere değinilerek incelenen bir boyuttur (Kristjánsdóttir ve diğeri, s. 3).

Uzun vadeli yönetime sahip olan kültürler, daha tutumlu, mütevazı ve faydacı olma eğilimindeyken (Dainton ve Zelle, 2011, s. 187); kısa vadeli yönetime sahip kültürler, gerçeğe ve tutarlığa daha fazla önem vermektedir.

Örnek vermek gerekirse, Hofstede 'in Kültürel Boyutlar Teorisi Kısa ve Uzun Döneme Yönelim Endeksi'nde hesaplanan puanlara göre Güney Kore uzun döneme yönelimli toplumlar arasında yer almaktadır. Güney Kore gibi uzun döneme yönelimli toplumların işletmelerinde geleceğe ve daha uzun döneme yayılan planları bulunmaktadır (Coşkun ve diğeri, 2016, s. 239).

Kısa döneme ve uzun döneme yönelim boyutuna sahip toplumların özellikleri Tablo 5'te Hofstede 'in Kültürel Boyutlar Teorisi Kısa Döneme ve Uzun Döneme Yönelim Endeksi'ne göre ortaya konmaktadır.

Tablo 5

Hofstede 'in Kısa Döneme Yönelim ve Uzun Döneme Yönelim Boyutunun Güçlü Olduğu Toplumlar Arasındaki Farklılıklar

KISA DÖNEME YÖNELİM	UZUN DÖNEME YÖNELİM
Boş zaman önemlidir.	Boş zaman önemli değildir.
Temel çalışma değerleri arasında özgürlük, haklar, başarı ve kendi başına düşünme yer almaktadır.	Temel çalışma değerleri arasında öğrenme, dürüstlük, uyarlılık, hesap verebilirlik ve öz disiplin yer almaktadır.
Tevazu sadece kadınlara mahsustur.	Tevazu hem kadında hem de erkekte bulunmaktadır.
Geleneklere karşı saygı mevcuttur.	Koşullara karşı saygı mevcuttur.
İyi ve kötünün ne olduğu konusunda evrensel kurallar vardır.	İyi ve kötünün ne olduğu koşullara bağlıdır.
Meritokrası, yeteneklere göre ödül mevcuttur.	Geniş sosyal ve ekonomik farklılıklar istenmemektedir.
Soyut rasyonaliteye öncelik verilir.	Sağduyuya öncelik verilir.

Kaynak: (Hofstede ve diğerleri, 2010, s. 243 ve 251)

1.7.6. Hoşgörü ve Kısıtlayıcı Yönelim Boyutu

Kültürel Boyutlar Teorisine, diğer boyutlara istinaden sonradan eklenen son boyut hoşgörü ve kısıtlayıcı yönelim boyutudur. Bu boyut, diğer beş boyutun kapsamadığı yönlerle ve “mutluluk araştırması” literatüründen bilinen yönlerle odaklanmaktadır (Hofstede, 2011, s. 15). Bilindiği üzere, hoşgörü hayattan zevk almak ve eğlenmekle ilgili bir toplum anlamına gelirken; kısıtlama, kontrol edilen ve katı sosyal normlar içeren bir toplumu ifade etmektedir.

Hoşgörü yönelim boyutu yüksek olan toplumlar, kısıtlayıcı yönelim boyutunun yüksek olduğu toplumlara göre mutluluk vb. şeyleri aramaya daha fazla önem vermektedir (Agodzo, 2015, s. 6).

Hoşgörülülük, Hofstede ‘in Kültürel Boyutlar Teorisi Hoşgörü ve Kısıtlayıcı Yönelim Endeksi’nde elde edilen puana göre Trinidad ve Tobago’da daha yüksektir (Hofstede, t.y.). Bu durum, kısıtlamaya meyilli kültürlerle kıyasla, Trinidad ve Tobago’da mutluluğu aramaya verilen değerin daha fazla olduğunu göstermektedir.

Hoşgörüye veya kısıtlayıcı yönelim boyutuna sahip kültürlerin özellikleri Tablo 6’da Hofstede ‘in Kültürel Boyutlar Teorisi Hoşgörü ve Kısıtlayıcı Yönelim Endeksi’ne göre sınıflandırılmaktadır.

Tablo 6

Hofstede 'in Hoşgörü ve Kısıtlayıcı Yönelim Boyutunun Güçlü Olduğu Toplumlar Arasındaki Farklılıklar

HOŞGÖRÜLÜLÜK

KISITLILIK

Daha esnek bir toplum yapısı bulunmaktadır.	Daha sıkı bir toplum yapısı bulunmaktadır.
Boş zamanın önemi yüksektir.	Boş zamanın önemi düşüktür.
İyi eğitilmiş nüfusa sahip ülkelerde, daha yüksek doğum oranları mevcuttur.	İyi eğitilmiş nüfusa sahip ülkelerde, daha düşük doğum oranları mevcuttur.
Tasarruf çok önemli değildir.	Tasarruf çok önemlidir.
Sağlıklı toplum üyesi sayısının oranı daha yüksektir.	Sağlıklı toplum üyesi sayısının oranı daha düşüktür.
Daha az ahlaki disiplin bulunmaktadır.	Ahlaki disiplin önemlidir.
İyimserlik ön plandadır.	Karamsarlık ön plandadır.

Kaynak: (Hofstede ve diğerleri, 2010, s. 291)

BÖLÜM 2

İRAN'IN GENEL DURUMU VE ULUSLARARASI TİCARETİ

2.1. İran'ın Genel Durumu

İran, güneybatı Asya'da bulunan dağlık, kurak ve etnik olarak çok sayıda çeşitliliği olan dünyanın en köklü tarihsel sürecine sahip medeniyetlerden birisidir (Çitlioğlu, 2015, s.11). İran ülkesini geniş bir yelpazede incelemek ve anlamak için İran'ı oluşturan dinamiklere göz atmak gerekmektedir. Başta tarihsel süreç, doğal kaynaklar, jeopolitik konum ve din olmak üzere, ekonomik, siyasi, sosyal ve demografik yapılar gibi pek çok dinamik İran ülkesinin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır.

2.1.1. İran Tarihi

Bugünkü şekliyle İran, Batı Asya'da Basra Körfezi'nin kuzeydoğu kıyısında olan Hürmüz Boğazı, kuzeyde Azerbaycan, Ermenistan, Hazar Denizi ve Türkmenistan, doğuda Afganistan ve Pakistan, batıda Irak ve Türkiye ile komşu olan stratejik konuma sahip bir ülkedir (Jones, 2009, s. 7). Güçlü bir kimliğe, kendine has kültüre ve toplum yapısına sahip olan İran ülkesi, stratejik konumu ve doğal kaynaklarının bolluğu nedeniyle tarihsel olarak kökleri Milattan önceki (MÖ) döneme kadar uzanmaktadır. O zamandan beri bölgede çok sayıda hanedanlığın kurulup yıkılmasıyla günümüz İran kültürü ve toplum yapısı şekillenmiştir. İran ülkesinin varoluşundan bu yana geleneksel olarak Pers olarak bilinen bölgede egemen olan güçler, İran tarihinde dönemsel olarak ayrılmaktadır.

- Erken Dönem 'de İran
- İslamiyet Öncesi Dönem 'de İran
- Orta Çağ'da İran
- Modern Dönem 'de İran
- İran İslam Cumhuriyeti

2.1.1.1. Erken Dönem 'de İran

Erken dönemde İran geleneğinin sözlü kaynaklara dayanması bölgeye yerleşen toplumlar hakkında daha detaylı bilgi sahibi olmayı engellemektedir. Komşu ve yabancı ülkelerin kaynaklarından elde edilen bilgilere göre MÖ 3400'lerde ortaya çıkan Elamlılar, coğrafi açıdan güneybatı İran'da bulunan ilk medeniyettir (Garthwaite, 2021, s. 23). Başta sanat, edebiyat ve din olmak üzere kültür ve toplum yapısı olarak Sümer etkisi altında olan Elam uygarlığı M.Ö. 14. Yüzyıla kadar hızla gelişen ve sanatta yerel halkı etkilemiş bir uygarlıktır. Böylelikle İran kültür yapısının oluşmasında temelleri atan ilk uygarlık olmuştur (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 6).

2.1.1.2. İslamiyet Öncesi Dönem 'de İran

Asurluların Elam uygarlığına son vermesiyle bölgede yeni bir dönem başlamıştır (Çitlioğlu, 2015, s. 24). Bu dönem, Hint-Avrupa dillerini konuşan, ata binen küçük göçebe halk gruplarının Orta Asya bölgesinden İran kültür bölgesine taşınmasıyla başlamıştır. Bu yerleşen gruplar içerisinde İskitler, Medler ve Persler bulunmaktadır. Bir kısım bu bölgede kalırken diğer bir kısım başka yerlere göç etmeye devam etmiştir. Böylelikle Medler ve Persler şeklinde iki ayrı büyük İran devleti ortaya çıkmıştır. Sonrasında Büyük Cyrus veya Yaşlı Cyrus olarak bilinen Cyrus II önderliğinde bölgede Persler ve Medlerin güçlerinin birleştirilmesiyle Ahamenişler adıyla ortaya çıkan antik dünyada bilinen en geniş imparatorluk kurulmuştur (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 7). Ahameniş Pers İmparatorluğu zamanla büyüyerek döneminin en büyük bitişik toprak imparatorluğu haline gelerek asırlar boyunca egemenliğini sürdürmüştür (Çitlioğlu, 2015, s.24).

Toplum üyeleri tarafından bu dönemde İran'ın İslam öncesi dini olarak "iyi düşünce, iyi sözler ve iyi işler" fikirleriyle ortaya konan Zerdüştlük benimsenmiştir. İmparatorlukta en yaygın kullanılan dil Aramice olmasına rağmen Eski Farsça resmi dil olarak kabul edilmiş; lakin sadece kraliyet bildirimleri ve yazıtlar için kullanılmıştır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 9).

Ahamenişler döneminde başa geçen Darius önderliğinde, gümüş ve altın madeni para sistemi topluma yerleştirilerek ekonomide olumlu anlamda bir ilerleme kat edilmiştir. Aynı zamanda ticari faaliyetlerin sonucunda Farsça kelimeler Orta Doğu'da yaygınlaşarak İngilizce 'ye girmiştir. Bu durum, dönemin uluslararası ticaret kültürünün bariz örneklerinden birisidir.

Bu dönemde, Yunanlılarla yapılan savaşlar sonucunda Ahameniş Pers İmparatorluğu yıkılarak Makedonyalı Büyük İskender önderliğinde olan Yunan füzyonuna dayalı yeni bir imparatorluk bölgeye hâkim olmaya başlamıştır (Çitlioğlu, 2015, s. 24). Böylelikle, İran bölgesindeki kültürel ve toplumsal yapı Helenistik çağa giriş yapmıştır. Helenleşme ile, toplumda Yunan dili ve kültürel özelliklerin etkisi artmıştır (Garthwaite, 2021, s. 61). Akabinde, Büyük İskender ölümü ile bölge Pers kökenli bir topluluğun eline geçerek Part İmparatorluğu kurulmuştur.

Part İmparatorluğu ile Ahamenişler dönemindeki gibi İran tarihi yeniden şekillenmiştir. Hem Yunan kültüründen hem de Ahameniş kültüründen geldiklerini belirten Partlar, Ahameniş diline benzer bir dil kullanmışlardır. Ahameniş örneklerine dayanan bir yönetim sistemini takip etmişlerdir. Sonrasında ise Sasanilerden gelen başka bir hanedanlık tarafından yıkılarak bölge yeni bir topluluk tarafından ele geçirilmiştir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 10).

İslamiyet öncesi dönemdeki son büyük İran imparatorluğuna sahip Sasaniler de Part İmparatorluğu gibi Ahamenişler 'in kültürel ve toplumsal yapısıyla benzerlik göstermiştir (Garthwaite, 2021, s. 80). Daha önceki toplumlarda ortaya çıkan Zerdüştlük, Sasaniler döneminde devletin resmi dini haline gelmiştir. Zerdüşt rahipleri, devletin önemli adamları arasında sayılmıştır. Sasani döneminde, vergi sisteminde önemli gelişmeler gerçekleştirilirken, ordu ve bürokrasi yeniden organize edilerek ordu hükümete bağlı kılınmıştır. Bu dönemde, İran uygarlığının başlıca düşmanı Roma İmparatorluğu olmuştur. Sasani İmparatorluğu, Romalılar ile çokça savaşa girerken İslam kuvvetleri bu durumdan

faydalanıp istilalarını yoğunlaştırmışlardır (Curtis ve Hooglund, 2008, s.11-13). Böylelikle İran bölgesi İslam ile tanışmış, bölgede yeni bir döneme geçilmiştir.

2.1.1.3. Orta Çağ'da İran

Güçlü Kureyş kabilesinin Haşimi kolunun bir üyesi olan Hz. Muhammed (sav.), peygamberlik görevini 612'de Arabistan'da ilan etmiştir. Muhammed'in 632'de ölümünden bir yıl sonra Arabistan'ın kendisi, Ebu Bekir'in -ilk halife- Bizans ve Sasani imparatorluklarına karşı bir sefer başlatmasına izin vermiştir. Ebu Bekir 635'te Şam'da Bizans ordusunu yenmiştir ve ardından İran'ı fethetmeye başlamıştır. 637'de Arap kuvvetleri Sasani başkenti Ctesiphon'u -ki buna Madain adını vermişlerdir- işgal etmiştir ve 641-42'de Nahavand'da Sasani ordusunu yenerek Sasani İmparatorluğu'nu devirmiştir. Bu zaferle bedevi Araplar bölgeye yeni bir din olan İslam'ı ve halifeliği getirmiştir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 13).

Bu dönemdeki en büyük değişim İran kültürünün temeli olan ve yıllardır bölgede takip edilen Zerdüştlüğün yerini İslam'ın alması olmuştur (Çitlioğlu, 2015, s. 25). İran coğrafyasında Müslümanlığa geçiş uzun zaman almıştır. Bu süre zarfında Araplar ve İslam dininin İranlılar üzerindeki etkisi makro düzeye gelmiştir (Garthwaite, 2021, s. 110-112). İslam, İran'ın dünya görüşünü dönüştürmüştür. İslam dünyasının siyasi ve dini kültürü, eski İran'ın kültürel, toplumsal ve dini mirasını şekillendirmiştir. İran coğrafyasına yerleşen sayıca fazla Arap olmasıyla bölgede Arapça dili hızlıca yayılmaya başlamıştır. Buna rağmen, bölgede İranlılar kendi dillerini korumaya çalışmışlardır. Zamanla kültürel etkileşim arttıkça Arap dilindeki kelimelerin birçoğu İranlılar tarafından kendi dillerine aktarılmaya başlanmıştır (Garthwaite, 2021, s. 112).

Arap kültürü ile İran kültürünün birbirleriyle bağdaşmasına yardımcı olan Emeviler, Arapların Müslümanlar arasındaki önceliğini vurgulamak amacıyla Arap milliyetçiliğini savunmuşlardır. Bu dönemde Araplar ve İranlılar, kendilerini övmüş, diğer toplumun kültürel özelliklerini aşağılamıştır. Araplar, yeni devlet dini olarak İslam'ı, kendi inanç sistemini, yasalarını ve sosyal törelerini bu bölgede yaşayan tüm üyelere dayatmıştır. Bu

Müslüman Arap yönetimine barışçıl şekilde teslim olan bölgelerde toprak sahiplerine topraklarını koruma hakkı verilmiştir. Aynı zamanda 696 yılında Arapça, mahkemenin resmi dili haline getirilmiştir. Fakat Farsça konuşma dili olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bu sebeple İranlılar, İran coğrafyasındaki yeni düzene yavaş bir şekilde uyum sağlamışlardır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 15).

İlerleyen zamanda Müslüman Araplar arasında çatışmalar yaşanmaya başlanmıştır. İlk önemli çatışma, hilafet makamıyla ilgiliydi. Üçüncü halife Osman'ın ölümüyle Şiiiler - Hz. Ali'ye yandaş olanlar anlamına gelen- Ali'nin ve sonrasında ise Ali'nin soyunun hilafet makamına gelmesini istemişlerdir. Böylelikle Şiilik mezhebindekilerin desteği ile Ali halife olarak seçilmiştir ve toplum içerisindeki anlaşmazlıklar yoğun bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu anlaşmazlıkların sonucunda Ali yanlısı grubun isyancı hareketlerinin baskınlığı ile Emevi Halifeliği 750 yılında yıkılarak Abbasi Devleti kurulmuştur (Garthwaite, 2021, s. 113).

Abbasi Devleti hem İran hem de Arap unsurlarını içererek onların desteğini alarak başkentlerini Bağdat'ta kurmuşlardır. Merkezin Bağdat'ta oluşuyla İran coğrafyasında bulunan İslamiyet öncesi dönemdeki Sasani kültürünün etkisi ortaya çıkmıştır. Böylelikle İran coğrafyası, bölgede Arap, antik Pers ve Sasani kültürlerinin hissedilmesiyle kozmopolitik bir hâle geldi (Garthwaite, 2021, s. 114). Sonralarında taht kavgalarının yaşanmasıyla halife Harun Reşid (786-809) zamanında parçalanmaya başlayan Abbasi Hanedanlığının gücü azalmaya başlamıştır. Abbasi Devleti'nin gücü azaldıkça, İran'ın çeşitli bölgelerinde Orta Asya'dan taşınan, Türkçe konuşan göçebe bağımsız ve yerli hanedanlıklar ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu güce sahip hanedanlıklar içerisinde Horasan'daki Tahiriler (820-72), Sistan'daki Seferiler (867-903) ve aslen şu anda Özbekistan olan Buhara'da bulunan Samaniler (875-1005) bulunmaktaydı. 962'de Samanoğulları'nın bir Türk köle valisi olan Alptigin, Gazne'yi -bugünkü Afganistan içerisinde yer alan bölge- fethetmiştir ve 1186'ya kadar süren Gazne Devleti'ni kurmuştur (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 16).

Böylelikle bölgede, İran coğrafyasına Araplar ve İranlılardan sonra Türklerin gelmesiyle büyük bir etnik grup oluşmuştur (Garthwaite, 2021, s. 119). Bölgeye geçen

göçebe Türklerin bir kısmı Oğuz Türklerinin bir kolu olan Selçuklulara katılmıştır. Selçukluların Gazneliler ile girdiği mücadelelerin sonucunda zafer kazanmasıyla Gazne Devleti yıkılmıştır. Selçuklular döneminde İran, İranlı vezir Nizamül Mülk ile kültürel ve bilimsel yönden en parlak dönemini yaşamıştır. Rasathane kurulmuştur ve neredeyse tüm şehirlerde dini okullar inşa ettirilmiştir.

Selçukluların İran bölgesindeki parlak dönemi liderleri Melikşah'ın ölümü ile son bulmuştur. İran yönetimi, kendi içerisinde anlaşmazlıklar sonucunda yeniden küçük hanedanlıklara bölünmüştür. Bu süre zarfında Cengiz Han önderliğindeki Moğol kabilesi batıdaki şehirler istila ederek İran bölgesine kadar gelmesiyle İran için önemli bir sorun haline gelmiştir. Şehirlerde birçok katliam yapılarak bazı şehirler yok edilmiştir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 17).

Moğol fethi ile İran dünyası başka bir patlama yaşamıştır. Kısa ve kısmî olmasına rağmen bölgede olumlu ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Moğollar vergileri azaltmıştır, tarımı teşvik etmiştir, sulama sistemini yeniden inşa ederek geliştirmiştir ve ticaret yollarının güvenliğini arttırmışlardır. Ticaret yollarının güvenliğinin artırılmasıyla Hindistan, Çin ve İran üzerinden Asya bölgesine gönderilen mallar kolaylıkla ve güvenle geçiş sağlamıştır. Bu durum hem ticareti geliştirmiştir hem de İran'a kültürel olarak katkı sağlamıştır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 17).

2.1.1.4. Modern Çağ'da İran

Moğollarla başlayan ve 14. yüzyılda Timur'un yaptığı yıkımlarla İran bölgesindeki ekonomi çöküntüye uğramıştır. 1501 yılında iktidara geçen Safeviler ile İran şu anki İran'ın kültürünü derinden etkileyen yeni bir döneme geçmiştir. Şah İsmail önderliğinde kurulmuş Safevi Hanedanlığı, tarihte önemli bir yere sahip komşusu olan Osmanlı Devleti'yle girdiği mücadeleler ile ve bugünkü İran bölgesinin inancının esası olan Şiilik mezhebiyle İran tarihini belirleyen önemli bir hanedanlık olmuştur (Önder, 2005, s. 113).

16. yüzyılda Safevi Devleti'nin kuruluşuyla, erken dönemde temeli atılmış, İslamiyet öncesi ve Orta çağ dönemiyle şekillenmiş İran kültürü, siyasi biçime kavuşmuştur. Safevilerin lideri olan İsmail, 'şah' olarak ilan edilmiş, İslam'ın azınlık kolu olan Şiilik mezhebi yeni devletin dini olarak belirlenmiştir. İran bölgesindeki Müslümanların Şiilik mezhebine girmesi için İran yönetimi dini yaymak amacıyla güç kullanmıştır. Bugünkü Türkiye'de yer alan Sünni olan Osmanlılar, devletin yeni dini olan Şiilik mezhebi karşısında, Safevi Devleti için bir tehdit oluşturmaktaydı. Bundan dolayı ve bölgesel toprak paylaşım sorunlarından kaynaklı Safevi Devleti yıllar boyunca Osmanlı Devleti ile mücadele etmiştir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 20). Tüm mücadelelerin sonucunda Safevi Hanedanlığı ile Osmanlı Devleti arasında bugünkü Türkiye-İran sınırının temelini atan 1639 yılındaki Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanmıştır (Çitlioğlu, 2015, s. 27).

Safevi Hanedanlığının en parlak dönemi olan Şah Abbas liderliğinde, camiler ve medreseler inşa edilmiş, dini kurumları destekleyen bağışlar yapılmıştır. Bununla birlikte dini kurumların devlet işlerinden ayrılmasına yönelik ve böylelikle bağımsız dini bir hiyerarşinin desteklenmesine yol açan adımlar atılmıştır. Devam eden yıllarda Şah Abbas'tan sonra hükümdarların zayıf olması, harem kadınlarının siyasete karışması, vergilerin artışı, ticaretin yavaşlaması ve azalması ve Safevi ordusunun zayıflaması sonucunda Afganistan'da yaşanan savaş sonucunda Safevi Devleti yıkılmıştır. Kısa süren Afgan egemenliğinden sonra Safevi Hanedanlığının hayatta kalan bir üyesi olarak kendini tanıtan Nadir Şah 1736 yılında iktidar olmuştur. 1747 yılında Nadir Şah'ın Afşar kabilesi tarafından öldürülmesi sonucunda yeni bir dönem başlamıştır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 20-21). Devamında Afşar Hanedanlığının Zendler tarafından yıkılmasıyla 40 yıl boyunca hüküm süren Zend Hanedanlığı bölgeye hâkim olmuştur (Çitlioğlu, 2015, s. 27).

İran topraklarındaki liderleri Zend'in ölümüyle kabileler içerisinde güç mücadeleleri başlamıştır. Bu mücadeleler sonucunda ekonomi bozulmuş ve toplum kargaşa içinde olmaya başlamıştır. Bu durumdan yararlanan Muhammed Kaçar, Zendleri yenerek 1925 yılına kadar egemenliğini sürdüreceği Kaçar Hanedanlığını 1794 yılında kurmuştur (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 22).

Kaçarlar ile ‘şah’ kavramı toplum tarafından ‘Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesi’ olarak algılanmaya başlamıştır. Dini liderler ve tüccarlar toplumun önemli üyeleri olarak kalmışlardır. Bununla birlikte Kaçarlar, bürokratik yapıyı güçlendirmek için adımlar atmıştır. Yeni bakanlıklar ve ofisler kurmuşlardır. Eyalet valiliklerine prensler atamışlardır. Böylelikle düzen ve istikrarı geri getirmeye çalışan Kaçarlar, 19. yüzyıl itibariyle dünya sahnesinde önemli güce sahip olan İngiltere ve Rusya ile karşı karşıya kalmıştır. İngiltere’nin ticaret yolları üzerinde hâkimiyet kurma isteği ile Rusya’nın İran topraklarını ele geçirme arzusu birleşerek İran topraklarındaki Kaçar Hanedanlığını tehdit etmiştir. Bu baskılar ve mücadeleler sonucunda İngiltere ve Rusya, İran’ın ticaretine hâkim olmuş ve İran’ın iç işlerine müdahale etmiştir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 22).

Rusya ve İngiltere boyunduruğunda varlığını sürdürmeye çalışan Kaçar Hanedanlığı 1906 senesinde meşruti monarşiye geçmiştir. Devamındaki yıllarda İran topraklarında petrolün bulunmasıyla İngiltere’nin İran’a olan ilgisi artmıştır. I. Dünya Savaşı ile dünya siyasetinde bloklaşma başlamasına rağmen İran tüm bunların dışında kalmıştır. Buna rağmen İngiltere ve Rusya, İran toprakları üzerindeki egemenliğine devam etmiştir. Tarafsızlık tutumuyla İngiltere ve Rusya baskılarıyla mücadele eden Kaçarlılar, kendi topraklarında hükümdarlığını sürdürmeye çalışsa da gücü azalmıştır. Bundan istifade eden subaylık yapmış Rıza Han, 1925 yılında Kaçar Hanedanlığına son vererek ‘şah’ unvanını almış ve İran yönetiminin başına geçmiştir (Çitlioğlu, 2015, s. 28). Böylelikle monarşik bir sistem yoluyla hareket edilerek Rıza Şah Pehlevi’den sonra hanedanlığın, oğlu Muhammed Rıza Pehlevi’ye kalacağı belirtilmiş ve İran Meclisi tarafından kabul edilmiştir (Türkay ve Açıkse, 2021, s. 1312).

1925 ile 1941 yılları arasında İran topraklarında kurduğu Pehlevi Hanedanlığı ile iktidarlığını sürdüren Rıza Şah Pehlevi, Türkiye’deki çağdaşı olan önder Mustafa Kemal Atatürk’ün yaptığı modernleşme hareketlerinden esinlenerek, İran’ın siyasi, ekonomik, askeri ve toplumsal yapılarda güçlü bir ulus devlet olması amacıyla birçok köklü ve önemli değişiklikler yapmıştır (Koca, 2020, s. 356). İran’ın askeri güçlerini Avrupa’da eğitim alan subayların yardımıyla eğitmiş, disiplinli bir ordu haline getirmiştir. Aynı zamanda zorunlu

askerliği meclise kabul ettirmiştir. Şah, modernleşmeyi teşvik etmek amacıyla İran'a geniş kapsamlı laik bir eğitim sistemi getirerek ülkede ilk Avrupa tarzı üniversiteyi açmıştır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 28). Şah, aynı zamanda ülkeyi ekonomik olarak canlandırmak için karayolu ağını genişleterek İran topraklarının sınırları dâhilinde demiryolu yapmıştır ve temel tüketim mallarını üretmek için devlet tekelinde olan bir fabrika kurmuştur (Yegin, 2013, s. 23). Toplumsal ve kültürel yapılar da modernleşmeyi sağlamak gayesiyle, Kılık-Kıyafet ve Şapka Kanununu çıkararak Batı tarzı giyim kuşamı İran toplumu arasında yaymıştır (Koca, 2020, s. 366). Şah, bir diğer modernleşme hareketini de hukuk alanında yapmıştır. 1927 ile 1932 yılları arasında Batı Medeni Kanunundan esinlenerek çıkarılan Medeni Kanun kabul edilmiş; bunun yanında çıkarılan yeni bir Vergi Kanunu, Ceza Kanunu ve Evkaf Kanunu ile hukuk alanındaki reformlar desteklenmiştir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 28). Aynı zamanda dil konusundaki reformlar ülkenin toplumsal, siyasal, askeri ve ekonomik yapıdaki değişimlerine doğrudan etki etmiştir. Şah, İran topraklarında Farsça'yı resmi dil haline getirerek, konuşma dilinde de olsa toplum üyelerinin Türkçe ve Arapça konuşmasını yasaklamıştır (Koca, 2020, s.367). Ekonomik, siyasal, toplumsal, askeri ve diğer reformların yanında yapılan en önemli değişiklerden biri de 1934 yılında Rıza Şah'ın 'Persia' olarak anılan İran topraklarının adını resmî olarak 'İran' olarak değiştirmesi olmuştur (Koca, 2020, s. 368).

Rıza Şah hem iç politikada kargaşayı giderici hem de dış politikada Rusya ve İngiltere'ye karşı izlediği tarafsız siyasetle İran ülkesini kalkındırmaya yönelik dengeli bir güç oluşturmayı gaye edinmiştir (Türkay ve Açıkşes, 2021, s.1312). İran, bu tarafsızlığını İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sırasında da sürdürmüştür. Lakin bu tarafsızlık karşısında dünyadaki egemen güçlerden olan İngiltere ve Rusya -o dönem Sovyetler Birliği olan- İran'ı işgal etmiştir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 30). İran'ın lideri Rıza Şah'ın bu tarafsızlık yolunda Alman teknolojisini kullanmak istemesi (Türkay ve Açıkşes, 2021, s.1312) ve İkinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Almanya'nın İran'ın en büyük ticaret ortağı olması Almanya ile zıt kutuplarda olan İngiltere ve Rusya'nın İran'ı işgal etmesine vesile olmuştur. Bu durumdan dolayı Rıza Şah tahttan indirilerek yerine İngiltere ve Rusya yanlısı olan oğlu Muhammed Rıza Şah geçirilmiştir (Taflıoğlu, 2013, s. 633).

İran'ın işgali ile İran, Batı ülkelerine en fazla Muhammed Rıza Şah döneminde yakın olmuştur (Çitlioğlu, 2015, s. 30). Bu dönemde savaşın etkileri büyük oranda hissedilmiştir. Özellikle yabancı birliklerin İran'ın iç işlerine müdahale etmesi toplumsal yapıyı olumsuz olarak fazlasıyla etkilemiş ve İran'da milliyetçilik duygularını ön plana çıkarmıştır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 30). Savaş sonrasında Üçlü Pakt Antlaşması ile egemenliğini kesinleştiren ve devamlılığını sağlayan Muhammed Rıza Şah önderliğindeki İran'a, 1943 Tahran Konferansında ABD, Rusya ve İngiltere tarafından alınan karar ile İran'a ekonomik yardımlar yapılmasına karar verilmiştir. Böylelikle İran, İkinci Dünya Savaşı galipleri arasında kalarak petrol ve coğrafi konumundan dolayı Batı ülkelerinin yaptırımlarına boyun eğmek zorunda kalmıştır. Aynı zamanda İran'ın Rusya –Sovyetler Birliği- ile ABD arasında kalarak güç mücadelelerine neden olması tarihsel süreçte çok önemli bir dönem olan Soğuk Savaş Dönemi'nin başlangıç çatışmalarından biri haline gelmiştir (Sarıkaya, 2012, s. 14).

Savaş sonrasında Muhammed Rıza Şah dönemindeki İran'da en önemli iki sorun yabancı birliklerin müdahalesi sonucunda doğan iç karışıklıklar ve petrol krizidir. Yapılan antlaşmalara göre İran, petrolün bir kısmını-%50'ye kadar değiştirmektedir bu oran- Batı'ya vermek zorunda kalmıştır. Bu sırada Şah tarafından başbakan olarak atanan Musaddık -İran tarihindeki önemli başbakanlardan birisi- ülkedeki petrol krizini çözmek amacıyla 1951-1953 yılları arasında Anglo-Iranian Oil Company'yi (AIOC) millileştirmiştir. Böylelikle fazlasıyla imtiyaz sahibi olan İngiltere'nin İran üzerindeki baskısını ve yüksek vergi artışını kesmeyi amaçlamıştır. İngiltere çıkarlarına ters düşen bu durumdan kaynaklı şirket, petrol üretimi ile ilgili tüm faaliyetlerini kesmiştir ve İngiltere, İran petrolünün üretilmesine ve satın alınmasını engellemek amacıyla dünya çapında ambargo uygulamıştır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 33-34). Tüm bu yaşananlar Musaddık'ın başbakanlığı döneminde olduğu için, Musaddık'ın başbakanlıktan atılması istenilmiştir. Lakin Musaddık'ın direnmesinden dolayı CIA destekli Şah yanlısı General Fazlullah Zahidi ve ordu birlikleri tarafından "Ajax Operasyonu" ile başbakan devrilmiştir (Çitlioğlu, 2015, s. 30).

Kısa süreliğine petrol krizinin çözümlenmesinden sonra Muhammed Rıza Şah, İran'daki diğer önemli sorun olan iç meselelere yönelmiştir. Babası Rıza Şah'ın modernleşme temellerini attığı yenilikleri daha da geliştirmek istemiştir. Muhammed Rıza Şah, İran'da 1962 yılında Ak Devrim (Beyaz Devrim) olarak adlandırdığı 1963 yılında halk oylaması ile kabul edilen toprak reformu paketini uygulamaya koymuştur (Edi, 2019, s. 737). Birçok alanda yenilik getiren bu paketin içerisinde, köylülere destek amacıyla tarımsal üretimi arttırıcı, ormanları ve otlakları iyileştirici ve yerelleştirici, okur-yazar oranını arttırıcı, sağlık hizmetlerini arttırıcı, kadınların seçme reformlarına dâhil olundurulması gibi maddeler bulunmaktadır (Garthwaite, 2021, s. 229). Yaptığı yeniliklere, yabancı ülkelerdeki kanunların benzerlerini eklemiştir. 1967 tarihinde çıkarılan İran Aile Koruma Kanunu ile İran toplumunda yaşayan kadınlara evlilik, boşanma, miras hakkı gibi haklar verilmesi ile Rıza Şah döneminde de yaşanan şah ve ulema arasındaki gerginlikler baş göstermiştir (Garthwaite, 2021, s.229). Kendi otoritelerini ve şeriatı kısıtlayan bu devrim ile ulemanın önu kesilmeye çalışılmıştır. Bu durum ulemanın ayaklanmasına yol açmıştır. Özellikle Şii din adamı olan Ayetullah Humeyni önderliğindeki ulema sınıfı Batılılaşma hareketlerine karşı sert bir tutumla yaklaşarak Şah'a karşı muhalif hareketlerde bulunmuştur. Bu tutum karşısında Humeyni tutuklanmış ve sürgüne gönderilmiştir.

Şah'ın getirdiği yenilikleri İran'a entegre etmeye çalışması, İran halkı üzerinde büyük baskılara neden olmuştur. Bununla birlikte sosyal tabakalar arasında artan gelir uçurumu, ülkede çok sayıda yabancı nüfusun bulunması, siyasi baskının artarak tek partili hayata geçilmesi ve eğitimde yabancılaştırılmaya gidilmesi İran halkının Şah'a karşı memnuniyetsizliğini daha fazla arttırmıştır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 47). Bu memnuniyetsizlikten kaynaklı ülkede protestolar baş göstermeye başlamıştır. Protestocular, sürgündeki Humeyni'nin başa getirilmesine, İslam usulleriyle ülkenin yönetilmesine ve Şah'ın görevden alınmasına dair talepleriyle köklü değişiklikler istemişlerdir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 48). Bu protestolar karşısında daha fazla direnemeyen Şah, 16 Ocak 1979 yılında ailesi ile birlikte ülkeyi terk etmiştir. Akabinde, yıllardır sürgünde olan Humeyni ülkeye dönerek iktidarı ele geçirmiştir. (Edi, 2019, s. 742).

2.1.1.5. İran İslam Cumhuriyeti

Humeyni liderliğinde 1979 yılında gerçekleştirilen İran Devrimi ile İran, günümüzde de sürdürmekte olduğu yeni bir döneme kapısını açmıştır. İçerisinde hiçbir şekilde sosyolojik veya ideolojik bir hareket barındırmayan 1979 İran Devrimi İslam temelli bir devrimdir (Chehabi, 1991, s. 75). Muhammed Rıza Şah'ın ülkeyi terk etmesi ile İran'da egemen olan Pehlevi Hanedanlığı tamamen yıkılmıştır. Bu sırada yurtdışında sürgünde olan Humeyni'nin İran'a gelmesiyle kısa süre içerisinde Pehlevi Hanedanlığı ile yıkılan monarşinin yerini referandum ile seçilen İslam Cumhuriyeti almıştır. Böylelikle Humeyni İran İslam Cumhuriyeti'nin başına geçmiştir (Çitlioğlu, 2015, s. 31).

Humeyni'nin başa geçmesiyle ülkede kabul edilen 1979 anayasasında, 'Velayet-i Fakih' olarak adlandırılan İslam temelli yeni bir yönetim modeli yasal hale gelmiştir. Humeyni'nin bu ideolojisiyle demokratik olarak gözüken İran yönetimi, teokratik bir yapıya evrilerek, din siyasetin merkezine konmuştur (Niray ve Deniz, 2010, s. 21-22). Bu anlayışın temelinde olan Şiilik mezhebinin anlayışı ile İran kültürü şekillenmeye devam etmiş ve ülkenin resmî ideolojisi olarak yerini almıştır.

Akabinde, İslam Devrimi ile iç dinamiklerin değişmesinin yanı sıra bu devrimle dünya tarihinde de önemli gelişmeler meydana getirmiştir. İranlı İslam öğrencileri Tahran'da bulunan ABD Büyükelçiliği'ni basarak Amerikalı çalışanları rehin alarak İran-ABD arasındaki ilişkide gerginlik yaratmıştır. Bu durumun temelinde yatan nedenlerinden biri de ABD'nin yıllar boyunca İran üzerindeki müdahaleleri yer almaktaydı.

Sonrasında devrimi etkileyen diğer önemli bir olay ise 8 yıl boyunca sürmüş olan Irak-İran Savaşı'dır (1980-1988). İki tarafında çok sayıda kayıp vermesine rağmen İran'ın sayıca nüfus ve toprak bakımından fazla olmasından kaynaklı İran İslam Cumhuriyeti savaşı galip bir şekilde sonlandırmıştır (Daban ve Daban, 2018, s. 96). Irak-İran Savaşı'nın sona ermesinden 1 yıl sonra Humeyni'nin ölümü ile Cumhurbaşkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani olmuştur. Humeyni'nin ölümü ile İran'da anayasa değiştirilmiş, istihdam yaratmaya çalışılmış ve ekonomi düzeltilmeye çalışılmıştır. Bu alanlarda olumlu gelişmeler yaşamaya

başlayan İran, aynı zamanda uluslararası ilişkilerini de onarmayı başarmıştır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 70). Rafsancani, özellikle dünya üzerinde değişen güç siyasetinde İran'ı dengede tutmaya çalışmıştır. Bunun en bariz örneklerinden biri de ABD önderliğindeki 1990-1991 yılları arasındaki Körfez Savaşı'nda İran'ı savaş dışında tutarak dış politikada ılımlı bir siyaset izlemeye çalışmıştır. Bu ılımlı siyasetine rağmen İran, devrim sonrasında ve rehine krizinden sonra ABD ile ilişkilerini gerilimli bir şekilde devam ettirmiştir. Devrimden bu yana İran ile ABD arasında artan bu gerilim, ABD tarafından İran ticaretinin yasaklanmasıyla bir üst kulvara taşınmıştır. Yıllar içinde ABD yaptırımları daha da arttırarak İran'ı ticari, ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak zorlamıştır.

Radikal değişimlerin çok hızlı bir şekilde yaşandığı İran toplumunda, Rafsancani'den sonra başkanlığa gelen Hatemi, önceki başkana nazaran daha halkçı bir siyaset izleyerek dış politikada daha ılımlı bir yol izlemiştir (Niray ve Deniz, 2010, s. 27). Rafsancani'den sonra ise İran toplumu için çok önemli bir makam olan dini liderden sonraki en güçlü makam sayılan cumhurbaşkanlığına Ahmedinejad gelmiştir. Ahmedinejad ile yıllardır yapılan reformist hareketler yavaşlayarak, dış politikada daha sert bir tavır izlenmiştir (Niray ve Deniz, 2010, s. 28). Sonrasında ise demokratik gibi gözükken ama aslında 'Velayet-i Fakih' ile teokratik yapıda olan İran siyasetine dini liderden sonraki en güçlü makama Ruhani gelmiştir. Devamında ise her zaman ABD tarafından ekonomik yaptırımlar uygulanan İran coğrafyasında İbrahim Reisi cumhurbaşkanı olmuştur. ABD'nin yaptırım uygulaması ile başlayan Rehine Krizi ile tetiklenen ekonomik yaptırımlar, İran'ın iç dinamiklerini de etkilemiştir. Bu ekonomik yaptırımlardan kaynaklı petrol ihracatının düşmesi, nakit para konusundaki sıkıntılar, GSYİH'da yaşananlar düşüşler ve sübvansiyonların azalmasından kaynaklanan olumsuz etkiler İran toplumu üyelerini kötü ve sert bir yönetime maruz bırakmıştır (Çomak ve Sancaktar, 2014, s. 310-311).

2.1.2. İran'ın Coğrafi Yapısı ve Topografyası

Güneybatı Asya'da bulunan Hazar Denizi ile Basra Körfezi arasından yer alan İran, dünyanın en dağlık ülkelerinden biridir. Kuzeyinde Ermenistan, Azerbaycan Cumhuriyeti ve

Türkmenistan; batısında Irak ve Türkiye, doğusunda Pakistan ve Afganistan yer almaktadır. 1,648.000 km'lik bir alana sahiptir. İran'ın güney sınırı Basra Körfezi ve Umman Körfezi'nin kuzey kıyılarından oluşmaktadır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 84). İran, Basra Körfezi'ndeki deniz sınırlarını Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Irak, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Umman ile (Saraç ve Sönmez, 2020, s. 716); Umman Körfezi'ndeki deniz sınırını ise Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri ile paylaşmaktadır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 84).

Dağlık bir yapıya sahip olan İran, yüksek havzaları çevreleyen engebeli dağlardan oluşmaktadır. Başta ülkeyi kuzeybatıdan güneydoğuya ikiye bölen Zagros Dağları olmak üzere İran'da dar ve yüksek bir sıradağ olan Alborz Dağları ve Damavand Dağı bulunmaktadır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 85).

İran merkezi, Merkez Platosu olarak adlandırılan birkaç kapalı havzadan oluşmaktadır. Etrafında yükselen dağların bir kısmı bulunan platonun doğusu Kevir Çölü ve Lut Çölü ile kaplıdır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 85).

İran'da büyük nehirler bulunmamaktadır. Zagros Dağları'nın eteklerinden kaynaklanan Ahvaz, Dez ve Karun nehirleri bulunmaktadır. Karun ve Dez olarak adlandırılan suyolları Basra Körfezi'ne ulaşmaktadır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 85).

2.1.3. İran'ın İklim Yapısı

İran, dağlık bir yapıya sahip olmasından kaynaklı değişken bir iklim yapısına sahiptir. Ülkenin kuzeybatı ve batı kesimleri kış aylarında yoğun kar yağışlı ve soğuk; ilkbahar ve sonbahar ayları ise yağmurlu geçmektedir. Yaz ayları ise gündüz vakitlerinde sıcak ve kuru iken geceleri ılıman ve serindir.

Ülkenin başkenti Tahran'da ve orta kesimde kış dönemi batı kesimine göre daha az şiddetli soğuk; yaz kesimine göre ise daha fazla sıcak geçmektedir. Güney kesiminde ise kış dönemi ılıman, yaz dönemi sıcak ve nemlidir.

Genel itibariyle İran'ın iklimi kuraktır. Ülkenin yıllık yağış ortalaması 250 mm.'dir. Zagros Dağları'nın yüksek vadileri ve Hazar kıyı ovasının batı kesimleri diğer bölgelere nispeten çok fazla yağış almaktadır. Yıllık yağış ortalamaları en az 500 mm.'dir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 87).

2.1.4. İran'ın Sosyal ve Demografik Yapısı

Birleşmiş Milletler verilerinin tahminlerine göre İran'ın mevcut -2021- nüfusu 85.587.785'tir ("Iran Population", 2021).

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun raporuna göre;

"İran İslam Cumhuriyeti, üst-orta gelirli bir ülkedir. Nüfusun %70'inden fazlası iç göçlerden kaynaklı olarak kentsel bölgede yaşamaktadır. Erkekler ve kadınlar arasında önemli bir istihdam oranı bulunmaktadır. Çalışma yaşındaki kadınların ekonomik katılımı çok düşüktür". (2016)

Yüzyıllar boyunca birçok millete ev sahipliği yapmış olan İran toprakları, Pers, Arap, Kürt, Beluci, Türkmen, Lur ve Türk kabilelerini içeren farklı etnik gruplara sahip bir ülkedir. İran İslam Cumhuriyeti'nin en büyük kısmını oluşturan etnik milletler %61'lik nüfus oranı ile Persler ve %16'lık nüfus oranı ile Azeriler'dir. Çeşitli etnik milletlere sahip olmasından kaynaklı İran İslam Cumhuriyeti'nde Farsça, Azeri Türkçesi, Kürtçe, Türk lehçeleri, Arapça, Luri, Gilaki ve diğer diller konuşulmaktadır. Aynı zamanda son yıllarda çevre ülkelerden –Afganistan ve Irak- gelen göçlerden kaynaklı İran'da hem çeşitlilik hem de nüfus oranında artış görülmektedir. Tüm bu sebeplere bağlı olarak İran İslam Cumhuriyeti'nin 2061 yılında 105,23 milyon nüfusa ulaşması beklenmektedir ("Iran Population 2021", 2021).

2.1.5. İran'ın Siyasi Yapısı

Kendine has yönetim sistemine sahip (Dışişleri Bakanlığı, 2021) olan İran İslam Cumhuriyeti'nin başkenti Tahran'dır ve resmi dili Farsça'dır. 1979 İran İslam Devrimi

öncesine kadar yönetim biçimi monarşi olan İran İslam Devleti'nin, devrimle birlikte yönetim biçimi 'Velayet-i Fakih' düşüncesine dayalı İslam temelli (Akman, 2019, s. 1629) İslam Cumhuriyet'i olmuştur.

2.1.5.1. Devlet Yapısı

Günümüzdeki İran siyasi ve devlet yapısı, devrimle birlikte oluşan 1979 İran Anayasası'na bağlıdır. İran İslam Cumhuriyeti, İran Anayasasının 57. Maddesinde belirtildiği üzere yasama, yürütme ve yargı organlarının yanında Velayet-i Fakih denetiminde olan bir hükümet yapısına sahiptir. Velayet-i Fakih temelli yapıya göre, yasama, yürütme ve yargı organlarını denetleyen cumhurbaşkanı yerine mutlak velayete sahip (Hafeziniya, 2017, s. 196), devlet ve tüm siyasi meselelerde otoritesini kullanan dini liderdir. Dini lider, sorumlulukları ve yetkileri gereğince ülkede en önemli makama sahiptir. İran Anayasası'nın 110. Maddesinde belirtildiği üzere İran İslam Cumhuriyeti'ndeki dini liderin yetkileri ve vazifeleri şu şekildedir;

“genel devlet politikası ilkelerini belirlemek ve bunların uygulanmasını denetlemek; savaş ve barış ilan etmek ve bu doğrultuda seferberlik ilan etmek; silahlı kuvvetleri komuta etmek ve bütün kuvvet komutanlarını ve emniyet teşkilatı başkan ile komutanlarını atamak ve azletmek; cumhurbaşkanı adaylarının uygunluğunu teyit etmek, halk oylaması ile seçilen cumhurbaşkanını onaylamak ve parlamento tarafından yetersiz bulunan veya Anayasayı ihlal etmekten silahlı kuvvetler tarafından ve Yüksek Mahkeme tarafından mahkum edilen bir cumhurbaşkanını görevden almak” (Koç, 2018, s.5).

Anayasa maddesinde de yer alan Velayet-i Fakih Kurumunun dini lideri sadece İran ülkesinde yaşayan toplum üyelerini değil, dünyada yaşayan tüm Şia Müslümanların lideri konumunda biraz önce sıralanmış yetki ve sorumlulukları yerine getirmektedir (Akman, 2019, s. 1631).

Dini lider, halk oylaması ile seçilerek oluşturulan Uzmanlar Meclis'i tarafından seçilmektedir (Akman, 2019, s. 1631). Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve Meclis de halk

oylaması ile seçilmektedir; lakin seçilen adaylar dini liderin onayından geçmelidir (Akman, 2019, s. 1633).

2.1.5.2. İdari Yapısı

İran İslam Devleti'nin idari yönetim yapısı merkezi yönetim ve yerinden yönetim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Merkezi yönetimde kendi içerisinde merkez teşkilatı ve taşra teşkilatı olarak ikiye ayrılmaktadır. Merkez teşkilatını dini rehber, cumhurbaşkanı, bakanlar ve cumhurbaşkanı yardımcıları oluştururken; taşra teşkilatını ilde vali, ilçede kaymakam, bucakta bucak müdürü oluşturmaktadır (Koç, 2021, s. 6-7).

İran İstatistik Merkezi'nden elde edilen verilere göre İran'da il sayısı 31, ilçe sayısı 448, bucak sayısı 1.099, köy sayısı 37.080, şehir sayısı ise 1.345'tir (Koç, 2021, s. 9). İdari yapıda İran'da 'Ostan' olarak adlandırılan eyaletler sırasıyla bir alt kademede olan ilçelere, ilçeler bucaklara, bucaklarda köylere ayrılmaktadır (Dik, 2016, s. 107; aktaran Akman, 2019, s. 1635).

Yerinde yönetim –âdem-i merkezîyetçilik-, kamu hizmetlerinin vatandaşa sağlanmasında önem arz etmektedir. Yerinde yönetim, merkezî idarenin hiyerarşisine bağlı olmadan toplum üyelerinin ortak gereksinimlerinin giderilmesinde önemli bir rol oynayan kamu tüzel kişileri tarafından idare ettirilen bir yönetimdir. Bu yönetim ile toplum üyelerinin dolaysız bir şekilde yönetime katılması, müşterek gereksinimlerin tespit edilmesi ve karşılanması amaçlanmıştır (Koç, 2021, s. 5).

2.1.6. İran'ın Ekonomik Yapısı

Coğrafi bakımdan stratejik bir konuma sahip olan İran İslam Cumhuriyeti, dağlık alanlara sahip olmasına rağmen ülkede bulunan doğal kaynaklar -petrol ve doğalgaz- ülke ekonomisine önemli bir katkıda bulunmaktadır. Dünya Bankası'nın (WB) raporuna göre İran İslam Cumhuriyeti, doğal gaz rezervleri açısından dünyada ikinci; kanıtlanmış ham petrol rezervleri açısından ise dünyada dördüncü sırada yer almaktadır (2021). İran, sınırları içerisinde bulunan dünya doğalgaz rezervlerinin %15'lik kısmına ve petrol rezervlerinin de

%90'lık kısmına sahiptir (Ata ve Eren, 2017, s. 332). İran'da petrol, petrol ihracatı yapan diğer Ortadoğu ülkelerine kıyasla daha sınırlı olmasına rağmen, İran İslam Cumhuriyeti'nin ekonomik büyümesinde önemli bir dinamiktir (Crane, Lal ve Martini, 2008, s. 73).

Petrol ve doğalgazın yanında İran İslam Cumhuriyeti'nde tarım ve hayvancılık, sanayi ve diğer petrol ve doğalgaz dışı sektörler de bölgenin ekonomik gelişiminde önem arz etmektedir. İran ekonomisinde, petrol ve doğalgaz kadar söz sahibi olan tarım, ihrac pazarında önemli bir konumdadır. İran'ın esas tarım ürünleri, pirinç, mısır, arpa, buğday, şekerpancarı, elma, hurma, üzüm, soğan, pamuk ve hurmadır. Dünya pazarında önemli bir ihrac ürünü olan Hazar Denizi'nden çıkarılan havyar İran ekonomisine katkı sağlayan bir üründür (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021, s.1)

Diğer ülkelerde de GSYH'da önemli bir yer edinen hizmet sektörü, İran ekonomisinde %55 civarındadır. Ulaşım, finansal hizmetler, restoran işletmeciliği, depolama ve konaklama İran'ın önemli hizmetleridir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021, s.1).

İran İslam Cumhuriyeti, maden bakımından zengin bir ülkedir. Ülkenin esas doğal kaynakları altın, demir, bakır, uranyum, kömür, çinko, manganez ve kromdur. İran, maden rezervleri bakımından zengin olmasına rağmen ihracat bakımından sektörde zayıf kalmaktadır. İran hükümeti, madencilik sektöründe ekonomik gelişme sağlamak amacıyla yatırımları teşvik etmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021, s.1).

Ekonomik olarak İran, yıllardır süregelen ABD yaptırımları ve COVID-19 salgını ile güç kaybetmiştir. ABD yaptırımları, İran'a döviz kurunda değer kaybettirerek enflasyonun yükselmesine yol açmıştır. Aynı zamanda tüm dünyada etkisini gösteren COVID-19 salgınından kaynaklı yaşanan iş kayıpları da yüksek enflasyon ile toplum üyelerinin refahını düşürmüştür (WB, 2021).

Dünya Bankası'nın son raporuna göre İran'daki ekonomik gelişmeler şu şekildedir (WB, 2021):

- İki yıldan uzun süredir durağan bir seyirde olan İran ekonomisi, COVID-19 karantinaları, kademeli şekilde toparlanma çalışmaları ve petrol ve sanayi –imalat-sektörlerindeki artış ile büyüme sağlamıştır. Bu durum, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) 2020-2021 yılları içerisinde %3,4 oranında büyümesine katkıda bulunmuştur.
- İstihdam oranında ise 2021 Nisan-Haziran dönemde, salgın öncesi dönem seviyesinin %2,1 puan altında kalarak bir düşüş yaşanmıştır.
- TÜFE enflasyonu 2021 Ağustos ayıyla birlikte yıllık bazda %43,2'ye yükselerek para biriminin tekrar değer kaybetmesine yol açmıştır. Bu durum, ithal malların fiyatlarını yükseltmiştir.
- 2021 Nisan-Ağustos döneminde, petrol dışı ihracat COVID-19 salgını öncesindeki seviyelerine gerileyerek 17,6 milyar ABD dolarına (Yıllık %61 büyüme) ulaşırken, ithalat 16,6 milyar ABD dolarına (Yıllık %21 büyüme) ulaşmıştır.

2.1.6.1. İran'a Uygulanan Uluslararası Ekonomik Yaptırımlar

Devletlerin uluslararası ilişkilerinde onları istenilen eylemlerde zorlamak ya da sınırlamak amacıyla ekonomik yaptırımlar bir araç olarak kullanılmaktadır (Caba-Maria, 2021, s. 462). Ekonomik yaptırımların araç olarak kullanıldığı ülkelerden biri de İran'dır. 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi'nin sonucunda kurulan teokratik rejimle birlikte İran, uluslararası yaptırımlara maruz kalmaya başlamıştır. Özellikle, Rehine Krizi ile gerilen ABD-İran ilişkilerinden dolayı 1984 yılından bu yana, İran ekonomisi, ABD yaptırımlarıyla başa çıkmaktadır (Amuzegar, 1997, s. 185).

1979 İran İslam Devrimi'nden önceki dönemde ABD, İran'ın önemli ticaret ortaklarından biriydi. Devrim öncesi, ABD, %16'lık pay ile Almanya'dan sonra İran'ın en büyük ikinci ithalatçısı konumundaydı. İki ülke arasındaki ilişkilerin İran'da yaşanan Rehine Krizi ile bozulmasından sonra ABD, İran'a karşı ekonomik önlem ve yaptırımlara başlamıştır (Torbat, 2005, s. 408-409). Bu yaptırımlar sırası ile şu şekilde sıralanabilir:

- “1979: ABD, İran ile olan petrol ithalatına ambargo koydu ve İran'a yapılan askeri yardımı yasakladı. ABD bankalarındaki ve yabancı iştiraklerdeki 12 milyar dolarlık İran mevduatı donduruldu.
- 1980: ABD, İran'ın ihracatına (gıda ve ilaç hariç) ambargo koydu.
- 1984: ABD, İran'a yapılan dış yardımı, hibeleri, kredi kullanımını ve mali yardımı yasakladı ve silah ve mühimmat transferini kısıtladı. ABD, İran'a yapılacak uçak ve ilgili parça ve bileşenlerinin ihracatını yasakladı.
- 1987: İhracat-İthalat bankaları ve Overseas Private Investment Corporation tarafından İran'a mali yardım yapılması yasaklandı. Uluslararası bankalardaki ABD temsilcilerine İran'a verilen kredilere karşı oy kullanma talimatı verildi. ABD, başta ham petrol olmak üzere İran mal ve hizmetlerinin ithalatını yasakladı.
- 1989-1991: ABD, kimyasal ve biyolojik silah yapımında kullanılacak maddelerin İran'a yapılacak ihracatını yasakladı.
- 1992: Çift kullanımlı ürünlerin ihracatının İran'a yapılması yasaklandı.
- 1995: ABD, İran'daki tüm ikili ticaret antlaşmalarına ve yatırımlara kapsamlı yaptırımlar uygulamaya başladı.
- 1996: ABD, İran'ın toprak sektörüne 20 milyon dolardan fazla yatırım yapacak herhangi bir yabancı şirketi cezalandırma karar aldı (Torbat, 2005, s. 410-411).
- 2011: ABD, İran'dan petrol alımı yapan devletlere ithalatlarını 6 ay içerisinde azaltmadıkları takdirde yaptırım uygulayacağını ilan etti.
- 2012: İran'ın insan hakları ihlaline sebep olmasından kaynaklı ilgili kişilerin ABD'ye girişleri durduruldu.
- 2018: ABD, 'hammadde veya yarı mamul çelik, alüminyum ve kömür ile bütünleşik olan sanayi sektörünün ticaretinin transferine, ticari işlemlerde İran riyalinin kullanılmasına, İran yolcu uçağı satışlarına' yönelik yaptırımlarını genişleterek uygulamaya başladı.
- 2020: ABD, yaptırım uyguladığı sektörlerle, imalat, inşaat, tekstil ve madencilik sektörlerine de ekleyerek ambargo koymaya devam etti (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021, s.1).

ABD'nin İran'a bu yaptırımları uygulamasındaki amaçlar; "İran'daki doğal kaynak –petrol ve doğalgaz- ihracatını engelleyerek dövize erişimini kısıtlamak, İran'ın özellikle silah sanayisindeki ehemmiyetli maddelere ulaşmasını kısıtlamak, İran'da yapılacak olan yabancı yatırımları en aza indirmek ve İran'ın diğer devletler ve dünyadaki finansal organizasyonlarla ticaretini kısıtlamak ve ticarete yardım sağlayan diğer ülke vatandaşlarını cezalandırmak (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021, s.1)" olarak sıralanmaktadır.

ABD'nin yanında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) ve Avrupa Birliği'nin (AB) de İran İslam Cumhuriyeti'ne yönelik ekonomik yaptırımları bulunmaktadır. BMGK'nın İran İslam Cumhuriyeti'ne yönelik yaptırımların yoluna açan kararlar şu şekildedir:

- *"2006: İran'da bulunan uranyumu geliştirme programının durdurulmasıyla ilgili karar alındı. Nükleer füze ve balistik ile ilgili üretimlerin İran'a ihracatı engellendi. Liste dışındaki ürünlerin ticaretinde ise IAEA'nın (Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu) ve kurulan İzleme Komite 'sinin kontrolünde takip edilerek gerçekleştirilecektir.*
- *2007: Bir önceki kararların genişletilerek İran ile ticareti yasak olan ürünlerin listesi genişletildi ve finans organizasyonlarının hayatî önem taşıyan amaçlar dışında İran ile bir ilişki içerisinde bulunulmaması kararı alındı.*
- *2008: Önceki kararlara İran Hükümetinin uymayacağını dile getirmesi üzerine denetleme ve izleme faaliyetleri arttırıldı.*
- *2010: İran'a silah ambargosu koyarak balistik, nükleer ve uranyum yatırımlarını engelleme kararı alındı. Aynı zamanda çok sayıda İranlı şirketin varlıkları donduruldu.*
- *2015: İran'ın nükleer tesisleri IAEA'nın kontrolüne tabi tutularak İran'ın P5+1 ülkeleriyle olan KOEP'in uygulanmasını aşıl原因an yaptırımlar kaldırıldı (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021, s.1)."*

ABD yaptırımları ile BMGK Kararlarına ilaveten AB finans ve ulaşım alanlarında, birçok ürünün ticaretinde ve varlıkların dondurulması (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2021, s.1) konularında yaptırımlarını genişletti.

2.1.7. İran'ın Uluslararası Ticareti

Uluslararası ticaret, ülkelerin ekonomisinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Fahimifard, Karimzadeh, Falahi ve Seifi, 2020, s. 14). İran'ın yüzyıllardan beri süren diğer ülkelerle olan ticareti yakın zaman ve günümüzde de istikrarlı bir şekilde devam etmektedir.

1920'lerden itibaren İran ticareti iç piyasada serbestçe rekabet etmiştir. Bu rekabet sayesinde genişleyen ticaret çeşitli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlar, petrol ve doğalgaz ihracatından kaynaklı mal ve hizmetlerin iyileştirilmesine yönelik ihtiyaçların, tüketim malları için gerekli olan dağıtım kanallarına duyulan ihtiyaçların ve iç ticaret ve ithalattan kaynaklı finansal hizmetlerin genişlemesine yönelik ihtiyaçların çıkmasına neden olmuştur (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 197).

1996 yılından itibaren, hızla büyüme ve gelişme gösteren ticaret yapısına sahip İran, sayısız bir şekilde başvurduğu Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeliğinden ret yemiştir. Reddedilmelerin sonucunda, 2005 yılında İran, gözlemci statüsü için onaylanmıştır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 197).

İran, dış güçlerin -ABD, AB ve BM- yaptırımlarından kaynaklı uluslararası ticarete korumacı bir politika izlemektedir. İran'ın DTÖ'de üye olmayıp gözlemci statüsünde bulunmasından dolayı, uluslararası ticaret politikası İran'ın isteğine bağlı bir şekilde karakterize edilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2020, s.5).

T.C. Ticaret Bakanlığı (2020) verilerine göre, İran, neredeyse %70 hammadde, %12 tüketim ürünleri, %16 nihai ürünler ve %2'de diğer ürünleri ithal etmektedir. İran'ın ithal ettiği bu ürünler; demir-çelik, kimyasal maddeler, gıda ürünleri –yaş meyve, mısır, pirinç, arpa ve et), otomotiv parçaları, sanayi maddeleri, medikal ürünler, ilaçtır. Otomobil, mobilya vb. ürünlerin ithalatı ise son yaptırımlardan dolayı yasaklanmıştır. İran ihracatında ise %85

oranında petrol, %12 oranında Petro-kimya maddeleri ve %3 oranında ise petrol dışı maddeler –demir, çinko, alüminyum, bakı-, meyve, sebze ve kuruyemiş bulunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2020, s.5).

2.1.7.1. Türkiye-İran Dış Ticareti

Yüzyıllardan beri hep bir etkileşim içerisinde olan Türkiye ve İran, ticaret ilişkilerinde önemli bir iş birliği içerisinde. Yıl bazında ticaret hacmi değerlendirilmesi yapıldığında iki ülkenin birbiriyle olan ticaretinin 2002-2011 yılları arasında normal seyrinin on katı fazlasına çıktığı görülmektedir (İmer ve Kılıç, 2021, s. 5). Ticaret hacmi 2000’li yılların başında 1,05 milyar dolar seviyesinde iken, 2012 yılında 21,9 milyar dolar seviyesine çıkarak Türkiye-İran ticaret istatistiklerindeki rekor seviyeye imza atmıştır (İmer ve Kılıç, 2021, s. 5).

Bölge ve dünya genelinde yaşanan siyasi, ekonomik vb. durumlar ülkelerin ticaretini de etkilemektedir. 2008 yılında yaşanan küresel mali krizden dolayı Türkiye-İran arasındaki ticaret düşüş yaşamıştır. Sonrasında bu düşüş, 2011 ve 2012 yıllarında 16,05 milyar dolar seviyesine ulaşarak artışa geçmiştir (İmer ve Kılıç, 2021, s. 5).

2012 yılında Türkiye-İran ticaret hacminin rekor seviyesine ulaşmasından sonra iki ülkenin cumhurbaşkanları ortak bir amaçta buluşarak Türkiye-İran ticaret hacminin 30 milyar dolar seviyesine ulaşması için ticareti geliştirmeye yönelik planlar uygulamaya karar vermişlerdir (Aslan, 2021). Lakin İran ticaretine uygulanan yaptırımlardan dolayı iki ülke arasındaki ticaret 2012 yılından itibaren gerilemeye girmiştir.

2012 yılındaki 21,9 milyar dolar ticaret hacminden sonra Türkiye-İran ticaret hacmi 2017 yılına kadar düşüş trendi göstermiştir. İran’dan Türkiye’ye ihracat oranı 2013 yılında 10.383 milyar dolar iken 2016 yılında 4.700 milyar dolara kadar düşmüştür. İran’ın Türkiye’den ithalat oranı ise 2013 yılından 2016 yılına kadar dalgalı bir ivme göstermiştir. 2017 yılında Türkiye-İran ticaret hacmi önceki dört seneye nazaran artma eğilimi göstererek

10.751 milyar dolar seviyesine gelmiştir. Aynı zamanda İran'dan Türkiye'ye ihracat oranı ise büyük bir artış göstererek 7.492 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 7
Türkiye-İran Dış Ticareti (2012-2020) (Milyar dolar)

Yıllar	İran'ın Türkiye'den İthalatı	İran'dan Türkiye'ye İhracat	Toplam Ticaret Hacmi
2012	9.922	11.965	21.887
2013	4.193	10.383	14.576
2014	3.886	9.833	13.719
2015	3.664	6.096	9.760
2016	4.966	4.700	9.666
2017	3.259	7.492	10.751
2018	2.394	6.931	9.325
2019	2.737	3.608	6.345
2020	2.253	1.193	3.446

Kaynak: TÜİK

2017 yılındaki Türkiye-İran ticaret hacminden sonra 2020 yılına kadar tekrardan düşüş ivmesine geçerek 3.446 milyar dolar ile son 10 yılın en düşük Türkiye-İran dış ticaret hacmine ulaşılmıştır.

Türkiye ile İran ticaretindeki en önemli ürün enerji alanındadır. İran tarafından Türkiye'ye sağlanan doğalgaz ve petrolden dolayı 8 Ağustos 1996 yılında Ulusal İran Gaz Şirketi (NIGC) ile Türkiye Petrol ve Gaz Boru Hattı Şirketi hâlâ yürürlükte olan antlaşmaya imza atmıştır. Böylelikle Türkiye, doğalgazda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltarak İran'dan düzenli şekilde doğalgaz ithal etmektedir (İmer ve Kılıç, 2021, s. 5).

Bu antlaşmanın yanı sıra yıllardır Türkiye ile İran arasında planlanan Tercihli Ticaret Antlaşması da Türkiye-İran ticari ilişkilerinde önem arz etmektedir. 29 Ocak 2014 tarihinde imzalanan Tercihli Ticaret Antlaşmasına göre İran ile Türkiye arasında gerçekleşecek belirlenmiş ürünlerin ticaretinde birbirlerine karşı tarife indirimi uygulanmaya karar verilmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2020).

İran ile Türkiye arasında gerçekleşmiş diğer ticaret antlaşmaları ise Tablo 6'da yer almaktadır.

Tablo 8
Türkiye-İran Arasındaki Ticari Antlaşmalar

Antlaşma Adı	İmza/Onay Tarihi
Ticaret Antlaşması	21.12.1996
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK) Antlaşması	21.12.1996
Deniz Ticaret Seyrüsefer Antlaşması	21.12.1996
Gümrük Konularında İşbirliği ve Karşılıklı İdari Yardım Antlaşması	23.11.2000
Türk Eximbank-İran İhracat Garanti Fonu (EGFİ) Mutabakat Zaptı	14.06.2001
Türkiye- İran 16. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	26.12.2001
Karma Ulaştırma Komisyonu Mutabakat Zaptı	26.09.2002
Türkiye-İran 19. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	21.02.2007
Ortak Ticaret Komitesi 3. Dönem Toplantısı	13.12.2007
Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 4. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	31.05.2008
Türkiye-İran Sınır Ticareti Ortak Komitesi 5. Dönem Toplantısı Mutabakat Zaptı	12.10.2008
Türkiye-İran Enerji Mutabakat Zaptı	17.11.2008
Türkiye-İran 20. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	26.11.2008
Türkiye-İran 4. Dönem Ortak Ticaret Komitesi Mutabakat Zaptı	27.04.2009
Kara Ulaştırması Karma Komisyonu Toplantısı Protokolü	26.02.2014
Türkiye-İran Türkiye-İran Tercihli Ticaret Antlaşması (TTA)	29.01.2014
24. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	26.04.2014
Türkiye-İran Hayvan Sağlığı ve Veterinerlik Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı	26.10.2016
Türkiye-İran 25. Dönem KEK Toplantısı Mutabakat Zaptı	09.04.2016
TC Merkez Bankası-İran Merkez Bankası Arasında İşbirliğini Geliştirme Mutabakat Zaptı	21.09.2017
TC Merkez Bankası-İran Merkez Bankası Arasında Yerel Paralarla İkili Ticareti Desteklemeye Dair SWAP Antlaşması	09.10.2017

Kaynak: TÜİK

2.1.7.2. İran'ın Üye Olduğu Uluslararası Kuruluşlar

Uluslararası kuruluşlar, birçok alanda –ekonomik, siyasi, sosyal, bilimsel ve kültürel- müşterek amaçlara ulaşmak için devletlerin, sivil toplum kuruluşlarının, özel kişilerin vb. uluslararası iş birliği yaparak içinde oluşturdukları örgütlerdir (Chumakov, 2016, s. 1).

İran'ın üye olduğu uluslararası kuruluşlar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

Tablo 9
İran'ın Üye Olduğu Uluslararası Kuruluşlar

Colombo Planı (CP)	Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)	G-5
Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA)	Uluslararası Kalkınma Derneği (IDA)	G-77
Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)	Uluslararası Ticaret Odası (ICC)	G-24
Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICCT)(imza sahibi)	Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)	Uluslararası Hidrografik Organizasyon (IHO)
İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC)	Güney Asya Bölgesel İşbirliği Derneği (SAARC) (gözlemci)	Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı (Interpol)
Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (OPCW)	Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD)	Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRCS)

Birleşmiş Milletler (UN)	Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO)	İslam Kalkınma Bankası (IDB)
Evrensel Posta Birliği (UPU)	Dünya Sağlık Örgütü (WHO)	Dünya Emek Konfederasyonu (WCL)
Dünya Ticaret Örgütü (WTO)(gözlemci)	Uluslararası Telekomünikasyon Uydu Organizasyonu (ITSO)	Birleşmiş Milletler Eğitim ve Araştırma Enstitüsü (UNITAR)
Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)	Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO)	Şanghay İşbirliği Örgütü (SCO)(gözlemci)
Dünya Gümrük Örgütü (WCO)	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)	Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi (ICRM)
Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)	Daimi Tahkim Mahkemesi (PCA)	Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)
Uluslararası Para Fonu(IMF)	Dünya Meteoroloji Örgütü(WMO)	Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği (UNHCR)
Uluslararası Finans Kurumu (IFC)	Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO)	Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)
Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO)	Uluslararası Mobil Uydu Organizasyonu (IMSO)	

Kaynak: “International Organizational Members”, 2021.

BÖLÜM 3

İRAN KÜLTÜRÜ VE TİCARET KÜLTÜRÜ

3.1.İran Kültürünün Genel Özellikleri

Toplumların tarihsel süreci kapsamında sosyal, siyasi, ekonomik vb. gelişimlerine bağlı olarak kültürel gelişimleri de farklılık göstermektedir. Bu süreçte her toplum kendine özgü kültürünü oluşturmaktadır (Barutçugil, 2011, s. 26). Yüzyıllar boyunca İran coğrafyasının sayısız yabancı güçler tarafından işgal edilmiş olmasından kaynaklı ülkenin sosyal ve ekonomik yaşantısının kesilmesi veya değişmesi, etnik, dini ve dilsel olarak çok sayıda çeşitliliğe sahip olması İran kültürünü şekillendiren bir olgudur.

3.1.1.İran Kültüründe Dil

Resmi dili Farsça olan İran, yüzyıllar boyunca çeşitli kültürleri barındıran bir toplum olmuştur. Bu duruma bağlı olarak İran, zengin bir dil mirasına sahip olarak birkaç dil ailesinden birçok dili temsil etmektedir. Bunlar; Farsça, Sami, Hint, Türkçe, Kartvel dilleri ve Dravid dilidir. Bu dil ailelerinin yüzlerce farklı lehçesi bulunmaktadır (Anonby, Taheri-Ardali ve Hayes, 2019, s.2).

İran'da yapılan araştırmalara göre 1996 yılında nüfusun %75'inden fazlasını Hint-İran dil grubu dillerini konuşanlar oluşturmaktadır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 91). Ülkenin resmi dili olan Farsça da bu dil ailesinde yer almaktadır.

Farsça, İran hükümetinin ve kamu eğitiminin dilidir. Nüfusun en az %65'inin ana dili olan Farsça, geri kalan nüfusun %35'lik kısmında ikinci dil olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda merkez dışında kalan İran Platosu'nun birçok yerinde Farsça'nın farklı lehçeleri konuşulmaktadır. Her bölgede konuşulan Farsça lehçesi farklı olduğundan başka yörede anlaşılması güçtür. Örneğin; Hazar kıyı ovası boyunca konuşulan Gilaki ve Mazandarani gibi bazı lehçeler Tahran veya Şiraz'da konuşulan Farsça'dan çok farklıdır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 92).

İran’da konuşulan diğer bir dil ise Sami diline mensup Arapça’dır. Ülkenin Huzistan Eyaletinde ve Basra Körfezi kıyılarında yer alan bölgelerde Arapça konuşulmaktadır. Bu bölgede ticaret yapmak isteyen ve ana dili olarak Arapça dışında başka bir dil konuşan İranlılar, ticaret yapmak amacıyla genelde Arapça öğrenmektedirler (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 100).

Farklı dil ailelerine mensup olan Farsça ve Arapça arasında dilsel bir ilişki bulunmamasına rağmen Farsça kelime hazinesinde Arapça’dan geçen çok sayıda sözcük bulunmaktadır. Arapça, İran’da yaşayan Müslümanların dua dilidir. Aynı zamanda okullarda çocuklara Kur’an-ı Kerim’in orijinal dili olan Arapça okumayı öğretmektedirler (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 100).

İran’da konuşulan diğer bir dil ise Ural-Altay dil ailesine mensup Türkçe’dir. Türkçe konuşanlar İran’da bulunan toplam nüfusun %20’sini kapsamaktadır. İran’da yaşayan Azeriler, İran’da bulunan tüm Türkçe konuşan nüfusun %90’ını oluşturmaktadır. İran’ın kuzeybatı tarafında yoğunlaşan Azerilerin %65’inden fazlası İran’ın kentsel alanlarında yaşamaktadır. Türkçe konuşan diğer kabileler ve göçmenlerde İran’ın kuzeydeki eyaletlerinde hayatlarını sürdürmektedirler (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 96-97-98).

İran’da Perslerden ve Azerilerden sonra en büyük üçüncü etnik grubu oluşturan Kürtler’in çoğunluğu, İran’daki Zagros Dağları bölgesinde yer almaktadır ve Kürtçe konuşmaktadır. Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde İranlılar Kürtçe kullanımına karşı çıkmak amacıyla ‘Kürtçe, Farsça ’ya yakın bir dildir’ argümanını savunmaktadırlar (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 94).

3.1.2. İran Kültüründe Din

İran coğrafyası birçok topluma ev sahipliği yaptığından dolayı çeşitli bir dil mirasının yanında çeşitli mezhepleri de barındırmaktadır. Yazılı kaynaklara geçilmeden önce çok tanrılı dinleri ağırlayan İran coğrafyası, birçok tek tanrılı dine mensup inancı bünyesinde

yaşatmaktadır. İran'da yaşayan nüfusun dahil oldukları mezhepler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

3.1.2.1. İran'da Zerdüştlük

Zerdüştlük, İran'da doğan ve uygulanan Zerdüş't tarafından kurulduğu düşünülen, (Sular, Niechciat ve Salmazzem, 2014, s.274) Eski İran halklarının dini inanç ve uygulamalarından yola çıkılarak oluşmuş kadim bir İran dinidir. Yüzyıllar boyunca Orta Doğu bölgesine egemen olan Zerdüştlük, İran kültürünü şekillendiren bir inanç türüdür. İlerleyen yüzyıllarda Arap istilalarıyla birlikte Orta Doğu'nun çoğu kesiminin İslam'ı kabul etmesiyle bölgenin dini profili değişerek Zerdüş't inancında olan toplum üyelerinde azalma yaşanmıştır. Yine de Zerdüş'tler, İran coğrafyası içerisinde önemli bir azınlık olmaya devam ederek hayatta kalmışlardır (Niechcia, 2020, s. 119). Günümüz İran'da yaklaşık olarak 25.000 Zerdüş't bulunmaktadır ("Zoroastrianism Today", 2022).

Dünyanın belli başlı dini inançlarından biri olan Zerdüştlük hakkında çok az bilgiye sahip olunmaktadır. Bilinenlerin çoğu Zerdüş'tlerin kutsal metni sayılan Avesta'nın analizinden elde edilmiştir (Foltz, 2013, s. 33).

Zerdüştlük tek tanrılı bir dindir. Zerdüştlüğe göre tanrı Ahura Mazda'dır (Azizi ve Erdem, 2009, s. 30). Zerdüştlüğün kutsal metni Avesta'dır (Azizi ve Erdem, 2009, s. 33). Zerdüştlük dört ana element olan su, ateş, toprak ve havanın kirletilmesini önlemeye dayanmaktadır. Bu sebepten dolayı ölümler 'Dakhma' –ölülerin yakıldığı yer- denilen dört ana elementten uzak bir yere bırakılmaktadır. Zerdüş'tlere göre ölümlere bağlanmamak gerektiğinden ölümler Dakhma adını verdikleri yere yerleştirilip burada yakılmaktadır. Zerdüş't inancına göre toplumun tüm üyeleri –kadın, erkek ve çocuk- Tanrı katında aynı olduğundan dolayı Dakhma daire şeklinde inşa edilmektedir. Böylelikle toplumun her kesimi –zengin, fakir, güçlü, zayıf vb.- Dakhma'da aynı statüde olmaktadır (Roya ve Daryush, 2021, s. 110-111).

Zerdüştlere temel ritüeli beş vakit namaz kılmaktadır. O dönemde İran coğrafyasında yaşayan Aryanlar'ın geleneksel üç günlük ibadetlerine ek olarak Zerdüştlere şafak ve gece yarısı dualarını eklemişlerdir. Aryanlar her dualarında oğlanların ergenlik çağında aldıkları Aryan kutsal kordonunu beline bağlayıp çözerek dua etmekteydi. Zerdüştlük eskiden sadece erkeklere özgü olan bu dua geleneğini kadınlara da getirmiştir (Foltz, 2013, s. 43).

Zerdüştlük inancına göre, her hanede bir üye kesinlikle evde bulunmalıdır ve kutsal ateşi korumaktan sorumludur (Foltz, 2013, s. 43). Çünkü Zerdüştlere göre yeryüzünün simgesi ateştir (Yıldırım, 2009, s.16). Zerdüştlüğe göre insanın yerine getirmesi gereken en önemli sorumluluğu, âlemin tanrısı olan Ahura Mazda'ya dua etmek ve kendisinden daha yüksek makamlarda bulunan din adamlarına saygıda bulunmaktır. Aynı zamanda dört ana elemente ve en önemlisi de ateşe önem göstermektir. Başta boynuzlu hayvanlar, horoz ve köpek olmak üzere tüm yararlı hayvanlara şefkat ve iyi niyetle yaklaşmaktır (Humayy, 1375 hş, s. 35-36; aktaran Yıldırım, 2009, s.18).

Zerdüştlüğe mensup kişiler Zerdüş'tün öğretileri çerçevesinde ritüellerini sürdürmektedir. Zerdüş'tün öğretilerinin temel amacının kaynağı yedi basamakta özetlenmektedir;

1. *Ahura Mazda tarafından çağrılan Peygamber geçerliydi ve ortaya çıkan inanç kesin ve mükemmeldi.*
2. *Zerdüş'tün taptığı tek tanrı: Ahura Mazda.*
3. *Mazda sonuçlarını çeşitli şekillerde elde etti: Kutsal Ruh (Spenta Mainyu) ve çeşitli ilahi eylem biçimleri.*
4. *Ama Ahura Mazda üstün olmasına rağmen, varlığı açıklanmayan kötü bir kişi –şeytan- ona karşı çıktı.*
5. *Her insanın ruhu aynı zamanda kötü ve iyi arasındaki savaş alanıdır. İyi adam doğruyu seçer.*
6. *Eski Aryan ritüeli büyü ve putperestlikten arındırılmıştı.*

7. *İyilik, sonunda kötülüğü yenmek içindi* (Applegate, 2000, s. 185-186).

3.1.2.2. İran’da Yahudilik

Yahudilik, Sami ailesine mensup bir inanç türüdür. Farklı bir dil ailesi içerisinde bulunmasına rağmen İran coğrafyasını önemli ölçüde etkilemiş bir dindir. Bu etkileşim İsrail halkının İran bölgesine yerleşmesiyle başlamıştır. İsraililer’in İranlılarla temasından önceki dini inançları Yahudilik değildi. İsraililer’in İran coğrafi sınırlarının içerisinde girmeleriyle ve İranlılar ile temasının sonucuyla Yahudilik olarak bilinen kültürel ve dini gelenek şekillenmiştir (Foltz, 2013, s. 77-78).

Devrimle gelen 1979 Anayasası ile İran Hükümeti Yahudiler’i resmi bir dini azınlık olarak tanıdı. Devrimle, İran’da bulunan Yahudi sayısı yaklaşık olarak 85.000’e çıktı. 2000’lerin başında ise tahmini olarak 25.000 ile 30.000 arasındaydı (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 131-132). Günümüzde bugünkü İran sınırları içerisinde bulunan Yahudi sayısı ise yaklaşık olarak 8.300’dür (“Jewish Population by Country”, 2021).

Yıllar boyunca, İran’da yaşayan Yahudiler, fiziksel, dilsel ve kültürel olarak Yahudi olmayan nüfustan ayırt edilemez hâle gelmiştir. İran’da yaşayan Yahudiler’in büyük bir çoğunluğu ana dil olarak Farsça konuşmaktadır. İran Yahudileri ağırlıklı olarak kentte yaşamaktadır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 131).

Yahudi kültürünün kutsal kitabı Tevrat’tır. Yahudi ibadetlerinin nasıl sergilenmesi, açıklanması ve okunması hakkındaki gerekli bilgi Tevrat’tan öğrenilmektedir (De Lange, 2000, s. 45). Hem İslam’ın hem de Hristiyanlık’ın kökleri bulunan Yahudilik’te Yahudiler kendilerini Hz. İbrahim peygamberin torunları ve Tevrat’ın mirasçıları olarak görmektedir (“An Introduction to World Religions”, 2021, s. 2).

Yahudilik kendi içerisinde Ortodoks ve İlerici veya Reform Yahudiliği olmak üzere iki mezhebe ayrılmaktadır. Ortodoks Yahudileri, kutsal kitap olan Tevrat’ın modern yaşamda da baskın olmaya devam ettiği muhafazakâr bir grubu temsil etmektedir. Günlük ibadet, geleneksel dualar, sinagogda kadın ve erkeklerin ayrılması, Tevrat’ın düzenli olarak

okunması ve incelenmesi ve dini bayramların katı bir şekilde gözetilmesi gerekmektedir. İlerici veya Reform Yahudiliği ise en hoşgörülü Yahudi mezhebidir. Yahudiliğin temel ilkeleri olan tek Tanrı, Tevrat ve İsrail onaylanırken; Yahudi inanç ve uygulamalarında çeşitlilik kabul edilmektedir. Örneğin, Ortodoks Yahudi mezhebine göre sadece erkekler haham olabilirken Reform Yahudiliğinde kadınlar da haham olabilmektedir (“An Introduction to World Religions”, 2021, s. 2-3).

Yahudiler, günlük ibadetlerini ‘sinagog’ denilen ibadethanede yapmaktadır. Yahudiler’in kutsal günleri her Cuma günbatımında başlayıp, bir sonraki Cumartesi günbatımına kadar sürmektedir. Bu ‘Şabat’ olarak adlandırılmaktadır. Şabat günlerini, Yahudiler dinlenme ve ibadet ile geçirmektedir (“An Introduction to World Religions”, 2021, s. 3).

3.1.2.3. İran’da Şiilik

İlk olarak 14. yy’da Safevi Devleti ile resmi devlet dini olan Şii İslam, bugünkü İran’ın resmi dinidir. Şii İslam, İslam dininin bir mezhebidir. İran İslam Cumhuriyeti’nin %98’si Müslümandır. İran’daki Müslüman nüfusun ise %90 ile %95 arasındaki kesimi Şii İslam mezhebindedir (“Estimated Percentage Range of Shia by Country”, 2021).

İran’da birkaç Şii mezhebenden biri olan On İki İmam kolu baskındır. On İki İmam mezhebini savunan Şiiiler’in temel inancı, Müslüman âleminin Hz. Muhammed’den sonra manevi ve dünyevi önderliğin Muhammed’in kuzeni ve damadı olan Hz. Ali’ye ve onun soyundan sırayla gelen 11 kişiye geçtiğidir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 118). Ancak, İslam’ın Sünni mezhebenden olanlar Hz. Ali’den önceki ilk üç halifeyi doğru yolda olan ve kendilerini peygamber geleneğinin gerçek taraftarları olarak gördüklerinden dolayı Şii mezhebi ile ayrılmaktadırlar (Harney, 2016, s. 2).

İran’da bulunan On İki İmam Şii Müslümanlar’ın tümü, İslam’ın üç ana ilkesini-
“inanılan tek bir varlık vardır; o da Allah’tır, Muhammed, tüm peygamberler silsilesinin

sonuncusudur ve Allah'ın elçisidir ve bedeninin ve ruhunun son gününde yeniden diriliş vardır – ahiret inancı-”- Sünni Müslümanlarla paylaşmaktadır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 119).

Şii Müslümanlar, inançlarını göstermek ve daha fazla güçlendirmek amacıyla yedi adet İslam'ın şartı olduğuna inanmaktadır. Bunlardan beş tanesini Sünni Müslümanlarla paylaşmaktadırlar. Bunlar; şahadet etmek, zekât vermek, oruç tutmak, namaz kılmak ve Mekke ve Medine şehirlerine hac ziyaretinde bulunmaktır. Bunlara ek olarak Şii Müslümanlar İslam topraklarını, inançlarını ve kurumlarını korumak için kişisel mücadele ve iyi işler yaparak tüm kötü düşüncelerden ve eylemlerden kaçınmak gerekliliğini de eklemektedir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 119).

İran'da On İki İmam Şii din mezhebi ortaya çıktığından beri İran'daki din adamları ve ulemalar İran hukukundaki gelişmelerde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. O zamanlardan beri en yüksek dini otorite müçtehitlerdir. 19. Yüzyılın ortalarından itibaren, birkaç müçtehitin büyük taraftarları yanına çekmesi yaygındır. İlerleyen yıllarda bu müçtehitlere ‘Ayetullah’ unvanı verildi. Bu yetki, Şiiiler arasında evrensel bir otoriteye sahip anlamına gelmektedir. Müçtehit olmak için İran'da Kum veya Meşhed'de prestijli bir medresede uzun bir dini eğitim kursunu tamamlamak ve nitelikli bir Ayetullah'tan izin almak gerekmektedir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 119-120).

3.1.2.4. İran'da Hristiyanlık

İran, Hristiyanlığın Asya bölgesine yayılmasında bir köprü görevi görmüştür. 7. yy'da Hristiyan inancını Çin'e getiren ilk Hristiyan misyonerler İran bölgesinden gelmiştir. Buna istinaden Çin kaynaklarında yüzyıllar boyunca Hristiyanlık 'tan ‘Fars dini’ olarak bahsedilmiştir. Hindistanlı Hristiyanlar deniz yoluyla ticaret amacıyla İran'a bağlanarak Mezopotamya merkezli İran kilisesinin yetkisi altına girerek Hristiyanlık'ın İran'da yayılmasına neden olmuşlardır. (Foltz, 2013, s. 106).

20. yy'dan itibaren İran, Hristiyanlar'ın ülkenin sosyal ve ekonomik yaşamalarına katılmalarına izin vermiştir. İran'da yaşayan Hristiyan azınlık grubun içinde Ermeni, Asuri,

Roma Katolik'i ve Protestan mezheplerinden olan kişiler yer almaktadır. Bugünkü İran'da bulunan Hristiyan nüfusu 500.000 ile 1.000.000 arasında değişmektedir. Hristiyan nüfusun çoğu İran'ın kentlerinde yaşamaktadır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 128).

3.1.2.5. İran'da Bahailik

Bahailik, İran'ın Şiraz kentinden Ali Muhammed tarafından ortaya atılmış Şii geleneğinden gelişen etnik bir azınlık grubunun inanç türüdür. Bahai inancı, İslam'ın ve diğer dünya dinlerinin ortak öğretilerini destekleyen, tüm insanlığın kardeşliğini kabul eden ve dünya barışının kurulmasını vurgulayan bir amaç taşımaktadır (Hallahmi, 2014, s. 162).

Birleşmiş Milletler raporuna göre İran nüfusunun 350.000'ini Bahai inancına bağlıdır ("Iran: ID Card Rule Highlights Plight of Baha'i", 2021). Bahailer İran'da bulunan azınlık gruplarından bir tanesi olmasına rağmen resmi bir dini azınlık olarak kabul edilmemiştir (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 130).

Bahailer, İran'ın neredeyse her bölgesine küçük gruplar halinde yayılmasına rağmen kentlerde daha fazla yoğunlaşmaktadır. Bahailer 'in çoğu Pers'tir. Lakin Azerbaycan Bahaileri'nin önemli bir azınlığı bulunmaktadır (Curtis ve Hooglund, 2008, s. 130).

3.1.3. İran Kültüründe Mutfak

Mutfak, bir kültürün sosyal yönü açısından önemli bir parçasıdır. İran mutfağı, kendine has oluşturduğu kültürünü simgelemektedir. İran, çok zengin bir etnik yapıya sahip olmasından kaynaklı geniş bir yemek yelpazesine sahiptir. İran mutfağının, Hint, Türk, Orta Asya ve Orta Doğu mutfaklarıyla birçok özelliği olmasına rağmen, kendine özgü özellikleri de bulunmaktadır. Örneğin, Hint mutfağının en önemli özelliği yemeklerinde bolca farklı baharatları kullanmaktır. İran mutfağı da Hint mutfağına benzer şekilde baharatları tercih etmektedir. Lakin Hint yemeklerinde kullanıldığı kadar fazla baharat kullanılmamaktadır (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 149).

İran kültüründe, yemeklerin çeşitliliği ve yiyeceklerin paylaşılması sosyalleşmenin en önemli anahtarıdır. İranlılara göre yemek, temel bir ihtiyacın giderilmesi değil, ailelerin ve sosyal bağların genişlemesi amacıyla yapılan bir araçtır (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 150).

İran mutfağında özellikle iş ve sosyalleşmek amacıyla yapılan ziyaretlerde sunulan yiyeceklerin yanındaki en önemli içecek ise çaydır. Geleneksel olarak çay, derin tabaklar üzerinde duran küçük kum saati şeklindeki altın çerçeveli çay bardaklarında misafirlere servis edilmektedir. İranlılar çay içerken porselen bardaklara nazaran şeffaf cam bardakları tercih ederek çayın tadının yanı sıra rengini de takdir etmektedir (Koutlaki, 2010, s. 150).

Çay kültürü, İran’da fazlasıyla önemlidir. İranlı bir erkeğin ve ailesinin evlilik teklifi ile geldiği bir genç kızın evinde çay demlenip servis edilmelidir. Çünkü, İran’da genç bir kızın çay demleyip servis edebilmesi evliliğe hazır olduğu anlamına gelmektedir (Koutlaki, 2010, s. 151).

3.1.4. İran Kültüründe Kılık-Kıyafet

Orta Doğu’nun önemli ülkelerinden biri olan İran’da kılık-kıyafet seçimi İslam’ın ana kitabı olan Kur’an-ı Kerim’de belirtilen öğretilere göre şekillenmektedir. Kur’an-ı Kerim, kadınların önünde güzelliklerini sergileyebilecekleri -kafalarını açık tutmak gibi- mahrem (günah olmayan) erkekleri şu şekilde sıralamaktadır: anne-baba, nine, dede, kardeşler ve çocukları, kendi çocukları ve eşleri, torunları. Bunların dışındaki tüm erkekler nâmahrem (günah olan) olarak sayılmaktadır ve kadınlar buna göre daha mütevazı giyinmektedir (Koutlaki, 2010, s. 90).

İran’a özgü yüzyıllardır İran kadınlarının giydiği dış giyim siyah çarşaftır (*châdor meshki*). Siyah çarşaf, kadının baştan ayağa kadar tüm vücudunu kapatan, tek elle çenenin altından tutturulan ve genel olarak vücut kıvrımlarını ortaya çıkarmayacak İran kıyafetidir. İran İslam Devrimi’nden sonra siyah çarşaf İran’a sembolik bir görüntü katmıştır. Siyah çarşafın yanı sıra başta başkent Tahran olmak üzere İran’ın her yerinde çok yaygın olan

desenli çarşaf (*châdor rangi*) kullanılmaktadır. İran kadınları, çeşitli desenli ve renkli çarşaf seçimi yapabilmektedir (Koutlaki, 2010, s. 92).

3.1.5. İran Kültüründe Önemli Günler: Takvim, Dini ve Ulusal Bayramlar

3.1.5.1. İran'da Çalışma Saatleri

İran'daki çalışma saatleri, Amerika ve Avrupa'ya göre farklılık göstermektedir. İran'da hafta sonu Perşembe gününden başlamaktadır ve Perşembe-Cuma tatildir. Haftanın ilk iş günü ise Cumartesi günüdür. Hafta tatilinin Perşembe gününden itibaren başlaması İran'ın dininin sosyal ve çalışma hayatına etkisini göstermektedir. İslam dinine göre Cuma günü ibadetin gerçekleştiği önemli bir gündür.

Kamu dairelerinde çalışma saatleri 08:00-16:00 arasındadır (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 35). İran'daki özel sektörde bulunan işletmelerin çalışma saatleri farklılık göstermektedir.

3.1.5.2. İran Takvimi

İran'da başta Batı ülkeleri olmak üzere tüm dünyanın aşına olduğu Gregoryen takviminin bir geçerliliği bulunmamaktadır. Bunun yerine İranlılar, İslami ay takvimi (*kamerî*) ve İran güneş takvimi (*shamsi*) olmak üzere iki takvim sistemi kullanmaktadır (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 177).

Ay takvimi, Arap fethiyle birlikte İslam'ın yayılmasının ardından İran'da kullanılmaya başlandı. Peygamber Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç yılı ile başlayan Ay takvimi 12 aydan oluşmaktadır. Ay takvimi, İran'da İslami dini bayramların tarihlendirilmesi amacıyla hizmet etmektedir (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 178).

Güneş takvimi ise İslam'ın İran'a gelmesinden önce Zerdüşt dininin inanç ve uygulamalarından esinlenerek ortaya çıkmış bir takvimdir. Güneş takvimine göre yıl 30 günlük 12 eşit aydan oluşmaktadır. Haftalar yoktur ve her günün kendi adı vardır (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 178).

İki takvim arasındaki fark; güneş takviminde tarihler mevsimlere tutarlı gelirken ay takviminde aynı olmamasıdır. Tüm bunların sonucu olarak, belirli tatiller Anayasa ile resmi hale getirilen güneş takvimi ile belirlenirken; İslami dini bayramlar da ay takvimi kullanılmaktadır (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 178).

3.1.5.3. İran'da Dini Bayramlar

İslam ülkelerinden biri olan İran'da da diğer İslami ülkelerde olduğu gibi özel dua günü Cuma günüdür. Cuma günü, İran'da hem dini hem de laik bir bayram olduğundan tatil günüdür. Cuma günleri çalışan insanlar için dinlenme günüdür. Cuma günü, öğle namazında camilerde toplu namazlar kılınarak bugüne büyük önem verilmektedir

İslami bayramlar arasındaki en önemlisi Ramazan ayı boyunca tutulan orucun sonunu işaret eden '*Id-e Fetr, 1-3 Shavvâl*' Ramazan Bayramı'dır. *Id-e Fetr* Bayramı, uygulanması ve amacı kapsamında diğer İslam ülkelerine benzese de İran'da Asya ve Arap ülkelerinde olduğu gibi şenliklerle dolu geçmemektedir.

İran'da Ramazan Bayramı gibi '*Id-e Qorbân*' olarak adlandırılan Kurban Bayramı da daha az şaşalı geçmektedir. Kurban Bayramı'nda kesim için sunulan hayvanın (genellikle bir koyun) eti fakirleri beslemek amacıyla dağıtılmaktadır (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 181).

İslam ülkelerinde olduğu gibi İran'da da Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili ilişkilendirilen önemli günler bayram olarak ilan edilmektedir. İran'da Peygamber'in doğumu, Peygamber'in takdiri ve Peygamber'in ölümü üç önemli dini bayramdır.

İran kültüründe genel olarak bayramlar '*marâsem-e şâdi*' (mutlu günler) ve '*marâsem-e 'azâ*' (kederli günler) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mutlu günlerde, İran ve Müslüman alemi için önemli dini liderlerin doğumu ve yaşamındaki önemli günler kutlanırken; kederli günler de Peygamber ve ailesinin katlandığı acılar ve şehadetleri hatırlamak amacıyla ağıt yapılmaktadır. Kederli günlerin ayinlerinden İran için en önemlileri; Hz. Muhammed'in kızı Fatıma, damadı Ali, İmam Cafer Sâdık, İmam Ali Rıza'nın ölümüyle ilgili olanlardır. Bu günler tatil ilan edilir ve türbeler ziyaret edilerek

nutuklar dinlenmektedir. Tüm bu kederli ayınların geniş kapsamındaki en önemlisi Kerbela'da şehit edilenleri anmak için Muharrem ayının ilk 10 günü boyunca yapılan törenlerdir (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 182-183).

Şii İslam dini için önemli ve İran'da resmi tatil edilen diğer günler ise İmam Ali'nin doğum günü -13 Rajab-, İmam Rıza'nın doğum günü -11 Zi'l-Qa'deh- ve On İkinci İmam'ın -15 Şabân- doğum günüdür (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 185).

3.1.5.4. İran'da Ulusal Tatiller

Ulusal tatiller sadece İran coğrafyasını değil aynı zamanda birçok komşu uygarlıklarında kutlanmaktadır. Bunlardan en önemlileri; *Chahârshanbehşuri* olarak adlandırılan güneş yılının son çarşambası ve Nevruz'dur.

Chahârshanbehşuri' de insanlar genel olarak çıra toplamakta ve bahçelerinde veya açık arazilerde şenlik ateşi yakmaktadır. İnsanlar bu ateşin üzerinden atlayarak "*Kızılığın bana, solgunluğum sana*" şarkısını söylemektedirler. Bu, gelecek yılın daha sağlıklı ve bolluk içerisinde geçmesini hedefleyen bir ritüeldir. Bu ritüel zamanı İran'da resmî tatil verilir (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 186).

Nevruz ise sadece İran'da kutlanan önemli bir bayram değildir. Aynı zamanda dünyanın birçok bölgesinde de kutlanmaktadır. Nevruz zamanı, İran'da resmi olarak dört gün tatil edilmektedir. Bu süre zarfında, İran halkı Nevruz'da evlerini temizlemekte ve inançları gereği yeni yılı temizlik ve sağlık içerisinde karşılamaktadır (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 186).

İran'a özgü diğer resmî tatillerin başında İslam Devrimi ile ilgili olaylar gelmektedir. Ayetullah Humeyni'nin 1963 protestolarına öncülük ederek tutuklanması, sonrasında İran'a tekrar dönüşü ve 1979 yılında iktidara gelişini anmak amacıyla İran'da bir gün resmî tatil ilan edilmektedir. Aynı zamanda 1951 yılında İran'da petrolün millileştirilmesini anmak amacıyla da bir günlük resmî tatil verilmektedir (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 179).

3.1.5.5. İran’da Dinsel Seremoniler

Yaldâ, İranlılar arasında yaygın olan yılın en uzun gecesinin yaşandığı kış gündönümünü anmak için yapılan bir ritüeldir. O gün resmî tatil değildir. Bu ritüele göre, kişi sabaha kadar uyanık kalarak ateş yakmalıdır. Bu şekilde, kendilerini herhangi bir kötü olaya karşı korumuş olacaklardır.

Diğer bir dinsel seremoni ise *Sızdah Bedar* olarak adlandırılan yılın 13’üncü günü işaret eden ritüeldir. Bu ritüele göre, 13 uğursuz bir sayıdır ve o gün yaşanacak kötü bir olayın tüm yılı etkileyeceği anlamına gelmektedir. Bundan dolayı herkes, olası bir kötü olaydan kaçınmak amacıyla birbiriyle iyi geçinmekte ve birlikte yemek yemektedir (Daniel ve Mahdi, 2006, s. 188).

3.1.6. İran Kültüründe Batıl İnançlar

Batıl inançlar ve bununla ilgili ritüeller belirli kültürlere özgüdür. Bazı evrensel batıl inançların yanında her kültüre özgü batıl inançlar da bulunmaktadır (Afhami, Danesh ve Mohammadi-Zarghan, 2019, s. 23).

İran’a özgü batıl inançlar şu şekildedir:

“Çay döküldüğünde, çay yaprakları bardağa dökülüyorsa misafir geleceği anlamına gelmektedir. Çay yapraklarının sayısı kadar misafir sayısı olacaktır.

İranlılar art arda gelen üçüncü bir olayın kaygılandırıcı ve üzüntü verici bir olay olduğunu düşünmektedir. İran’da, ilkinde eşinizin merdivenlerden düştüğünü sonrasında ise dedenizin trafik kazası geçirdiği öğrendikten sonra başa gelecek üçüncü olayın kesinlikle bir felaketle sonuçlanacağı düşüncesi hakimdir.

İranlılar hapşırıdıktan sonra bir süre bir şey yapmadan beklerler. Bu bekleme olası bahtsızlığı engellemek amacıyla yapılmaktadır.

İranlılar, Nevruz'un 13. Günü ve son günü dışarıda vakit geçirirler. Böylelikle tüm bir yıl boyunca kederi ve uğursuzluğu evlerinden uzak tutmuş olacaklarını düşünmektedirler”.

Uğursuzluklardan ve kötülüklerden kaçınmak için İranlılar yabani sedef tohumlarını yakarlar ve ardından dumanını sevdiklerinin başlarında sallayarak üç kere salavat getirirler” (“A Guide to Superstitions in Iran”, 2018).

3.1.7. İran Kültüründe İçtenlik ve Konukseverlik

İran halkı, misafirperverlik konusunda çok samimi ve sıcaktır. Misafiri rahat ettirmek ve içtenlikle karşılamak İranlılar için çok önemlidir. Misafirlerine ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışırlar. Çok nazik bir ev sahipleridir. Bir bardak çay veya yemek olsun, misafirlerine bir şeyler ikram etmeyi çok severler. Misafirlerine karşı fazlasıyla nezaket sahibidirler (“7 Tales of Iranian Hospitality”, 2020).

3.1.7.1. İran Kültüründe Taarof

İran kültürünün kendine özgü nezaket şekli vardır ve bu her alanda uygulanmaktadır. Bu ‘Taarof’ olarak adlandırılmaktadır. Taarof; bir İranlı ile yemeğe gidildiğinde karşısındakine hesabı ödetmemek için ‘bu benden olsun’ ifadesini kullanmasına karşın karşısındaki kişinin ‘hayır olmaz’ diyerek birbirilerini ikna etmeye çalıştığı ve bundan keyif aldıkları bir adettir (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 48).

3.1.8. İran Kültüründe İletişim

Genel tanımı itibariyle, canlıların sosyal anlamda birbirleriyle ihtiyaca, hedefe, faydaya vb. yönlerden temasa geçmesi iletişim olarak adlandırılmaktadır (Gürler, 2018, s. 31). Her kültürün iletişim şekli farklı olduğu gibi İran kültürünün de kendine özgü iletişimi mevcuttur.

3.1.8.1. İran Kültüründe Hitap Şekli

İran kültüründe kişilere seslenirken ki hitap şekli farklıdır. Kişilere ismiyle değil, soyadı ile seslenilmektedir. Örneğin, ismi Oğuz KILIÇ olan birine Oğuz Bey şeklinde değil, Kılıç Bey olarak hitap edilmektedir.

Bu durum İran'daki kadınlarda farklılık göstermektedir. İran kadınları evli olsalar bile eşlerinin soyadlarını kullanamazlar. Bundan dolayı İran kadınlarına seslenirken kızlık soyadları ile seslenmek gerekmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 43).

Profesyonel ortamlarda ise İran'da “bey ve hanım” yerine “agha ve khanoom” kelimeleri kullanılmaktadır. Bu kelimeler soyadlarının önüne koyularak söylenmektedir (Melemen, 2017, s.291). Örneğin, Asuman KILIÇ ismi “khanoom Kılıç” olarak ifade edilirken Oğuz KILIÇ ismi “agha Kılıç olarak söylenmektedir.

Aynı zamanda toplantılarda, kişilerin meslekleri ve unvanları ile hitap edilmesini İranlılar sevmektedir. Örneğin, Aga Doctor GÜRLER veya Khanoom Mohendes BAYRAKTAR şeklindedir (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 43). Bu İran kültüründe samimiyet göstergesidir.

3.1.8.2. İran Kültüründe Hediyeleşme

İş, sosyal bağları kuvvetlendirmek vb. amaçlı İranlılara hediye verilirken hediye getiren kişinin kendi kültürüne özgü bir hediye getirmesi İranlılar için önemlidir. Bu onlar için karşı tarafın kendi kültürünü tanıtmayı ve daha da samimi bağlar kurması anlamına gelmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 43).

3.1.8.3. İran Kültüründe Selamlaşma

İran toplumunda yakın toplumlarda olduğu gibi biriyle tanışıldığı zaman el sıkışmak önemlidir. ‘Mahrem’ kavramı çerçevesinde İran'da kadınlarla tanışıldığı zaman kadının tavırlarına bakılarak el sıkışılıp sıkışılmayacağına karar verilmesi gerekir. Özellikler kamuda

alışan kadınlarla el sıkışılması tamamen yasaktır. El sıkışılmadığı durumlarda ise baş sallamak yeterlidir.

Bunun dışında İnan toplumu birbirlerini sol yanaktan başlamak üzere sol-sağ-sol şeklinde üç defa öpmektedirler (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 44).

3.1.8.4. İnan Kùltüründe Yol Verme

İnan kùltüründe kişilerin birbirlerine yol verme konusunda kuralları mevcuttur. Bir kadın ve bir erkek sıkışık bir yoldan aynı anda geçmeye kalktığı zaman erkek kadından özür dileyerek önden geçmektedir.

İki aynı cinsiyetteki kişilerde bu durum yaşandığı zaman ise rùtbe ve yaş olarak daha büyük olan kişi özür dileyerek tekrar önden geçmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 44-45).

3.1.9. İnan Kùltüründe Sembolik Değerler

İnan kùltüründe bazı gıda ürünlerinin, oyunların ve taşların önemi büyüktür. Tüm toplum ayrı bir şekilde bu ürünlere değer vermektedir.

3.1.9.1. İnan Kùltüründe Safran

İnan'ın uluslararası ticaretinde de çok önemli bir paya sahip olan safran, İnan toplumu tarafından fazlaca tüketilen yaygın bir baharat türüdür. Neredeyse İnan'daki birçok yemekte safran kullanılmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 100).

3.1.9.2. İnan Kùltüründe Nar

Birçok toplumda bereket getirdiğine inanılan nar, İnan kùltüründe de büyük önem arz etmektedir. Birçok ritüellerde kullanılan nar, özellikle Zerdüşt inancını benimseyenler için kutsal sayılmaktadır. Aynı zamanda İnan kùltüründe bekar bir kıza nar hediye edilmesi ilan-ı ařk anlamına gelmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 98).

3.1.9.3. İran Kültüründe Firuze Taşı

Çok eski tarihlere kadar dayanan, birçok toplumun savaş aletleri yapımında kullanılan firuze taşı, dünyada en çok İran bölgesinde çıkarılan şifa verici özelliği olduğuna inanılan bir taştır (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 103). İran bölgesinden çıkarılan firuze taşı birçok ülkeye ihraç edilmektedir.

3.1.9.4. İran Kültüründe Tavla

Tavla oyunu İran kültüründe çok önemli değerleri simgelemektedir. Özellikle tavladaki her bir piyon farklı bir anlama gelmektedir. İran kültürüne göre beyaz ve siyah taşlar gündüz ve geceyi, dört köşesi her bir mevsimi, içerisinde bulunan taşların toplamı ise bir ayı temsil etmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 99).

3.2.İran Ticaret Kültürü

Çağlar boyunca toplulukların birbiriyle olan ilişkileri sadece mal alış ve veriş üzerine kurulu olmamaktadır. Aynı zamanda ülkelerin birbirleri ile sosyal anlamda temas etmesiyle toplumsal ve kültürel alışverişe de vesile olmaktadır. Bu durum, daha önce belirtildiği üzere ‘ticaret kültürü’ kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Yüzyıllardan beri coğrafi konumunun ve doğal kaynaklarının getirdiği bolluk sayesinde önemli bir ticaret merkezi olan İran, son yıllarda konulan ambargolar yüzünden ticaretteki potansiyelini eskisi gibi gösterememektedir. Bu ambargolara rağmen pazardaki önemi sayesinde çevre ve Orta Doğu bölgesinde önemli bir ticaret limanı olan İran’ın ticaret kültürüne göre güzergâh oluşturmak İran ile yapılacak ticarette büyük önem arz etmektedir.

İranlılar ile yapılacak uluslararası ticarete İran merkezli şirketlerin veya İranlı yöneticilerin ticarete olan bakış açıları ve davranış şekilleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- İranlılar tanıdıkları ve güvendikleri kişilerle veya referans aracılığıyla tanıştırıldıkları kişilerle iş yapmayı tercih etmektedir. Bu yüzden iş yapılmak istenen şirket için referans yani bir giriş yolu bulmak çok önemlidir.

- İran ile ticari amaçla yapılacak toplantılarda İran takvimine bakmak büyük önem taşımaktadır. İranlılar için önemli olan günlerde -Ramazan, cuma günü, Nevruz vb.- randevu alınmaması önemlidir. İran'a varmadan yaklaşık bir hafta önce iş yapılacak şirket veya kişi zamanı ile ve yeri teyit etmek amacıyla hem telefon ile görüşülmeli hem de e-posta yoluyla iletişime geçilmelidir. Aynı zamanda toplantıdan hemen önceki gün de toplantı ve saati doğrulamak amacıyla tekrar iletişime geçilmesi gerekmektedir.

- İranlılar ile ilk toplantı da direkt iş konuşulmamalıdır. Referans yolu ile tanıştırılmış olursa bile İranlılar gözünde iş tarafları 'yabancı' olarak sayılmaktadır. Bundan dolayı sabırla yavaş yavaş ilerlemek daha elzemdir. İranlılar katı gözükmelerine rağmen ilerleyen zamanlarda arkadaş canlısı olduklarını göstermektedir. İranlılar genellikle diğer insanların yaşam tarzları, inançları ve alışkanlıklarıyla ilgilendikleri için ilk toplantı sırasında bunlardan bahsetmek İranlılar için önemlidir. Böylelikle kişisel bir ilişki kurmak yapılacak iş ilişkisi için ortam hazırlamaktadır.

- İş ile ilgili dokümanlar, kartvizitler vb. hem İngilizce hem de Farsça olarak mevcut olmalıdır. İran'da kartviziti sunmanın en kibar yolu her iki avuç içini de açık tutarak sunmaktır.

- İranlılar zaman konusunda rahattır. Toplantılar için verilen zaman genellikle toplantının belirlenen zamandan 15-30 dakika kadar sonra başlaması anlamına gelmektedir. İranlılar yabancı iş ortaklarının hemen gelme eğiliminde olduklarının farkındalardır.

- İranlılar zaman konusunda olduğu gibi teslim tarihlerinde de cömert ve esnek davranmaktadır. Bir işin tamamlanması için son bir tarih verildiyse ve beklenmedik bir durumla karşılaşıldıysa -hastalık, ailevi bir durum vb.- İranlılar bu duruma anlayışla yaklaşmaktadır. Bundan dolayı İranlılar ile görüşmelerde 'inşallah' denmesi bir nevi İranlılar için samimi ve gerçekçi gelmektedir. Çünkü Müslümanların gelecekle ilgili konuşmalarında 'inşallah' belirtmesi hayatın ne getireceğinin belli olmamasından kaynaklanmaktadır.

- İranlılar önemli bir noktaya değinmek için tümevarım yöntemini kullanmaktadırlar. Bundan kaynaklı İranlılar ile yapılacak müzakerelerde ana noktaya ulaşana kadar benzetmeler, olaylar ve fıkralar kullanılarak yavaş bir şekilde argümanlar

oluşturulmalıdır. İranlılar deneyimli müzakerecilerdir. Onlar için zaman değil sabır önemli olduğundan toplantılarda yavaş ve anlaşılır bir yol izlenmelidir.

- İranlılar iş ilişkilerinde pazarlık yapmaktan hoşlanmaktadır. Zaman yönünden avantaj İranlılar 'da olduğundan zaman kısıtlaması altında olunduğunu hissettirmek amacıyla pazarlığı bir taktik olarak kullanabilmektedirler.

- Uzun vadeli iş ilişkilerinde İranlılar, önemli günlerde hatırlanmaktan memnun kalmaktadır. Örneğin Nevruz kutlanması, Ramazan Bayramı kutlanması gibi önemli günlerde e-posta veya telefon aracılığıyla İranlı yöneticiler ile iletişime geçmek, iş ilişkilerini olumlu yönde etkilemektedir.

- İranlılar için iş ve resmi müzakerelerde erkekler için bir takım elbise giyilmesi genel olarak bir kıyafet kuralı olarak kabul edilmektedir. Kravat takma konusundan eski İran'da olduğu gibi katı kurallar yoktur lakin İranlılar kravat takmayı Hristiyan adeti olarak gördükleri için kendileri tercih etmezler. Tercih eden iş adamlarına da saygı gösterirler. Kıyafet konusunda aşırılıklardan hoşlanmazlar (Koutlaki, 2010, s. 77-87).

- İranlılar toplantı sırasında, önemli günlerinden birinde ise ya da önemli günlere (Nevruz vb.) yaklaşıldıysa bununla ilgili güzel temennilerde bulunulmasından hoşlanmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 58).

- İranlılar iş toplantıları sırasında masalarından ikram olarak meyve, hurma ve yerel şeker ve çikolata türlerini ikram etmektedirler. Aynı zamanda ikramlarının arasında salatalık da yer almaktadır. Çünkü, İranlılara göre salatalık bir meyvedir (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 58).

- İranlılar iş görüşmelerinde dolaylı iletişimi tercih etmektedirler. Toplantı sonucunda olumsuz bir geri dönüş yapacaklarını karşı tarafa hissettirmemektedirler. Toplantı sonlanıncaya kadar ret cevabına ilişkin bir şey söylememektedirler. Toplantı sonunda dolaylı bir şekilde -jest ve mimikler, davranışlar vb.- olumsuz ise ret cevabı verilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2020, s. 60).

3.2.1. İİranlılar ile İş Müzakereleri

İİranlılar ile yapılan iş müzakerelerinden elde edilen edinimleri Katz (2017), tutumlar, bilgi aktarımı, müzakere hızı ve karar verme süreci olarak ayırmaktadır.

İİranlılar ile yapılan iş müzakerelerinde İİranlılar'ın genel olarak tutumu kısa sürede işi çözümlmek yerine karşı taraf ile uzun vadeli ilişkiler kurmaktır. Bunun için İİranlılar genellikle pazarlık yolunu tercih etmektedirler. Pazarlık yaparak tam rekabetçi bir ortam oluşturmak İİranlılar'ın iş müzakereleri sırasında hoşuna gitmektedir. İİran'da yapılan ya da yapılacak olan müzakerelerin çoğu mali kazanç sağlamak olsa da bazıları güç, kendini göstermek, akılda kalıcı bir etki bırakmak gibi konularla ilgili de olabilmektedir (Katz, 2017, 3).

İİranlılar ile yapılacak müzakerelerdeki bilgi aktarımında dikkatli olmak gerekmektedir. İİran ile kendi ülkeniz hakkında paylaşacağınız veriler konusunda biraz daha kapalı kalmak daha iyi olabilmektedir. İyi niyetli bile olunması halinde her zaman her paylaşılan bilgi güvenilir olmamaktadır. Bundan dolayı İİranlılar ile bilgi paylaşımında bilgi az sıklıkla sınırlı bir şekilde paylaşılabilir (Katz, 2017, s.3).

İİranlılar, müzakere hızı bakımından oldukça yavaştır. Müzakereler uzun sürmektedir. Bundan dolayı aceleci davranmak İİranlılar ile yapılan iş müzakerelerini olumsuz etkilemektedir. Özellikle Avrupa, Amerika ve İngiltere gibi ülkelerden gelen müzakereciler, İİranlıları sinir bozucu ve müzakereleri gereksiz bir şekilde uzatan taraf olarak görebilmektedirler. Bu şekilde işlerin hızlı bir şekilde bitirilmesini arzulayan kültürlerden gelenler İİranlılar ile yapılan müzakerelerde aceleci davrandıklarında hataya düşmektedirler. Süreci müzakerenin akışına bırakarak, pazarlık sürecinden geçerek, durumları doğru ve ağır bir şekilde değerlendirerek ilerlemeye çalışan toplumlar müzakerelerden olumlu sonuçlar ile ayrılabilirler (Katz, 2017, s. 3).

Müzakerelerin sonucunda karar verme süreci İİran'da yavaştır. Buradaki birçok şirket ailelere aittir ve hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Bundan kaynaklı nihai kararı veren kişi

hıyerarşik yapının en tepesinde bulunan üst düzey yöneticiler veya ailenin en yaşlı ya da en saygıdeğer kişisidir. Bu karar verme sürecinde, üst düzey yöneticiler ve aileler kendi aralarında toplantılar yaparak süreci uzatmaktadır. Aynı şekilde karşı taraftaki müzakereci de sırayla az kıdemli kişilerden daha çok kıdemli kişilere doğru birden fazla toplantı yapabilmektedirler. Bu durum uzun bir zaman alan süreçtir. Bu sürecin sonunda İranlılar, genellikle akıl ve mantığın ötesinde kişisel ilişkiler ve duygular üzerinden karar vererek müzakereyi bir sonuca bağlamaktadırlar (Katz, 2017, s. 4).

3.2.2. İranlılar ile İş Müzakerelerindeki Hıyerarşik Roller

Genel itibariyle hıyerarşik bir kültür yapısına sahip olan İran kültürü, bu durumu iş müzakerelerinde de hissettirmektedir. Ast-üst ilişkisi İran iş müzakerelerinde oldukça fark ettirilmektedir. İran'da uluslararası iş müzakerelerinde sadece üst düzey yöneticiler önemli kişilerdir. İranlı üst düzey yöneticilerin unvanları, kartvizitlerde bulunmaktadır. Bundan dolayı İranlı iş insanları ile görüşme sırasında unvanlar dikkate alınarak konuşulmalı ve hitap edilmelidir (Karami, 2018, s. 257).

3.2.3. İranlılar ile İş Müzakerelerinde “Kadın”

İran kültüründe çalışan kadınlar az olmasına rağmen önemli pozisyonlarda çalışabilmektedir. İran iş müzakerelerinde İran kültürünün etkisi gözlemlenmektedir. İş müzakereleri sırasında erkek ziyaretçiler gerekmedikçe kadın çalışanlar ile konuşmamalıdır. Aynı zamanda kadın çalışanlar ile kesinlikle tokalaşma gibi bir temasta bulunulmamalıdır. Kadınlar, İran geleneklerine uygun bir şekilde giyinmeli ve ona göre hareket etmelidirler. Kadınların saçları ve dizleri her daim kapalı olmalıdır (Katz, 2017, s. 5). Bu durum İran'daki dini inancın gerekliliklerinin uygulandığının göstergesidir.

3.2.4. İranlılar ile İş Müzakerelerinde Din Etkisi

Din, İranlılar ile yapılan veya yapılacak müzakerelerde etkili bir faktördür. İran toplumu, Allah'a, inanç ve dinin gerekliliklerine oldukça bağlıdırlar. Bundan dolayı

müzakere sırasında sıklıkla “Allah’ın izniyle” ve “İnşallah” ifadeleri kullanılmaktadır (Teymouri, Alizadehsani, Tabibi ve Kolahan, 2020, s. 68).

İran’da iş müzakereleri dini bakımdan önemli günlerde askıya alınmaktadır. İranlılar’ın dini bayramları İran halkı için çok önemlidir. Bundan dolayı bu zamanlarda sadece dinin getirdiği gereklilikler boyunca ibadet yapılmalıdır ve başka şeylerle ilgilenilmemelidir.

Genellikle bu dönemlere yaklaşıldığı günler İranlılar oldukça yoğun olmaktadır. Tüm bunlardan dolayı dini günler İranlılar’ın iş çalışmalarını da etkilemektedir. Bu sebeple müzakereler öncesinde ve sırasında İranlılar’ın dine bağlılıklarına saygı göstererek ilerlenmesi iki taraf için olumlu sonuçlar doğurabilmektedir

3.2.5. İranlılar ile İş Müzakereleri Sırasındaki İletişimdeki Belirsizlik

İranlılar ile yapılan iş müzakerelerinde genel itibariyle bir belirsizlik mevcuttur. Bu belirsizlik sadece, iş müzakerelerinde değil; aynı zamanda İranlılar’ın günlük yaşamındaki iletişimde de bulunmaktadır. Bu iletişim belirsizliğinin kaynağı İran toplumunun edebiyat, tarih, din ve dil alanlarındaki çelişkili durumundan kaynaklanmaktadır. Örneğin, İran’ın resmi dili olan Farsça, farklı anlamlara sahip kelimelerden oluşmaktadır. Bu durum karşı tarafın birçok yorumda bulunmasına ve asıl anlaşılması istenilen konuyu anlamamasına sebep olmaktadır (Teymouri, ve diğerleri, 2020, s. 68).

İş müzakereleri sırasındaki iletişim belirsizliğinin oluşmaması ya da ortadan kaldırılması için İranlılar ile müzakere sırasında her söylenen içeriğin farklı anlamlara gelebileceğinin bilinmesi ve buna yönelik müzakere sırasında doğru önlemlerin alınarak ilerlenmesi büyük önem taşımaktadır.

3.2.6. İş Müzakerelerinde İranlılar ile İlgili Bilinmesi Gereken Diğer Önemli Özellikler

Ülkedeki yaşam din ile iç içedir. İranlılar'ın büyük bir çoğunluğu İslam dinine bağlıdır ve dinin gerektirdiklerini uygulamaktadır. Bundan dolayı İranlılar, beş vakit namaz kılmalarına, Cuma günlerini mübarek bir tatil olarak saymalarına ve oruç tutmalarına saygı gösterenlere daha fazla önem vermektedirler.

Aynı zamanda Ramazan ayı boyunca İranlılar'ın karşısında oruç vakitlerinde yemek yenmemeli, sigara vb. tütünler içilmemeli ve sakız çiğnenmemelidir. Aksi takdirde, bu hem kendilerine hem de dinlerine büyük bir saygısızlık göstergesidir. Bu durum iş müzakerelerini de olumsuz etkileyebilmektedir.

Erkek iş müzakereciler takım elbise giymelidirler ve takım ceketlerini herhangi bir zor durum olmadıkça çıkarmamalıdır.

İranlılar özel hayatları konusunda çekingen davranmaktadırlar. İranlılar kendileri konu açmadıkça özel hayatları ile ilgili konulara girilmemelidirler. Bunun dışında İranlılar ile konuşulan konulara dikkat edilmelidir. Dini konular, İran'ın Körfez komşuları ve Amerika ile ilişkisi İranlıları oldukça geren konular olduğundan bu konular hakkında konuşmaktan kaçınılmalıdır (Katz, 2017, s. 6).

3.3.Vakalar

3.3.1.Vaka-1

Katılımcı 1, öncesinde İstanbul'da yaşayan şu an ise 30 senedir İran'da ikamet eden İslam Kerman Azad Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Hukuk bölümünden emekli olan Sayın Doç. Dr. Seyyit Mehdi Fattahi'dir. Kendisine İran ve Türkiye arasındaki kültürlerarası farklılıkların iş sektörüne yansımaları hakkındaki izlenimleri sorulmuştur. Katılımcı 1'in eşi Türk olduğundan dolayı kendisi Türk kültürünü de yakından bilmektedir. EK'te bulunan

Araştırma Amaçlı Vaka Analizi İçin Aydınlatılmış Gönüllü Onam Formu kapsamında kişisel bilgilerinin paylaşılmasına izin verilmiştir.

“İran’da ast üst ilişkisi akademisyenler arasında hissedilmemektedir. Profesör bir hocayla doçent bir hoca birbirleriyle özellikle kitap ve bilgi alışverişinde rahatlıkla bulunmaktadır. Öğrenciler ve öğretmenler arasında ast-üst ilişkisi daha fazla hissedilmektedir. Hocalar okul içerisinde öğrencilere yardım etmektedir. Lakin okul dışında kesinlikle öğrenci-öğretmen ilişkisi selam vermekten ileriye taşınmamaktadır. Ayrıca hocaların yaşı genç olsa bile öğrenci kesinlikle öğretmene arkadaş gibi yaklaşmamaktadır. İran’da dersler belirlenen saatlerde başlamaktadır. Özel durumlar -hastalık, kaza vb.- sebep ile ertelenen dersler ise kesinlikle telafi edilmektedir. Bu ek derslere *cubranî* denmektedir. Dersleri hocalar yönetmektedir. Hocanın daha aktif olduğu bir yönetim mevcuttur. Dersin sonunda 20-30 dakika arası soru-cevap şeklinde öğrencilerin soruları cevaplanmaktadır. İran’daki üniversite sistemi ile Türkiye’deki üniversite sistemi arasında pek fark bulunmamaktadır. Ders seçimlerinde burada da danışman hocalar öğrencileri yönlendirmektedir. Bunun dışında öğrenciler işlerini öğrenci işlerinde halletmektedir.”

3.3.2. Vaka-2

Katılımcı 2, İran’da yaşayan ve burada iş tecrübesi olan bir kişidir. EK’te bulunan Araştırma Amaçlı Vaka Analizi İçin Aydınlatılmış Gönüllü Onam Formu kapsamında kişisel bilgilerinin paylaşılmasına izin vermemiştir. Katılımcı, İran Meteoroloji Genel Müdürlüğü ile iş görüşmesi sırasındaki izlenimlerini paylaşmaktadır. Kendisi Türk ’tür ve 20 seneyi aşkın süredir İran’da yaşamaktadır.

“İş görüşmesinde mülakat sürecinde İranlılar çok disiplinliler. Dışarıya sergiledikleri sert duruşları, iş görüşmesinin gerektirdiği olağan gerginliği bir tık daha fazla arttırmaktadır. Ast-üst ilişkisini fazlasıyla hissettirmektedirler. İş görüşmesine gider girmez sizi sekreter karşılamaktadır, üstlere sonrasında ulaşılmaktadır. Kurumdan kuruma farklılıklar gösterilmektedir lakin genellikle çay, kek ve meyve ikram edilmektedir. Konuşma hızları ağırdır ve çok fazla soru sormaktadırlar. Zaman kaybı gibi bir durum söz konusu olmadığı

için onlar için ağırdan almaktadırlar. Tüm detaylarına kadar öğrenmek isterler. Görüşmeler kesinlikle belirlenen saatlerde başlamamaktadır. Bu durumu da çok ağırdan almaktadırlar. Bayağı bekletmektedirler. Özellikle metropol ve büyük şehirlerde 5-6 saatlik gibi bir bekleme süreleri bulunmaktadır. Özel ve devlet kurumlarındaki yönetim çok farklı ilerlemektedir. Özellikle giyimden bahsedilecek olursa resmi dairelerde kravat takılmamaktadır. Sadece belli bir zümre düğünlerde ve eğlencelerde kravat takmaktadır. Erkekler koyu renk takım elbise giymektedir ve genellikle mavi tonlarında gömlek giymektedirler. Kadınların ise kesinlikle giymesi gerekenler manto, *magne* denilen bir başörtüsü ve *çadıra* denilen çarşaf gibi belden büzmeli olmayan baştan aşağı örtecek şekilde olan dümdüz bir örtü. Mutlaka devlet kurumlarında bunların siyah olması gerekmektedir. Özel şirketlerde biraz daha tolerans sağlanarak bu örtülerin renkli olmasına izin verilmektedir. Yine de o sertlik ve kuru durum fazlasıyla kendini hissettirmektedir.”

3.3.3. Vaka-3

Katılımcı 3, İstanbul’da yaşayan 10 senedir toptan ve perakende değerli taşlardan - ametists, kuvars vb.- oluşan takılar üreterek pazarlayan bir işletmeye sahiptir. İran’dan firuze taşı getirerek gümüş ve altın kaplama bileklikler ve kolyeler üretilip satışa sunmaktadır. M.G. EK’te bulunan Araştırma Amaçlı Vaka Analizi İçin Aydınlatılmış Gönüllü Onam Formu kapsamında kişisel bilgilerinin tamamının paylaşılmasına izin vermemiştir. M.G. firuze taşı getirirken İranlılar ile yaptığı iş müzakerelerinden elde ettiği edimlerini aşağıda paylaşmaktadır.

“Firuze taşı çok özel ve güzel bit taştır. Türkiye’de şans taşı olarak bilindiği için nazardan korunduğuna inanılmaktadır. Bundan dolayı müşteriler tarafından fazlasıyla tercih edilen bir taş olduğundan satışı fazla olmaktadır. Farklı kalitelerde firuze taşı mevcuttur. İran’dan getirilen firuze taşının özelliği mavi ile yeşil bir renk arasında olmasıdır. Bunlar işlenmiş şekilde İran’dan gelmektedir. Burada etrafına taş yuvası yaparak kolye, yüzük, küpeye çevirmektediriz. Aynı zamanda firuze taşını pirinç havanda kırarak toz haline getirip takı yapımında kullanılmaktadır. İlk zamanlar firuze taşını eşimle İran seyahatlerimizde

kendimiz toptan şekilde getirirken sonrasında işlerin artışıyla oradaki İranlı aracı sayesinde getirmeye başladık. Getirtmeye çalıştığımız ilk yıllardaki iletişim sürecini şimdi düşündüğümde o zamanların ne kadar zor olduğunu düşünüyorum. Satışlar, İranlılar'ın kârına olsa bile çok fazla düşünmekte ve iş sürecini çok uzatmaktadırlar. “Parası ne ise karşılığında alacaksınız” düşüncesi ile yaklaşıldığında İranlılar buna hemen atlamamaktadır. Bir konuda fazla ısrarcı olmamak gerekir onlara karşı. İlk toy zamanlarımızda bunu yaparak çok olumsuz geri dönüş aldık. Her şeyi ağırdan almamız gerekiyor İranlılar'a karşı. Memleketimize özgü tez canlılıktan kaynaklı hızlı hareket edip işi bitirmek isteriz ama İranlılar bu durumdan hiç hoşlanmıyor. Firuze taşı ile neler yapacağımızı, nasıl satacağımızı, müşteri profilimizin Türkiye'de genellikle kim olduğuna kadar tüm detayları sayısız bir şekilde eşimle anlatmışlığımız bulunmaktadır. Şimdi ise yılları aşkın süredir bir ticaret ilişkimiz olduğundan dolayı bazı prosedürleri daha kolay halledebiliyoruz. Düşününce İranlılar 'da kendilerine göre haklılar diyebiliriz. “Onlara özgü ve değerli bir taştan yabancı bir ülkeye o kadar getirip ne yapacaksınız” düşüncesi ile yaklaşmaktadırlar. İş yapacakları karşı tarafı daha derinden tanımayı arzulamaktalar. İlk zamanlar birçok kere vazgeçme duygusuna kapıldık. Onlarla sayısız şekilde iletişim kurarak hep aynı şeyi anlatmak, aynı projeden bahsetmek bize göre gereksiz yere zaman kaybıydı. Fakat onlar toplantıların uzunluğundan ve pazarlık yapmaktan fazlasıyla hoşlanmaktadırlar.”

3.3.4. Vaka- 4

Katılımcı 4, 9 senedir İran'da yaşayan ve medikal ürünler üreten önemli bir şirketin kurucu ortağıdır. Kendisi uzun yıllardır ticaret sektörünün içerisinde ve eşi Kuzey İran asıllı olduğundan hem İran ticaret kültürüne hem de İran toplumunun kültürüne hâkimdir. Aşağıda, İranlılar ile yaptığı iş müzakereleri sonucunda elde ettiği izlenimler ve tecrübeler yer almaktadır.

“Şirketin kurucu ortağı olarak medikal ev ürünleri üretilen yaklaşık olarak 1000'e yakın parçayı birleştirerek montaj yapmaktayız. Bu durumdan kaynaklı olarak birçok şirket ile anlaşma yaparak iş vermekteyiz. İranlılar ile iş konusunda yaşadığımız sıkıntılar, hiçbir

anlaşmanın zamanında teslim olmaması, fiyatları gereğinden fazla yüksek yazmaları gibi sorunlardır. Müzakereler sırasında İranlılar, hiçbir zaman hızlı karar almazlar, sabırla hareket ederler, yüksek derecede nazik ve kibardırlar. Kesinlikle yüksek sesle konuşmazlar. Bu nezaketlerinin arkasında toplantının güzel geçtiği düşünülür lakin tam tersi olabilmektedir. Alışık olmadığı bir ekonomik sisteme sahip olmalarından kaynaklı İranlılar ticarete çok tecrübelilerdir. Genel itibariyle kendilerine güvenleri fazladır ve bunu görmek mümkündür. Büyük ihtimalle yeraltı kaynaklarına olan güvenlerinden dolayı böyle olabilir, anlam verememekteyim. İran, kültür olarak Türkiye'ye uzak bir millet değildir. Elbette bazı kültürel alışkanlıklar zamanla değişmiş ve bu durum ticarete de hissedilmiş ama genel olarak çok misafirperverlerdir ve Türkiye'den gelen vatandaşları gayet iyi karşılamaktadırlar. İranlılar'ın iş konusunda daima çözümcü yapıları mevcuttur. İş konusunda oldukça ast-üst ilişkisini hissettirirler. Emlakçılarda bile sizleri ilk önce sekreter karşılamaktadır. Burada ikram edilen çay bir klasiktir. İkram edilen çayı içmemek de bir nezaket göstergesidir. Ya da ilk yudumu izin verirsiniz önce onlar başlar sonrasında siz içersiniz. İranlılar iş müzakerelerinde genellikle çok sabırlı ve ağır hareket ederler. Kibarlıkla sizi dinlerler. Maalesef, İranlılar ile olan bugüne kadar görüşmelerimin hiçbirinin zamanında olmadığını söyleyebilirim. İranlılar ile yapılan iş müzakerelerinde aceleci davranmamak gerekir. Bir müzakere içerisinde yer almak istiyorsanız ve karşı tarafı olumlu gördüyseniz kesinlikle kovalamayın, rahat bırakın. Olması gerektiğinden fazla kovalanırsa zararlı çıkılır. Burada öğrendiğim şey her şeyi sabırla yapmak ve acele etmeden karar vermektir. Burada işler çok yavaş ilerler, 9 senedir burada yaşamama rağmen alışamadığım tek şey bu olabilir.”

BÖLÜM 4

HOFSTEDE'İN KÜLTÜREL BOYUTLARINDA İRAN- TÜRKİYE ANALİZİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Ticaret, insanoğlu var olduğundan beri hayatın ayrılmaz bir parçası olarak yerini almaktadır. İnsanların birbiriyle olan etkileşimleri çeşitlendikçe ticaret her geçen gün daha çok gelişme göstermektedir. Çağlar boyunca toplulukların birbiriyle olan ticari ilişkileri sadece mal alış ve veriş üzerine kurulu olmamaktadır. Aynı zamanda ticaret, ülkelerin birbirleri ile sosyal anlamda temas etmesiyle toplumsal ve kültürel alışverişe de vesile olmaktadır. Bu şekilde farklı sosyal ve kültürel özelliklere sahip toplumlar birbirlerini yakından tanımaya başlamakta, bu durum da ülkelerin kültürleri arasındaki ticarete etki etmektedir. Bu gelişmeler ile “ticaret kültürü” kavramı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca açıktır ki ticaret yapılacak bir ülkenin kültürünü tanımak ticaretin gelişimde önemli bir rol oynamaktadır.

Bu araştırmanın öncelikli amacı kültürel unsurların uluslararası ticarete etkisinin olup olmadığına değinilerek yüzyıllardır komşu olan Türkiye ve İran arasındaki ticarete kültürel farklılıkların etkisinin karşılaştırılması yapılarak analiz edilmesidir.

Tezin hedefi, kültürel farklılıkların Türkiye-İran ticareti üzerindeki etkisinin belirlenmesi sonucunda İran ile yapılan ticaretteki artış veya düşüşün “ticaret kültürü” kavramı çerçevesinde değerlendirilerek uygun çözüm önerilerinin oluşturulmasıdır.

Çalışmada, literatür taramaları sonucunda İran ticaret kültürü incelenmiş olup Hofstede'in Kültürel Boyutları teorisine göre Türkiye ve İran kültür yapısı incelenecek olup, aralarındaki ticarete bunların etkisine değinilerek karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılacaktır. Aynı zamanda teorik bilgilerin yanında uygulamadan elde edilen vakaların

analizi yapılarak Türkiye-İran arasında yapılan ticaretteki artış veya düşüşün “ticaret kültürü” kavramı çerçevesinde değerlendirilerek uygun çözüm önerileri oluşturulacaktır.

4.2. Araştırmanın Önemi

Bu araştırmada, Türkiye-İran ticaretinin yıllardır devam etmesinde kültürün ticaret üzerindeki etkisine değinilerek, İran’ın ticaret kültürünün derinlemesine incelenmesi ile Türkiye ve İran’ın tarih boyunca etkileşim –ticari, siyasi vb.- hâlinde olmasının nedeninin kültür benzerliği ya da farklılığı olduğuna değinilerek özgün bilgiler barındırması amaçlanmaktadır. Araştırılmak istenen önermeler Hollandalı antropolog Hofstede’in teorisinin kriterlerine göre analiz edilerek, İran ticaret kültürü incelenerek ve uygulamadan elde edilen vakaların analizi yapılarak değerlendirilip incelenecektir.

Genel olarak konuya ilişkin İran’ın uluslararası ticaretine dair analizler başkaca eserlerde incelenmiş bulunmaktadır. Lakin bu çalışmada İran’ın ticaret kültürüne değinilip Türkiye-İran kültürel farklılıkların incelenerek ticarete etkilerine değinilecektir. Kültür ve ticaret kültürü kavramlarının tanımı yapılarak kavramsal olarak değerlendirilmesi hakkında daha önce çalışmalar yapılsa bile 2022 yılına kadar ele alınmamış olan İran ticaret kültürü çerçevesinde ele alınan kültürel farklılıkların Türkiye ile İran arasındaki uluslararası ticarete etkisi karşılaştırmalı bir tespit yöntemi ile ele alınacaktır.

Bu durum, yıllar boyunca ve hala devam eden Türkiye-İran ticaretinin altyapısında bulunan kültürel farklılıkların ve benzerliklerin karşılaştırılarak hem kültür yapısı hem de ticaret yapısı incelenerek disiplinler arası çalışma yapılması planlanmaktadır.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, kültürlerarası farklılıkların uluslararası ticarete etkisi Hofstede’in Kültürel Boyutlar Teorisi kapsamında değerlendirilerek ve uygulamadan elde edilen vakaların değerlendirilmesi yapılarak Türkiye-İran ticaret analizi karşılaştırmalı tespit yöntemi ile yapılarak ticaretteki artış ya da düşüşe uygun çözüm önerileri sunulacaktır.

4.4. Hofstede'in Kültürel Boyutlarında İran

Tablo 10

Hofstede'in Kültürel Boyut Teorisine Göre İran Analizi

Ülke	Güç Mesafesi	Bireysellik	Erillik	Belirsizlikten Kaçınma	Uzun Döneme Yönelim	Hoşgörülülük
İran İslam Cumhuriyeti	58	41	43	59	14	40

Kaynak: "Country Comparison", 2022

4.4.1. Güç Mesafesi Boyutu

İran, Güç Mesafesi Boyutu'ndan 58 puan alarak ortalamanın üzerinde hiyerarşiye yatkındır. İran toplumunun patronlarına, kendinden üst yöneticilerine vb. önemli derecede bağımlılığı bulunmaktadır. Burada ast-üst ilişkisi yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Bundan dolayı patronlar otokratik yapıdadır. Astlar, rahatlıkla ve doğrudan üstlerine ulaşamazlar. Aralarında güç mesafesi fazlasıyla hissettirilmektedir. Bu durum İran'da aile, okul, toplum gibi tüm kurum ve kuruluşlarda geçerlidir.

4.4.2. Bireysellik ve Kolektivizm Boyutu

İran, Bireysellik Boyutu'nun analizine göre 41 puan alarak kolektivist bir toplum olarak kabul edilmektedir. Kolektivist bir kültüre sahip olan İran'da aile çok önemli bir kavramdır. İran'da çocuklar evlenene kadar ebeveynleriyle birlikte yaşamaktadırlar. Boşanan çiftler yeniden evlenene kadar ebeveynlerinin yanına dönmektedirler. Çünkü İranlılar, ailenin sağladığı kolay hayata ve duygusal desteğe fazlasıyla bağımlıdır (Koutlaki, 2010, s. 25).

Aile kavramının önemi İran'da iş hayatında da geçerlidir. İşe alım ve terfi kararlarında tanıdık, aile bağları gibi ilişkilerin etkisi büyüktür.

4.4.3. Erillik ve Dişilik Boyutu

İran, Erillik Boyutu'ndan 43 puan alarak eril uca kayan feminen bir toplumdur.

İran toplumunun üyeleri yaşamak için çalışmaktadırlar. İş, aile, okul vb. yerlerdeki çatışmalar ve anlaşmazlıklar müzakere yoluyla çözülmektedir. İran toplumunda, hastalık, kaza ya da acil bir durum nedeniyle randevuların iptal edilmesi ya da kaçırılan toplantılar için özür dilemek şefkat ve anlayışla karşılanmaktadır (Koutlaki, 2010, s. 28).

İran toplumunda basit yaşantıdan daha çok gösterişli bir hayatı tercih etmektedir. Sosyal statünün işareti olan zenginlik İran toplumu için önemlidir. İran kültürü feminen bir toplum olmasına rağmen bu bakımdan eril uca doğru kaymaktadır (Koutlaki, 2010, s. 28).

4.4.4. Belirsizlikten Kaçınma Boyutu

İran, Belirsizlikten Kaçınma Boyutu'nda 59 puan alarak yüksek derecede belirsizlikten kaçınma eylemi sergileyen ülkelerden biridir.

İran toplumunun gelenekselliği koruma, yeni fikirlere açık olmama gibi özellikleri yüksek derecede belirsizlikten kaçınma örneğidir.

İran'da iş dünyasında tanıdıklarla veya referanslar aracılığıyla tanışılan kişilerle iş yapılmaktadır. İranlılar, öngörülemeyen ve bilinmeyen durumlardan hoşlanmamaktadırlar. Bundan dolayı mevcut düzenlerini koruyarak yeni atılımlardan kaçınmaktadırlar. Yeni ve gizemli fikirlere karşı hoşgörüsüzlerdir.

4.4.5. Uzun Döneme Yönelim Boyutu

İran, Uzun Döneme Yönelim Boyutu'ndan 14 puan alarak kısa döneme yönelim gösteren ülkelerden biridir.

İran toplumu geleneğine ve geçmişe bağlı bir toplumdur. İş dünyasında da İran, şu anki mevcut durumlarına ve geçmişteki durumlarından yola çıkarak hareket etmektedir. İran gibi kısa döneme yönelim gösteren toplumlarda vizyonun gerçekleştirilmesinden daha çok şimdiki zaman ve geçmiş daha önemlidir. Bundan dolayı uzun bir zaman diliminde istenilenleri gerçekleşmesini beklemek yerine kısa dönemde hızlı çözümler üretmek İran için daha elzemdir.

4.4.6. Hoşgörülülük ve Kısıtlayıcı Boyutu

İran, Hoşgörülülük ve Kısıtlayıcı Boyutu'ndan 40 puan alarak kısıtlanmış bir toplum olarak sayılmaktadır.

İran gibi kısıtlanmış toplumlarda, kontrol mekanizması devrededir. Hoşgörülülük, sosyalleşme, duygularını belli etme ve öne çıkarma gibi davranışlar daha arka planda kalarak belli edilmemektedir.

4.5. Hofstede'in Kültürel Boyutlarında Türkiye

Tablo 11

Hofstede'in Kültürel Boyut Teorisine Göre Türkiye Analizi

<i>Ülke</i>	<i>Güç Mesafesi</i>	<i>Bireysellik</i>	<i>Erillik</i>	<i>Belirsizlikten Kaçınma</i>	<i>Uzun Döneme Yönelim</i>	<i>Hoşgörülülük</i>
Türkiye	66	37	45	85	46	49

Kaynak: "Country Comparison", 2022

4.5.1. Güç Mesafesi Boyutu

Türkiye, Güç Mesafesi Boyutu'ndan 66 puan almış güç mesafesinin yüksek olduğu ülkelerden biridir. Türk kültüründe güç merkezileşmiştir. Hiyerarşik, bağımlı ve patronlara

kolaylıkla erişilemeyen bir düzen mevcuttur. İş yerinde çalışanlar, inisiyatif kullanmaktan çekinen, üstlerinin verdiği vazifeleri yerine getiren yapıya sahiptir.

Türk kültüründe, daima iş, okul, aile vb. yapılarda kontrol bulunmaktadır. İçinde bulunulan kurumda -ailede anne-babanın, okulda öğretmenlerin, iş yerinde yöneticilerin-üstlerin söyledikleri yerine getirilir.

4.5.2. Bireysellik ve Kolektivizm Boyutu

Türkiye, Bireysellik ve Kolektivizm Boyutu'ndan 37 puan olarak kolektivist bir toplumdur.

Türk kültüründe 'biz' kavramı fazlasıyla önemlidir. İçinde bulunulan grupta -kurum ve kuruluşlar, aile vb.- güven ilişkisi kurularak kolektif olarak hareket edilmektedir. Güven ve sadakat, Türk kültüründe önceliğe sahip değerlerdir.

4.5.3. Erillik ve Dişilik Boyutu

Türkiye, Erillik ve Dişilik Boyutu'ndan 45 puan alarak dişilik ekseninde yer alan bir toplumdur.

Türk toplumunda iş, aile, okul vb. kurumlarda yaşanan veya yaşanacak çatışmalarda fikir birliği ile çözüm bulunması önemlidir. Fikir ayrılıklarında büyük çatışmalar yerine daha ılımlı tartışmaların sonucunda çözüm yoluna gidilmektedir.

Türk kültüründe, sosyal hayat, boş zaman, toplum üyelerinin birbirleriyle vakit geçirmesi önem taşımaktadır.

4.5.4. Belirsizlikten Kaçınma Boyutu

Türkiye, Belirsizlikten Kaçınma Boyutu'ndan 85 puan alarak ortalamanın katbekat üzerinde yüksek derecede belirsizlikten kaçınma davranışı gösteren ülkelerden birisidir.

Türk kültürü, fazlasıyla kurallara ve geleneklere bağlı bir toplumdur. Kurallar, Türk toplumu için kaygılarının en aza indiren normlardır.

Yeni ve ne olacağı belli olmayan eylemlerden hoşlanmazlar. Şimdiki zamana, geleneğe ve ritüellere bağlı bir toplumdur.

4.5.5. Uzun Döneme Yönelim Boyutu

Türkiye, Uzun Döneme Yönelim Boyutu'ndan 46 puan alarak ortalamaya yakın bir eylem göstermektedir. Türk toplumu için kesin bir ifadeyle kısa döneme veya uzun döneme yatkın bir ülke demek doğru değildir.

Türkiye hem kısa döneme hem de uzun döneme arasında kalmış özellikler gösteren bir kültüre sahiptir.

4.5.6. Hoşgörülülük ve Kısıtlayıcı Boyutu

Türkiye, Hoşgörülülük ve Kısıtlayıcı Boyutu'ndan 49 puan alarak ortalama bir eylem sergilemektedir. Tıpkı, Uzun Döneme Yönelim Boyutu'ndaki gibi Türkiye için ne hoşgörülü ne de kısıtlayıcı bir toplum demek mümkün değildir.

4.6. Hofstede'in Kültürel Boyutlarında İran-Türkiye Analizi

Türkiye ve İran İslam Cumhuriyeti, Hofstede'in Kültürel Boyutlar Teorisinin Güç Mesafesi İndeksi' ne göre aldığı değerlerle birbirilerine benzer bir yapıya sahip olduğu gözlemlenmektedir (66-58). Her iki ülkede ortalamanın üzerinde yüksek güç mesafesine sahiptir. İki ülkede de iş, okul ve aile yapılarında üstlere, anne-babaya ve öğretmenlerine karşı bağımlılık mevcuttur.

İran'da teokratik bir cumhuriyet hâkim olmasına rağmen tarihsel olarak incelendiğinde otoriterlik hâkim olmuştur. Aynı zamanda Türkiye'de de yönetim şekli cumhuriyet olmasına rağmen iş, aile vb. kurum ve kuruluşlarda otorite önemli sayılmaktadır. Bundan kaynaklı özellikle iki ülkenin başta devlet kurumlarında çalışanlar olmak üzere özel

sektördeki esnek olmayan iş yerlerinde üstlerine saygı ve hizmet, onların söyledikleri vazifeleri gerçekleştirmek büyük önem taşımaktadır.

Bu durum aynı şekilde iki ülkenin aile yapılarında da benzerdir. Ailede baba figürü otoriteyi elinde bulunduran kişidir. Her iki ülkede de babanın sözüne hürmet edilmekte ve saygı gösterilmektedir.

Nispeten Türkiye değeri, İran değerinden daha yüksektir. Lakin güç mesafesi boyutu özellikleri incelendiğinde de iki ülke de benzer özellikler olduğu tespit edilmektedir.

Hofstede'in Bireysellik ve Kolektivizm İndeksi' ne göre hem Türkiye hem de İran aldığı değerlerle kolektivist (toplumcu) ülkelerden sayılmaktadır (37-41).

Her iki ülkede de “ben” kavramı yerine “biz” kavramı öne çıkmaktadır. İş ortamında İranlılar ve Türkler ekipler haline çalışmaktadır. Önemli olan kişiden çok grubun faydasına olan işlerdir. Bu yönden hem İranlılar için hem de Türkler için grubun çıkarları ön planda tutulmaktadır.

İki ülkede de aile ortamında da kolektivist bir yaklaşım görülmektedir. Ebeveynler çocuklarını kendilerine bağımlı olarak yetiştirmektedir. Böylelikle kolektivizm bilinci ailede başlamaktadır.

Kolektivizm Boyutu toplumdaki yaşam olarak incelendiğinde Hofstede'in (2010) *“Yurttaşların zihinsel yazılımlarındaki bireycilik ne kadar zayıfsa, devletin ekonomik hayatta baskın bir rol oynama olasılığı o kadar artar”* (s.125) ifadesi İran ve Türkiye için geçerli olmaktadır. İki ülkede de ekonomik yaşam kolektif çıkarlara dayanarak ilerlemektedir. İran ve Türkiye gibi kolektivist ülkelerde ticari sektörde aile işletmelerinin sayısı fazladır.

Hofstede'in Erillik ve Dişilik Boyutu'ndan Türkiye ve İran birbirine yakın değerler olarak feminen toplumlar arasında sayılmaktadır (45-43).

Her iki ülkede feminen bir yapıda değerlendirilse de bazı özellikleri Hofstede'in eril eksenine doğru kaymaktadır. İran'da iş ortamında üstler astlarına karşı daha çözümcü ve

ılımlı yaklaşarak feminen özellikler göstermektedir. İki ülkede de insanlar yaşamak için çalışmaktadırlar. İş yerlerinde ödüllere kişiye bağlı değil kurumca kazanılmaktadır. Kurum tüm çalışanlarına eşit şekilde ödülü paylaşmaktadır.

Tüm bu feminen özelliklerin yanında İran'da ve Türkiye'de zenginliğin bir statü belirtisi olması bu toplumların eril uca kaydığının belirtisidir. Özellikle İran'ın iş dünyasındaki coğrafi zenginliği ve konulan ambargolarının etkisiyle iddialı ve rekabetçi davranması erkeksi toplumun özelliklerindedir.

İki ülke de Belirsizlikten Kaçınma Boyutu'nun sonuçlarına göre belirsizlikten kaçınan toplumlar arasındadır. Lakin iki ülke de belirsizlikten kaçınma eylemi gösterse de Türkiye İran'a göre katbekat yüksek derecede belirsizlikten kaçınmaktadır (85-59).

İranlılar, iş ortamında katı kurallar koyarak ve uygulayarak çalışanların ve kuruluşların belirsizlik karşısında oluşabilecek sıkıntılara karşı korumaktadırlar. İranlılar'ın belirsizliğe karşı toleransları düşük seviyededir. Aynı durum Türk toplumu içinde geçerlidir. Sadece İran'a kıyasla Türk kültüründe belirsizlikten kaçınma seviyesi fazlasıyla kendini göstermektedir. Özellikle yeni mezun ya da iş değiştirmek isteyenlerin önceliği genellikle kamu kuruluşlarında çalışmaktır. Çünkü kamu kuruluşlarının garantililiği -maaş, sigorta, sosyal haklar vb.- Türk toplumu için belirsizliği ortadan kaldırmaktadır.

İki toplumda da yazılı bir kural olmamasına rağmen kişilerin medeni durumları işe alım, terfi vb. süreçlerde önem arz etmektedir. Özellikle evli olan veya bekar kişiler işin pozisyonunun getirdiği avantaja göre seçilmektedir. Bu durum, yapılacak işten doğan belirsizliği ve riskleri önlemek için önemlidir.

Hofstede'in Uzun Döneme Yönelim Boyutu'ndan Türkiye ve İran aldığı değerlerle kısa dönem odaklı ülkelerdendir (46-14). İran'da Türkiye'ye göre fazlasıyla kısa döneme odaklılık hissedilmektedir. İran toplumunda alan ne olursa olsun -aile, okul, iş vb.- her zaman dini inançlar tarihsel yapısının bu zamana kadar getirdiği gelenekler uygulanmaktadır. Bu durum iş dünyasında da kendini hissettirmektedir. İran, çalışma alanında toleransı az, sabırsız

ve kısa vadede hızlı çözümlere ulaşmayı amaçlayan bir yapıya sahiptir. Bu durum Türk kültürü için de geçerlidir. Türk toplumunda da İran toplumunda olduğu gibi başta iş alanı olmak üzere birçok alanda inançlara saygı, acelecilik ve seri çözüm üretme mevcuttur.

Hofstede'in kültürel boyutlarına sonradan eklenen son boyut olan Hoşgörülülük ve Kısıtlayıcı Boyutu'na göre Türkiye ve İran aldığı değerlerle kısıtlayıcı toplumlardan sayılmaktadır (49-40).

İki toplum da ortalama bir puan aldığından doğru baskın kısıtlayıcı özellikleri bulunmamaktadır. Lakin hoşgörülülük ve kısıtlayıcı boyutu toplumun üyelerinin toplum içerisindeki memnuniyetlerini ölçen bir endeks olduğundan dolayı iki toplumda da ortalama özellikler gözükmemektedir. Türk ve İran kültüründe de iş, aile ve okul ortamlarında hoşgörülülük ve kısıtlanma durumu farklılık göstermektedir. Bazı iş yerleri çalışanlarını kısıtlayıcı kurallar uygularken bazıları çalışanlarının yaşadığı sıkıntı ve sorunları sevecenlikle karşılamaktadır. Özellikle her iki kültürde de kamu kuruluşlarında yapılan hatalara karşı işin işleyişi için tolerans gösterilse bile çalışan bakımından kısıtlayıcı veya cezalandırıcı durumlar ortaya çıkabilmektedir.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada İran İslam Cumhuriyeti'nin ticaret kültürü incelenerek Türkiye ve İran arasındaki uluslararası ticarete kültürel farklılıkların veya benzerliklerin etkisinin olup olmadığına değinilmiştir. Bu araştırmada özellikle İran'ın seçilmesinin nedeni; yapılan çalışmalarda genellikle İran'ın ticaretinin incelenmesi ve ticaret kültürüne değinilmemesinden kaynaklıdır.

Bilindiği üzere İran, tarihi medeniyetlerden birisidir. Dünya tarihine her açıdan katkısı bulunmuştur. Bunun ana nedeni ise coğrafyası ve bağımsız bir imparatorluk oluşudur. Tarihsel olarak incelendiğinde tarihe damga vuran tüm medeniyetlerin birleştiği nokta İran'dır. Hindistan, Avrupa, Çin ve Afrika'nın ortak olarak kesiştiği alan İran bölgesidir. Bundan dolayı dünyada ticaretin sadece para değil, bilginin, ideolojilerin, yaşayış şekillerin vb. sağlandığı en önemli uygarlıktır.

Türkiye, Ortadoğu bölgesinde yer almasa da o bölgedenmiş gibi sayılan, İran ise Ortadoğu bölgesinde bulunan ülke olmasına rağmen iki ülkede Ortadoğu bölgesinin etkisinden uzak farklı bir kültür haritasına sahiptir ve farklı bir yol izlemektedir. Asırlar öncesinde Osmanlı ve Pers İmparatorluğu olarak birbirleriyle etkileşimleri başlayan Türkiye ve İran benzer tarih, ekonomik, siyasi ve kültür yapılarına sahiptir.

Bu yapılarda benzerlik gösteren Türkiye ve İran, bunları birbirleriyle olan ticaretlerine yansıtıp yansıtmadıklarını Hofstede'in Kültürel Boyutlar Teorisi'nden elde edilen bulgulara göre değerlendirilerek aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Türkiye ve İran arasındaki kültürel benzerliklerin uluslararası ticarete olumlu etkisi vardır.

Türkiye ve İran kendilerine has kültürel özelliklere sahip olsalar da özellikle ticari müzakerelerde birbirlerine çok da yabancı olmayan yapılarından dolayı saygı gösterip

hareket ederek ticaretlerine olumlu katkılarda bulunmaktadırlar. İran ticaret kültüründen ve vakalardan elde edilen bilgilere göre İranlılar, Türkiye ile yaptığı iş müzakerelerinde oldukça ılımlı ve samimi davranışlar sergilemektedir.

2. *Tarih boyunca etkileşim halinde bulunan Türkiye ve İran arasında uluslararası ticaret anlamında önemli bir ilişki vardır.*

Yüzyıllar öncesinden Osmanlı ve Pers İmparatorlukları ile başlayan Türkiye ve İran etkileşimi benzer tarih, önemli olaylar, coğrafya vb. özelliklere sahip olduklarından dolayı uluslararası ticarete de önemli bir ilişkileri mevcuttur. Vakalardan elde edilen bulgulara göre İran topraklarında yüzyıllarca Türkler de var olduğundan dolayı Türkiye ve İran arasındaki uluslararası ticaretteki ilişki yadsınamaz bir gerçektir.

3. *Tarih boyunca insanoğlunun yaşantısına derinden etki eden en önemli unsur olan dinin, Türkiye ve İran arasındaki uluslararası ticarete ve toplumları arası etkileşimde önemli bir etkisi vardır.*

Din, her zaman toplumların yapısını etkileyen ve onları şekillendiren en önemli kültür bileşenlerinden biri olmuştur. Türkiye yüzyıllar boyunca çeşitli inançlara sahip olan milletleri bünyesinde barındırır da daima İslamiyet'i benimseyen bir ülke olmuştur. İran ise bugün de dâhil olmak üzere önemli ideolojilerin ülkesi sayılmaktadır. Birçok inanç - Zerdüştlük, Manihaizm, Yahudilik- İran toplumunda doğmuş ve önemli ilerlemeler kat etmiştir. 1979 İran Devrimi ile devletin resmi dini İslam olmaktadır. Türkiye ile aynı dine mensup olmasına rağmen İran ve Türkiye arasında mezhep farklılığı bulunmaktadır. İran'da daha çok İslam'ın Şii İslam mezhebi, Türkiye'de ise İslam'ın Sünni mezhebi hâkimdir. Aynı dini inanca sahip olmalarına rağmen farklı mezhepleri savunmalarından dolayı hem uluslararası ticarete hem de toplumlar arası etkileşimde bu durumun önemli bir etkisi bulunmaktadır. Vakalardan elde edilen bulgulara göre İslam dininin gerekliliklerinden kaynaklı benzer kültürel yapılara sahip olmaları Türkiye ve İran arasındaki uluslararası ticaretteki iş müzakerelerinde de önemli bir etkiye sahiptir.

4. *Dilin, Türkiye ve İran arasındaki uluslararası ticarete toplumlar arası etkileşimde önemli bir etkisi vardır.*

Türkiye’de Ural-Altay dil ailesine mensup Türkçe konuşulmakta iken İran’ın resmi dili Hint-Avrupa dil ailesine mensup Farsça’dır. İki ülkenin yüzyıllar boyunca olan etkileşimi sayesinde Türkçe’de birçok Farsça kökenli kelime bulunmaktadır. Aynı zamanda İranlılar’ın genel bir çoğunluğu ticari amaçlı iş müzakereleri sırasında Türkçe konuşulmasından rahatsız olmamaktadır.

5. *Teknolojinin, Türkiye ve İran arasındaki uluslararası ticarete toplumları birbirine yaklaştırmada ve uzaklaştırmada önemli bir etkisi bulunmaktadır.*

Küreselleşmenin etkisiyle her alanda -sağlık, ticaret, eğitim vb.- etkisini gösteren teknoloji Türkiye-İran ticaretinde de önemli bir dinamiktir. Teknolojinin gelişmesi özellikle deniz ve kara ticaretini etkileyerek, gemilerin (Gürler, 2021, s.25) ve kara taşıtlarının teknik özelliklerini ilerleterek ticarete önemli gelişmeler sağlanmasına imkân tanımaktadır. Aynı zamanda teknolojinin ilerlemesinden kaynaklı son yıllarda artan talep ile olumlu bir ivme kazanan hava taşımacılığını da etkilemektedir (Çelem, Uysal ve Durmaz, 2021, s.23)

6. *Sosyal yapının, Türkiye ve İran arasındaki uluslararası ticarete toplumların birbirine yakınlaşmasında veya uzaklaşmasında önemli etkisi vardır.*

Türkiye ve İran’da birbirine benzer lakin belli noktalarda da birbirinden ayrılan sosyal yapılar mevcuttur. Sosyal yapıların benzerliği İran ile yapılan ticari müzakerelerde olumlu etkisini göstermektedir.

7. *Değer ve tutumların, Türkiye ve İran arasındaki uluslararası ticarete toplumları birbirine yaklaştırmada veya uzaklaştırmada önemli bir etkisi vardır.*

Her iki ülkede geleneksel yapılarına düşkün toplumlardır. İki ülkede geçmişe, geleneğe ve inançlarına düşkündür. İnançlarından doğan değer ve tutumlar iki ülkenin de her alanında etkisini göstermektedir. İki ülke de misafiri en güzel şekilde ağırlamaktan keyif almaktadır. Bu durum vaka çalışmasında da belirtildiği üzere iş müzakerelerinde de kendini göstermektedir. Kendilerine has değer ve tutumlara sahip olan İran ve Türkiye benzerliklere sahip olmalarından dolayı uluslararası ticarete toplumları birbirine yaklaştırmada önemli bir etkisi vardır.

Sonuç olarak teorik bilgilerin ışığında vaka çalışmalarından da elde edilen bilgiler de görüldüğü üzere İran kültürü her alanda -iş, okul, aile vb.- kendini göstermektedir. İran kültürel yapısının özelliklerini iş müzakerelerinde de yansıtmaktadır. İran ve Türkiye'nin uluslararası ticaretinin temelinde kültürlerarası farklılıkların etkisi olsa da maddi unsurlar -ekonomik ve siyasi- daha çok etki göstermektedir. 21. yüzyılın başlarından itibaren Türkiye ve İran arasında komşu ülkeler ile sıfır sorun siyaseti izlenmesi yönünde alınan kararlarla ticaret fazlasıyla artmıştır. Öncesinde İran'a uygulanan yaptırımlardan dolayı İran'ın tam olarak ticaretini istediği yönde gerçekleştirememesi kapasitesinin altında ticari seyir izlemesine neden olmuştur. Aynı zamanda Türkiye ile yaşadığı siyasi ve ekonomik sorunlar İran ile Türkiye ticaretini fazlasıyla etkilemektedir. Bunların çözümü için Türkiye ile İran arasında daha fazla ticareti arttırıcı politikalar benimsenerek yol kat edilebilir.

Siyasi ve ekonomik sorunların dışında genellikle uluslararası ticarete göz ardı edilen kültür kavramı ülkelerin birbirleriyle ticareti arasında çok önemli bir dinamiktir. Kültürlerarası farklılıklar, Türkiye-İran ticaretini olumlu ve olumsuz yönde etkilemektedir. Kültür, toplumların yapısını yansıtan bir ayna görevindedir. Bundan dolayı ticaret sırasında bunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Türkiye ve İran arasında yapılan ve yapılacak ticaretin artışını etkileyebilecek çözüm önerileri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

İran ile yapılacak uluslararası ticaret sırasında dikkat edilmesi gereken önemli hususlar bulunmaktadır. Bu hususlar maddi ve manevi olarak ikiye ayrılabilir. Maddi

hususlar, ekonomik olmak üzere ticaretteki kanunlar -ticaret kanunu, vergi kanunu, mevzuatlar vb.-, ambargolardan kaynaklı dikkat edilmesi gerekenler diye sıralanabilir. Manevi hususlar ise müzakerelerin olumlu geçmesini sağlaması açısından karşı tarafın kültürünü öğrenip saygı göstererek hareket edilmesi denebilir.

Maddi hususlar konusunda İran ile ticaret yapacak iş insanlarının dikkat etmesi gerekenler öneri niteliğinde şu şekilde sıralanabilir:

İran ile yapılacak uluslararası ticarete öncelikle İran pazar araştırması yapılarak gerekli bilgiler edinilmelidir. Bu bilgiler içerisinde İran'daki iş sektörleri, iş sektörlerindeki şirketler, şirketlerin ticarete konu olan ürünleri ve tüm bunlar hakkındaki raporlar incelenerek hareket edilmelidir.

Sonrasında ve en önemlilerden biri olan inceleme İran'a uygulanan ticaretteki yaptırımların kapsamlı olarak öğrenilmesidir. Çalışmada da değinildiği üzere ABD'nin İran'a yönelik uyguladığı yaptırımlar sonucunda İran ile yapılan ve yapılacak ticaretler sınırlandırılmış. Bu kısıtlamalar doğru bir şekilde öğrenilmeli ve ona göre hareket edilmelidir. Bunun için hukuki yardım ve danışmanlık önerilmektedir.

Devamında araştırmada da belirtildiği üzere İran'ın üye olduğu uluslararası kuruluşlar öğrenilerek ona göre hareket edilmelidir. Çünkü İran, Dünya Ticaret Örgütü'ne üye devlet olmamasından dolayı ticari uyuşmazlıklar çıkması durumunda sorunlar yaşanabilir. Bunların yaşanmaması için hukuki bir şekilde inceleme yapılarak İran'la ona göre hareket edilmelidir.

İran'daki yaptırımlardan dolayı ticarete konu olan birçok ürünün ithalatı ve ihracatı yasaktır. Bu ürünlerin neler olduğu öğrenilerek bu ürünlerin ticareti konusunda İran'la görüşülmemelidir.

Tüm bunlara istinaden İran ile yapılacak tüm ticari faaliyetlerde hukuki destek alınması işlerin işleyişi bakımından daha sağlıklı olacaktır.

Manevi hususlar konusunda İran ile ticaret yapacak iş insanlarının dikkat etmesi gerekenler öneri niteliğinde şu şekilde sıralanabilir:

Öncelikle her toplumun olduğu gibi İran'ın da kendine özgü bir kültürü bulunmaktadır ve bunu iş hayatlarında da fazlasıyla hissettirmektedirler. Bunun için İran kültürünü başlangıç seviyesinde de olsa öğrenmek gerekmektedir.

İranlılar iş toplantıları sırasında aceleci davranılmasından hoşlanmadığı için sabırlı davranılması gerekmektedir.

İş konuşmaları dışında İranlılar, kendi köklü tarihlerinden konuşmaktan hoşlandıkları için az da olsa İran tarihi, önemli günleri öğrenilmelidir. Lakin ABD ve Körfez ülke sorunlarına değinilmemesi gerekmektedir.

İran İslam Cumhuriyeti, tatili en fazla olan ülkelerden birisidir. Bundan dolayı iş toplantıları planlamak isteyenler kesinlikle İran takvimine göre hareket etmelidir.

İranlılar iş toplantıları sonrasında misafirlerini evlerinde ya da dışarıda ağırlamayı pek sevmektedir. Bundan dolayı misafirlğe giderken hoşlanacakları şeyleri öğrenip onları hediye etmek önemlidir. Bu durum, İranlılarla olan iş ilişkisini daha da sağlamlaştıracaktır.

İranlılar ile yapılacak yüz yüze görüşmelerden en az bir hafta önce iletişime geçilmelidir. E-postalara genellikle hızlı cevap vermezler. Bundan dolayı telefonla arayarak buluşma günü ve saati teyit edilmelidir.

İran, geleneksel bir toplumdur. Teknolojik -e-posta, görüntülü konuşma vb.- görüşmelerden çok yüz yüze görüşmeler yapılmalıdır.

İran ile yapılan müzakerelerde kesinlikle tercüman gerekmektedir. Farklı ülkelerin dillerine saygı göstermektedirler lakin kendileri resmi dilleri olan Farsça'yı kullanmayı tercih etmektedirler. Genellikle toplantılarda İngilizce kullanılmaktadır.

ABD ya da Avrupa gibi hızlı çözümler üretmek, işi hemen konuşup bitirmek İranlılar ile olan müzakerelerde doğru bir tercih olmayabilir. İranlılar iş toplantıları sırasında konuyu uzatmayı, ağır bir şekilde ilerlemeyi sevmektedirler. İranlılarla ilgili iş toplantılarında aceleci davranmamak gerekmektedir.

İranlılar, tanıdıklarla iş yapmayı tercih etmektedirler. Bundan dolayı iş bağlantıları kurmadan önce İran'da olacak fuarlara katılarak iş ilişkileri kurup, geliştirmek faydalı olacaktır. Fuar olmadığı durumlarda ise referans aracılığıyla İranlılarla iş ilişkisi kurulması önemli olacaktır.

İran kültürünü öğrenmek kadın ve erkeklere nasıl selam verileceğini öğrenme konusunda da önemlidir. İş toplantıları sırasında kadınların eli sıkılmamalıdır, baş ile selam verilebilir.

Kültür faktörü, yukarıda bahsedildiği gibi İran'ın ticari ilişkilerini fazlasıyla etkileyen bir dinamiktir. İran ile yapılacak ticaretteki seyri olumlu yönde ilerletmek isteyen iş insanları İran'ın kültür yapısı hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

KAYNAKÇA

7 Tales of Iranian Hospitality. (Mart, 2020). Erişim adresi <https://www.mypersiancorner.com/7-tales-of-iranian-hospitality/>

Adeleke, A. (2005), "Islam and Hausa Culture", *Lagos Historical Review*, Sayı 5/1, 99-110. doi:[10.4314/lhr.v5i1.32526](https://doi.org/10.4314/lhr.v5i1.32526)

Afhami, R., Danesh, N., & Mohammadi-Zarghan, S. (2019). Magical Thinking and Superstitious Beliefs in Iranian Culture. *Journal of Cultural Cognitive Science*, 3(1), 21-29. DOI: 41809-019-00026-4

Agodzo, D. (2015). Six Approaches to Understanding National Cultures: Hofstede's Cultural Dimensions. doi:10.13140/RG.2.1.5041.8009.

A Guide to Superstitions in Iran. (Nisan, 2018). Erişim adresi <https://www.mypersiancorner.com/superstitions-in-iran/>

Akman, Ç. (2019). İran İslam Cumhuriyeti'nin Yönetim Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. *International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 6 (38), s.1627-1640. DOI: 10.26450/jshsr.1230

Amuzegar, J. (1997). Iran's Economy and the US Sanctions. *The Middle East Journal*, 51 (2), 185-199.

An Introduction to World Religions. (Aralık, 2021). Erişim adresi <https://www.dcu.ie/sites/default/files/inline-files/an-introduction-to-world-religion-judaism.pdf>

Anonby, E. Taheri-Ardali, M. ve Hayes, A. (2019). The Atlas of The Languages of Iran (ALI): A Research Overview, *Iranian Studies*, 52(1-2), 199-230. DOI: 10.1080/00210862.2019.1573135.

Applegate, L. R. (2000). Zoroastrianism and Its Probable Influence on Judaism and Christianity. *Journal of Religion & Psychological Research*, 23(4).

Arasaratnam, L. A. (2011). *Perception and Communication in Intercultural Spaces*. Lanham, MD: University Press of America.

Aslan, M. (2021). 2021 Yılı İlk İki Ayında Türkiye-İran Ticareti. İran Araştırmaları Merkezi (İRAM). Erişim adresi <https://iramcenter.org/>

Ata, B. Ve Eren, T. M. (2017). Dış Ticaret-Ekonomik Büyüme İlişkisi: İran Örneğinde Bir Nedensellik Analizi. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 2 (4) , 329-346. DOI: 10.25229/beta.365114.

Axtell, R. E. (1998). *Gestures: The Do's and Taboos of Body Language Around the World*. New York, NY: Wiley.

Azizi, N. Y. ve Erdem, M. T. D. (2009). *Zerdüştiliğin Kutsal Kitabı (Avesta) Üzerine Bir Araştırma* (Doctoral dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (Dinler Tarihi)).

Bardakçı, H. (2012). *Kültür ve Ticaret*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Barutçugil, İ. (2011). *Kültürler Arası Farklılıkların Yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.

Beit-Hallahmi, B. (2014). *Psychological Perspectives on Religion and Religiosity*. Routledge.

Beyers, J. (2017), "Religion And Culture: Revisiting A Close Relative". *HTS Teologiese Studies / Theological Studies*, 73/1. Doi: [10.4102/hts.v73i1.3864](https://doi.org/10.4102/hts.v73i1.3864)

Bulduker, G. (2020). Estetik Algımızda Ahilik Kültürünün Önemi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (47), 23-38. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/54786/596418>

Caba-Maria, F. I. (2021). Examining the Efficiency of Current International Economic Sanctions Concerning Iran. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 18, 462-471.

Can, E. (2012), *Uluslararası İşletmecilik* (6. Baskı), İstanbul: Beta Yayıncılık.

Chehabi, H. E. (1991). *Religion and Politics in Iran: How Theocratic Is the Islamic Republic?* Daedalus, 69-91.

Chen, G-M., ve Starosta, W. J. (2005). *Foundations of Intercultural Communication*. Lanham, MD: University Press of America.

Chumakov, A.N. (2016). International Organizations. *Lomonosov Moscow State University*. DOI:[10.13140/RG.2.1.2438.6644](https://doi.org/10.13140/RG.2.1.2438.6644)

Coşkun, R. Taş, A. ve Çitçi. (2016). *Küreselleşme ve Uluslararası İşletmecilik*. İstanbul: Adra Yayıncılık.

Country Comparison. Erişim adresi <https://www.hofstede-insights.com/country-comparison/iran/> (20.01.2022).

Crane, K. Lal, R. ve Martini, J. (2008). *Iran's Political, Demographic, and Economic Vulnerabilities* (Vol. 693). Rand Corporation.

Curtis, G. E. ve Hooglund, E. (2008). *Iran: A Country Study: A Country Study*. Government Printing Office.

Çay, A. (2014), "Türk Kültürü ve Kaynakları", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1/1, 49-66. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/omuefd/issue/20252/215023>

Çelem, B.P. Uysal, E. ve Durmaz, V. (2021). Yeşil Havalimanı Kriterleri: Fark Yaratan Uygulamalar. Durman, V. (Der.), *Sürdürülebilirlik için Akademik Araştırmalar-I* içinde (s. 21-44). İstanbul: Karadeniz Kitap.

Çitlioğlu, E. (2015). *İran'ı Anlamak*. Ankara: Başkent Üniversitesi.

Çitlioğlu, E. (2015). İnan'ı Anlamak. B, Oran. (Ed.). *Türk Dış Politikası*, İstanbul: İletişim, 28.

Çomak, H. Ve Sancaktar, C. (2014). *Ortadoğu analizi: İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve Arap Baharı*. İstanbul: Beta Yayınları.

Daban, E. Z. ve Daban, C. (2018). Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İnan Savaşı, Kuveyt'in İşgali ve ABD'nin Irak'a Müdahalesi. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 83-109. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aeuiibfd/issue/38137/440282>

Dainton, M., ve Zelle, E. D. (2011). *Applying Communication Theory for Professional Life: a Practical Introduction* (2nd. ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Daniel, E.L. ve Mahdi, A.A. (2006). *Culture and Customs of Iran*. London: Greenwood Press.

De Lange, N. (2000). *An introduction to Judaism*. USA: Cambridge University Press.

Dışişleri Bakanlığı (DB). *İnan'ın Siyasi Görünümü*. Erişim adresi <http://www.mfa.gov.tr/iran-siyasigorunumu.tr.mf> (15.12. 2021).

Edi, A. (2019). İnan'da İslam Devrimi Öncesi Siyasi Olaylara Bakış "Ak Devrim ve Lale Meydanı Katliamı". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (66), 731-744. Erişim adresi <https://eds.s.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=4647ba67-35f6-4976-954d-d4bf4157c8d0%40redis>

Erden Özsoy, C. (2018). "Küreselleşme Sürecinde Dış Ticarete Kültür Farklılıklarının Yönetimi", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10/2, 37-50. Erişim adresi <http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr/tr/pub/issue/40301/400166>

Estimated Percentage Range of Shia by Country. (Aralık, 2021). Erişim adresi <https://www.pewresearch.org/>

Fahimifard, H. Karimzadeh, M. Falahi, M. ve Seifi, A. (2020). Examination of Iran's Factor Content of Trade using International Input–output Tables. *International Economics Studies*, 50(1), 13-28.

Foltz, R. (2013). *Religions of Iran: From Prehistory to the Present*. Simon and Schuster.

Garthwaite, G.R. (2021). *İran Tarihi: Pers İmparatorluğundan Günümüze...* (Çev. Fethi Aytuna). İstanbul: İnkılap Kitabevi. (Orijinal yayın tarihi, 2005)

Giddens, A. (2005). *Sociology* (4. Baskı). Cambridge: Polity Press.

Gürler, E. (2018). *İletişim Yolculuğu*. (Yayınlanmamış Özel Basım: İstanbul).

Gürler, H.E. (2021). *Deniz Ticareti Hukukunda Kurtarma Ücreti*. Ankara: Seçkin.

Hafeziniya, M.R. (2017). *İran Jeopolitiği ve Siyasi Coğrafyası*. Ankara: İraniyat Yayınları.

Harney, J. (2016). How Do Sunni and Shia Islam Differ?. *The New York Times*.

Herrmann-Pillath, C. Feng, X. Guo, M. (2019). “Entrepreneurs And Ritual In China’s Economic Culture”, *Journal of Institutional Economics*, 15, 775–789. doi: 10.1017/S1744137419000201

Hofstede, G. (2011). “Dimensionalizing Cultures: The Hofstede model in context”, *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 2307-0919.

Hofstede, G. Hofstede G.J. Minkov, M. (2010), *Cultures and Organizations: Intercultural Cooperation and Its Importance for Survival* (13. Baskı), United States.

Imer, I. ve Kılıç, E.C. (2021). Reciprocal Dependencies: Turkey-Iran Trade Relations Since the Turn of the 21st Century. *Middle East Policy*, 11 (1). DOI: 10.1111/mepo.12580.

International Organizational Members. (2021). Erişim adresi https://en.wikipedia.org/wiki/Outline_of_Iran

Iran: ID Card Rule Highlights Plight of Baha'i. (2021). Erişim adresi <https://www.dw.com/en/iran-id-card-rule-highlights-plight-of-bahai/>

Iran Population. (2021, Aralık). Erişim adresi <https://www.worldometers.info/world-population/iran-population/>

Iran Population 2021. (Aralık, 2021). Erişim adresi <https://worldpopulationreview.com/countries/iran-population>

Jewish Population by Country. (Aralık, 2021). Erişim adresi <https://www.wikiwand.com/>

Jones, S. (2009). The Islamic Republic of Iran: An Introduction. *Economic indicators*, 3(09).

Karami, M. (2018). Negotiation with Managers from Iran. *The Palgrave Handbook of Cross-Cultural Business Negotiation* içinde (s. 241-265). Palgrave.

Katz, L. (2017). Negotiating International Business – Iran. *Negotiating International Business - The Negotiator's Reference Guide to 50 Countries Around the World* içinde (s.1-6). Booksurge.

Kneller, G. F. ve Tezcan, M. (2019). Kültür, Kişilik ve Eğitim. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)* , 10 (1) , 257-279. DOI: 10.1501/Egifak_0000000535

Koca, M. (2020). XX. Yüzyılın Başında şah Rıza Pehlevi'nin Reformları Ekseninde İnan'ın Modernleşme Çabası. *Asia Minor Studies*, 8(1), 355-371. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asm/issue/52247/659498>

Koç, M. (2018). İnan'da Devlet Yapısı Ve Temel Kurumlar: 2- Yürütme Erki. İnan Araştırmaları Merkezi (İRAM). Erişim adresi <https://iramcenter.org/>

Koç, M. (2021). İnan'ın İdari Yapısı. İnan Araştırmaları Merkezi (İRAM). Erişim adresi <https://iramcenter.org/>

Koutlaki, S.A. (2010). *Among The Iranians: A Guide to Iran's Culture and Customs*. USA: Intercultural Press.

Kristjánisdóttir, H. Guðlaugsson, P.O. Guðmundsdóttir, S. ve Aðalsteinsson, G.D. (2017). "Hofstede National Culture and International Trade", *Applied Economics*, 1-10. doi: 10.1080/00036846.2017.1343446

Leveridge, A.N. "The Relationship Between Language & Culture and the Implications for Language Teaching" (Eylül 2008). <https://www.tefl.net/elt/articles/teacher-technique/language-culture/>

Matthew, J. (2013), *Evaluating Culture Well-Being, Institutions and Circumstance* (1. Baskı), UK: Palgrave Macmillan.

Melemen, M. (2016). *Uluslararası Ticaret Kültürü*. İstanbul: Türkmen Yayınevi.

Melemen, M. (2017). *Uluslararası Ticaret Kültürü* (2. Baskı), İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Merton, R.K. (1957). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.

Niechial, P. (2020). Essentialism in Zoroastrian Boundary Construction. *Anthropology Southern Africa*, 43 (2), 119–132. DOI: 10.1080/23323256.2020.1755874

Niray, N. ve Deniz, D. (2010). İran İslam Cumhuriyeti: Tarihi, Siyaseti ve Demokrasisi. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 6 (2) , 1-32. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/odam/issue/60948/905417>

Nirun, N. ve Özönder, M. C. (1988). Türk Sosyo-Kültür Yapısı İçindeki Normlar ve Fonksiyonları. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* , 5 /11 , 339-354 . Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44539/552465>

Oğuz, E. S. (2011). “Toplum bilimlerinde Kültür Kavramı”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28/2, 123-139. Erişim Adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/huefd/issue/41213/505402>

Olgun, H. (2016). İbadet, Ritüel ve Kurban. *Milel ve Nihal*, 13/2, 82-99. doi.org/10.17131/milel.284848

Önder, A.T. (2005). *Türkiye'nin Etnik Yapısı*. Ankara: Fark Yayınları

Roya, S.G. ve Daryush, H.B. (2021). A Research On Construction Method Of Indian Parsis' And Iranian Zoroastrians' Dakhmas. *Armanshahr Architecture & Urban Development*, 14 (35), 109-125. DOI: 10.22034/AAUD.2020.218681.2112

Saraç, Y.E. ve Sönmez, M.E. (2020). İran Jeopolitiğinde Üç Öge: Hazar, Basra, Şii Hilal (Ed.), *Fârâbi Anısına Türkiye Ve Türk Dünyası Araştırmaları-II* içinde (703-732). İksad Yayınevi.

Sarıkaya, Y. (2012). *Geçmişten Günümüze İran: Tarih, Siyaset, Toplum ve Kültür*. Ankara: TASAV. Erişim adresi https://www.tasav.org/media/k2/attachments/dpa_rapor_2_gecmisten_gunumuze_iran_sari_kaya_son.pdf

Sular, P. N. Ç. E. Niechciat, P. Ve Salmazzem, M. (2014). Müslüman İran'da Zerdüştü Kimliğinin İnşası. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 273-285. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anemon/issue/1832/22327>

Taflıoğlu, M.S. (2013). II. Pehlevi Dönemi İran Dış Siyaseti Üzerine Bir Deneme. *Electronic Turkish Studies*, 8 (7), 631-644. Erişim adresi www.acarindex.com/pdfler/acarindex-e9a603e6-9ee3.pdf

Tanrıverdi, H. (2018), “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*,8/3,595-601. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/odusobiad/issue/40617/466884>

Temel Eginli, A. ve Nazlı, A. K. (2018). Kùltürün Koruyucu Gücü: Kùltürel Semboller. *Ege Üniversitesi İletişim Fakùltesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi* , (2) , 56-74. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egemiadergisi/issue/36758/408169>

Teymouri, Z., Alizadehsani, M., Tabibi, M. R., ve Kolahan, A. (2020). Identifying and Classify Success and Failure Factors in International Business Negotiations with Iranian Merchants. *Journal of International Marketing Modeling*, 1(2), 66-77.

Torbat, A. E. (2005). Impacts of the US trade and financial sanctions on Iran. *World Economy*, 28(3), 407-434.

Toven, M.B. (2015), *Yeni Türkçe Lügat* (2. Baskı), Ankara.

Türkay, N. ve Açıkşes, E. (2021). İran Kaynaklarına Göre Şah Rıza Pehlevi Dönemi İran-Almanya Siyasi İlişkileri (1925-1941) . *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31 (3) , 1311-1320. DOI: 10.18069/firatsbed.881985.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2020). *İki Ülke Arasında Ticaretin Altyapısını Oluşturan Anlaşma ve Protokoller*. Erişim adresi <https://ticaret.gov.tr/>

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2020). *İran Pazar Bilgileri*. Erişim adresi <https://ticaret.gov.tr/>

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2020). *Tarihinden İş Yapma Kültürüne Birçok Yönü İle İran Deneyimi*. Erişim adresi <https://ticaret.gov.tr/>

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2021). *Müşavirlik Raporu: İran Ekonomisinin Sektörel Değerlendirilmesi*. Erişim adresi <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/iran/raporlar/musavirlik-raporlari>

UNFPA (2016, Eylül). *Country Programme Document For Islamic Republic Of Iran*. Erişim adresi <https://www.unfpa.org/fr/data/transparency-portal/unfpa-iran>

What is the Hofstede's Cultural Dimensions Theory?. (t.y.)

<https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/other/hofstedes-cultural-dimensions-theory/> (22.09.2021).

Williams, R. (1960), *Culture and Society: 1780-1950* (2. Baskı), USA: A DoubleDay Anchor Book.

World Bank. (2021). *Iran's Economic Update –April 2021-*. Erişim adresi <https://www.worldbank.org/>

World Bank. (2021). *Iran's Economic Update –October 2021-*. Erişim adresi <https://www.worldbank.org/>

World Bank. (2021). *Islamic Republic of Iran*. Erişim adresi <https://www.worldbank.org/>

Yazoğlu, R. (2005). “Dil-Kültür İlişkisi” . *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 2/5, 123-143. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhafazakar/issue/55981/767869>

Yegin, A. (2013). *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu*. Ankara: Seta. Erişim adresi http://file.setav.org/Files/Pdf/20130610163244_iran-siyaseti_web.pdf

Yıldırım, N. (2009). Zerdüşt ve Öğretisi. *Doğu Araştırmaları*, (3), 5-24. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr>

Yüksel, M. ve Bolat, T. (2016). “Örgütsel Politika, Hofstede'in Örgüt Kültürü Boyutları, İş Tutumları ve İş Çıktıları İlişkisi” . *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* , 11 (3) , 173-204 . DOI: 10.17153/oguiibf.272948

Zoroastrianism Today. (2022). Erişim adresi <https://www.worldatlas.com/articles/zoroastrianism.html>

EKLER

EK-1 ARAŞTIRMA AMAÇLI VAKA ANALİZİ İÇİN AYDINLATILMIŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sayın katılımcı,

Bu araştırma, Marmara Üniversitesi İşletme Ana Bilim Dalı, Uluslararası İşletmecilik Bölümü Yüksek Lisans programı kapsamında **Kültürlerarası Farklılıkların Ticarete Etkisi: Türkiye-İran Üzerine Bir Analiz** başlıklı tez çalışmasında kullanılmak üzere yapılmaktadır. Araştırma, Prof. Dr. Mehmet MELEMEN danışmanlığında yapılmakta olup, Sare GÜRLER tarafından yürütülmektedir.

Bu çalışmanın amacı İran'ın ticaret kültürünün derinlemesine incelenmesi, Türkiye ve İran arasındaki ticarete kültürel farklılıkların etkisinin ortaya konulması, Türkiye-İran ticaretinin yıllardır devam etmesinde kültürün ticaret üzerindeki etkisinin Hofstede'in Kültürel Boyutlar Teorisine göre Türkiye-İran arasında analiz yapılarak iki ülkenin ticaretinin artışına yönelik çözüm önerileri sunmaktır. Bu kapsamda elde edilen vakalardan analiz yapılarak İran ticaret kültürünün teorideki ve uygulamadaki analizleri karşılaştırılarak İran ile yapılacak uluslararası ticaretlerde önceden bilgi sahibi olunarak ticaret yapılacağı düşünülmektedir.

Yapılacak olan görüşmede İran ile bir iş ya da ticaret sırasında gerçekleştirdiğiniz İran kültürüne özgü izlenimleriniz not edilerek teorideki ve uygulamadaki bilgiler karşılaştırılacaktır. Elde edilecek bilgiler, kişisel bilgilerinizin paylaşımı isteğe bağlı şekilde paylaşılarak bilimsel amaçlı yayın amacı ile kullanılacaktır.

“Araştırma Amaçlı Vaka Analizi İçin Aydınlatılmış Gönüllü Onam Formu ’nu okudum. Çalışmaya gönüllü olarak katılıyorum. Görüşmede paylaştığım düşüncelerimin ve izlenimlerimin bilimsel amaçlar doğrultusunda kullanılmasını kabul ediyorum.”

Şartları okudum, çalışmaya katılmayı kabul ediyorum.

Saygılarımla,

SARE GÜRLER